

«Det er nu det rene Dyrplageri»

En idéhistorisk analyse av syn på fisk i *Dyrenes ven*, 1897-1906

Vetle Hove

Veileder: Ellen Krefting, professor i idéhistorie

Europeisk kultur

IDE4890 – 30 studiepoeng

Institutt for filosofi, idé- og kunsthistorie og klassiske språk (IFIKK)

Det humanistiske fakultet (HF)

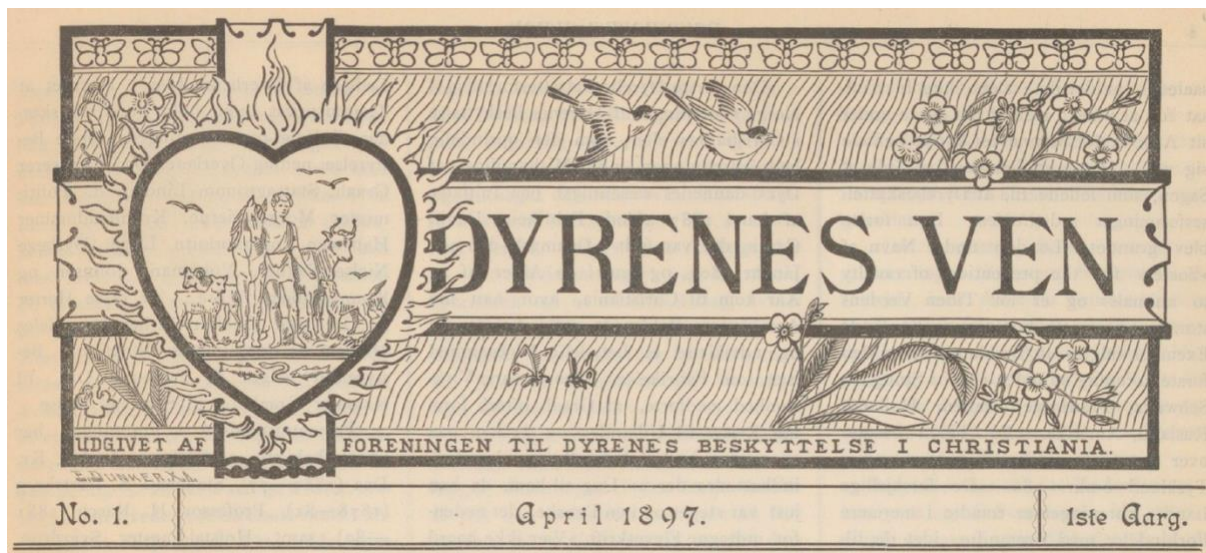
Vår 2023

«Det er nu det rene Dyrplageri»

En idéhistorisk analyse av syn på fisk i *Dyrenes ven*, 1897-1906

Dyrenes ven 1, nr. 1 (april 1897). CC BY-NC-ND. https://urn.nb.no/URN:NBN:nonb_digitidsskrift_2023011285070_001

Forord

Først og fremst ønsker jeg å takke min veileder Ellen Krefting. Din faglige kompetanse og dine gode innspill har vært uvurderlig for meg i denne prosessen. Takk for engasjementet du har vist for prosjektet mitt, du har vært til stor motivasjon fra start til slutt.

Takk til ansatte ved Nasjonalbiblioteket som har bidratt med digitalisering av kildemateriale, og ansatte ved Dyrebeskyttelsen Norge som har sørget for at jeg har fått tilgang til materiale som Nasjonalbiblioteket ikke lenger hadde kopier av.

Takk til samboer, familie og venner. Nysgjerrigheten dere har vist for oppgaven har vært en viktig drivkraft. Ikke minst vil jeg takke for tilbakemeldingene flere av dere har kommet med.

Til slutt vil jeg takke medstudentene jeg har sett bortimot daglig på lesesalen dette semesteret. Masterskrivingen har for meg vært en god opplevelse, og det er mye takker være dere. Samtalene vi har hatt i våre daglige lunsjpauser har vært til nytte og inspirasjon, både faglig og sosialt.

Vetle Hove
Oslo, 15. juni 2023.

Sammendrag

I nyere tid har det vært et økende fokus på dyr og menneske-dyr relasjoner i fagfelt innen humaniora og samfunnsvitenskapene. Også i historiske undersøkelser har dyr fått oppmerksomhet. Likevel har fisk i stor grad blitt oversett i forskningen. Dette gjenspeiles også i fagfelt. Marinbiologen Victoria Braithwaite beviste i 2010 at ørret har evnen til å føle smerte. Undersøkelsen hennes har blitt omtalt som revolusjonerende i feltet, og Braithwaite påpekte selv at det var merkelig at det ikke tidligere har blitt stilt spørsmål ved hvorvidt fisk kan føle smerte. Med tanke på de sterke fisketradisjonene som finnes i Norge, oppfattet jeg det som usannsynlig at det i fortiden ikke har blitt stilt spørsmål omkring fiskens egenskaper. I denne oppgaven utforskes syn på fisk i de ti første årgangene av dyrebeskyttelsestidsskriftet *Dyrenes ven*, 1897-1906. Jeg analyserer hvordan og i hvor stor grad fisk ble inkludert i dyrebeskyttelse og tilskrevet moralsk status i dette tidsrommet. Temaet belyses ved diskursanalytiske perspektiver.

Begreper som «vore Medskabninger», smertefornemmelse og sjel har vært sentrale i undersøkelsen. Det å omtale dyr som «våre medskabninger», sier noe om at de ble tillagt moralsk status gjennom fellestrekk med mennesker. Dette kan knyttes til både Darwins evolusjonsteori, og til en langt eldre idé om en værenskjede. Videre har jeg undersøkt hvorvidt fisken blir oppfattet som å føle smerte eller ei, og hvordan dette gjør seg synlig i og utenfor tidsskriftet. Analysen viser at fiskens smertefornemmelse var akseptert innad *Dyrenes ven*, men at det var mer tvil om hvorvidt fisk kunne føle smerte utenfor tidsskriftet. Et annet interessant aspekt som fremkommer av analysen, er at fisk tidvis beskrives som å ha sjel og å være intelligent og å ha tankevirksomheter, til tross for at det også er bestridt.

Analysen viser i siste instans at fiskens moralske status er knyttet til verdien som tilskrives andre dyr, og dens fellestrekk med mennesker. Det betyr ikke at fisk betraktes på samme måte som andre dyr – det råder store uenigheter på temaet. Ved denne undersøkelsen viser jeg at menneskers moralske holdninger til fisk har vært mer variert enn det som tidligere har blitt antatt. Denne oppgaven er ment som et bidrag til forskningsfeltet som frem til nå har oversett fiskens plass i dyrebeskyttelsehistorie.

Innholdsfortegnelse

<i>Innledning</i>	1
Problemstilling	2
Tidligere forskning	4
Metode	8
Om Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania	12
Om <i>Dyrenes ven</i>	15
<i>Kapittel 1: Dyrebeskyttelse-diskursen i Dyrenes ven</i>	18
Menneskets medskapninger	18
Evolusjon og værenskjede: to innganger til menneskers fellestrekk med andre dyr ..	22
Sedelighet og moral-didaktikk i <i>Dyrenes ven</i>	27
<i>Kapittel 2: Fiskens lidelser</i>	32
Smerte og lidelse i <i>Dyrenes ven</i>	32
Fiskens smertefornemmelser	34
Forskjeller i omtale av smerte hos fisk og fugl	37
<i>Kapittel 3: Fiskens sjel</i>	42
Hva er sjel?	42
Har fisken sjel?	45
Hvordan bør beskrivelsene av fiskens sjel tolkes?	48
<i>Oppsummerende konklusjon</i>	52
<i>Bibliografi</i>	54

Innledning

I 1901, som et tilsvarende til den berømte marinbiologen Georg Ossian Sars, argumenterte redaksjonen for dyrebeskyttelsestidsskriftet *Dyrenes ven* for at fisk er i stand til å føle smerte: «Vi mener, at al Sandsynlighed taler for, at de fleste Fiske har ikke saa liden Følelse, da de er rigt udrustet med Sanseredskaber.» De argumenterte på grunnlag av biologi:

Speielt er der til Fiskenes Hud knyttet et Sæt eiendommelige Sanseredskaber, der bestaar af Cellegrupper, saakaldte «Sansenhoie», som staar i Forbindelse med Nerver. Disse Sansehøie findes der mange af, og de sidder tildels frit paa Legemets Overflade, dels nedsænket i Huden. [...] Disse Kjendsgjæringer taler et ganske tydeligt Sprog om, at Fiskene er i Besiddelse af god Evne til at paavirkes af Smertefornemmelser.¹

I motsetning til Sars, mente *Dyrenes ven* at fisk oppfyller alle de biologiske kriteriene som skulle til før å føle smerte. De hadde derfor krav på beskyttelse mot mishandling.

Ideen om at fisk føler smerte er i dag utbredt, og dyrevelferdsloven slår blant annet fast at fisken skal lide minst mulig under fangst.² Grunnet det store omfanget av fiskeoppdrett, har spørsmål omkring fiskens moralske status også blitt spesielt relevant i Norge. Ved årsskiftet 2021-22 var det 445 millioner laks og ørret i norsk oppdrett, i tillegg til at industrien krever 46 millioner rensefisk årlig. I 2022 døde omtrent 58 millioner oppdrettslaks i produksjonen, en dødelighet på ca. 13 %. I 2021 la tidligere fiskeriminister Odd Emil Ingebrigtsen frem en visjon om å femdoble lakseproduksjonen innen 2050. Til sammenligning blir det slaktet omtrent 70 millioner kylling årlig i Norge.³ Gitt størrelsen på næringen, kan betraktninger om fiskens moralske status ha store implikasjoner. Usikkerhetene omkring fiskens status kommer til uttrykk i artikler som «Er lakseoppdrett dyremishandling eller løsning på verdens matproblem?» skrevet av journalist og rådgiver Gro

---

¹ Red., «Har Fiskene tydelige Smertefornemmelser?», *Dyrenes ven* 5, nr. 11 (november 1901): 82–83. I denne oppgaven siterer jeg fra samlebind av tidsskriftets årganger, som også er grunnlaget for den digitale tilgangen til tidsskriftet via Nasjonalbibliotekets nettbibliotek. Jeg refererer konsekvent til enkeltnumrene i tidsskriftet, men sidetall gjenspeiler de man finner i bindene, siden de opprinnelige numrene ikke hadde sidetall. Dette gjøres for å tydeliggjøre hva som refereres til, i tillegg til å gjøre det så enkelt som mulig å oppsøke kildene.

² «Fritidsfiske og dyrevelferdsloven», *Mattilsynet*, åpnet 3. juni 2023, https://www.mattilsynet.no/fisk_og_akvakultur/fiskevelferd/fritidsfiske_og_dyrevelferdsloven.21109.

³ «Tall og fakta – Norsk fjørfeproduksjon», *Animalia*, 7. februar 2020, <https://www.animalia.no/no/Dyr/fjorfe/tall-og-fakta--norsk-fjorfeproduksjon/>; «Fakta om fiskeoppdrett og oppdrettsfisk» (Dyrevernalliansen, 2. januar 2023), <https://dyrevern.no/app/uploads/2023/02/fisk-faktaark.pdf>; NTB, «Fiskeriministeren vil femdoble lakseproduksjonen innen 2050», *E24*, 6. juli 2021, <https://e24.no/i/86bPnE>; Jan Willie Olsen, «58 Millioner Oppdrettslaks Døde», *Fiskeribladet*, 7. februar 2023, <https://www.fiskeribladet.no/havbruk/58-millioner-oppdrettslaks-dode/2-1-1400133>.

Lien Garbo.⁴ I boken *Den nye fisken* (2021) utforsket også journalistene og forfatterne Simen Sætre og Kjetil Østlie oppdrettslaksen, delvis inspirert av den store motstanden kritikere hadde møtt fra næringen.⁵

Til tross for at fiskens følelsesliv har fått noe oppmerksomhet i nyere tid, synes det å ofte mangle historisk bevissthet rundt syn på fisk i tidligere tider. Det er overraskende, siden en rekke andre dyr – eksempelvis fugl, gris og hund – har vært studieobjekt i historiske undersøkelser.⁶ I boken *Do Fish Feel Pain* (2010) av marinbiologen Victoria Braithwaite – en bok om fiskens smertefornemmelser som har blitt omtalt som revolusjonerende – blir denne manglende historiske bevisstheten tydelig. Her skriver Braithwaite «It seems strange that it has taken until now for us to ask whether fish feel pain.»⁷ Braithwaite beviste at ørret var i stand til å føle smerte – på en måte som ikke er helt ulikt det biologiske argumentet fremmet i et lite norsk tidsskrift 109 år tidligere. Ingen ville forventet at en britisk marinbiolog skulle lese gamle norske dyrebeskyttelsestidsskrifter. Likevel peker sitatet på et overordnet problem: Ideer om fiskens egenskaper og verdi synes å bli betraktet som helt nye i vår tid.

I denne oppgaven vil jeg belyse syn på fisk innen norsk dyrevernbewegelse i overgangen til 1900-tallet. Jeg gjør så ved å ta for meg tidsskriftet *Dyrenes ven*, Norges første tidsskrift for dyrevern – eller dyrebeskyttelse som det da ble kalt –, utgitt av Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania, Nordens første dyrebeskyttelsesforening.

Problemstilling

Oppgaven vil utforske hvordan fisk ble forstått i de ti første årgangene av *Dyrenes ven*, 1897-1906. Helt konkret analyserer jeg hvordan og i hvor stor grad fisk ble inkludert i

---

⁴ Gro Lien Garbo, «Er lakseoppdrett dyremishandling eller løsning på verdens matproblem?», 20. august 2015, <https://forskning.no/universitetet-i-oslo-fisk-naeringsliv/er-lakseoppdrett-dyremishandling-eller-losning-pa-verdens-matproblem/477653>.

⁵ Simen Sætre og Kjetil Østlie, *Den nye fisken: om temmingen av laksen og alt det forunderlige som fulgte* (Oslo: Spartacus, 2021), 13–14.

⁶ Fugl utforsker blant annet i: Liv Emma Thorsen, *Dyrenes by: hover, klover og klør i Kristiania 1859-1925* (Oslo: Forlaget Press, 2020), 241–326; James Turner, *Reckoning with the beast: animals, pain, and humanity in the Victorian mind*, The Johns Hopkins University studies in historical and political science (Baltimore: Johns Hopkins University, 1980), 130–47; Grisen får oppmerksomhet i: Karen Lykke Syse, «Det er ikkje for hat, det er for mat», *Arr* 32, nr. 3 (2020): 15–30; Karin Dirke, «Svinets vildhet och hemortsrått», *Arr* 32, nr. 3 (2020): 31–42; Hunden utforskes i: Liv Emma Thorsen, *Hund!: fornuft og følelser* (Oslo: Pax, 2001).

⁷ Susan Healy, «Victoria Braithwaite Obituary», *The Guardian*, 24. oktober 2019, <https://www.theguardian.com/science/2019/oct/24/victoria-braithwaite-obituary>; Victoria Braithwaite, *Do fish feel pain?* (New York: Oxford University Press, 2010), 3–4.

dyrebeskyttelse, eller ble tilskrevet det vi i dag kaller moralsk status⁸. Fisk forstås her i bred forstand, og inkluderer både generelle beskrivelser av fisk og enkelte fiskearter. Jeg inkluderer også betraktninger av andre sjødyr der det kan være relevant for analysen. Oppgaven er meg bekjent den første større utforskningen av syn på fisk i idéhistorisk forskning. I tillegg kaster oppgaven lys over det lite utforskede tidsskriftet *Dyrenes ven*.

Oppgaven er inspirert av en idéhistorisk informert overbevisning om at ulike arter forstås ulikt og tilskrives ulik verdi. Syn på fisk før og nå påvirkes av forestillinger om andre dyr, og omvendt. Oppgaven inkluderer derfor også syn på andre dyr. Jeg vil ha et spesielt øye for beskrivelser av småfugl og hvordan disse tilskrives mening. Dette gjøres for å ha et mer konkret sammenligningsgrunnlag, og for å tydeliggjøre hva som kjennetegner synet på fisk spesifikt i tidsskriftet. Småfugl hadde i motsetning til sjødyr høy status i perioden. Det er også spesielt mange tekster om småfugl i tidsskriftet, som er gunstig for et godt sammenligningsgrunnlag. Tidsspennet, 1897-1906, gir en overkommelig mengde materiale å utforske, og fremstillinger og omtaler av fisk er relativt stabile innenfor perioden. Startpunktet markerer også tidsskriftets begynnelse, og er midt i en tid hvor diskusjoner om behandling av dyr dukker opp hyppigere enn tidligere, og hvor dyrebeskyttelsesforeninger var i vekst både i Norge og i Europa.

Oppgaven starter med en gjennomgang av tidligere forskning, metode, materialet jeg arbeider med og foreningen bak tidsskriftet. Deretter argumenterer jeg for tre sentrale aspekter av dyrebeskyttelsesdiskursen i *Dyrenes ven*. I kapittel 1 argumenterer jeg for at fisk tilskrives moralsk status gjennom deres likhetstrekk og bånd med mennesker og andre ikke-menneskelige dyr⁹. Beskrivelser av dyr som «vore Medskabninger» blir viktig. Dette kan relateres til to ulike ideer omkring forståelse av dyr: en som følger den da nye evolusjonsteorien til Darwin, og en idé om en værenskjede med lange historiske røtter. I kapittel 2 argumenterer jeg for at fiskens moralske status er avhengig av dens evne til å føle smerte. Fisk og andre dyr tilskrives smertefornemmelser, som er et sentralt premiss for fiskens krav på beskyttelse. Kapittel 3 drøfter hvorvidt fisk blir beskrevet som å ha sjel og å være intelligent eller ha tankevirksomheter. I tråd med dyrebeskyttelse i denne perioden, står ideen om sjel sentralt i tidsskriftet.

---

⁸ «Moralsk status» benyttes her som en samlebetegnelse for ideer om at dyr har en egenverdi uavhengig av nytteverdien de har for mennesker: Agnieszka Jaworska og Julie Tannenbaum, «The Grounds of Moral Status», i *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, red. Edward N. Zalta og Uri Nodelman, Spring 2023 (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2023), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/grounds-moral-status/>. Begrepet blir ikke brukt i primærlitteraturen selv.

⁹ Å presisere «ikke-menneskelige dyr» eller «andre dyr» (enn mennesker) blir gjort i tråd med fagfeltene jeg arbeider innenfor. Dette reflekteres ikke i primærlitteraturen.

Tidligere forskning

Oppgaven bidrar til å fylle det jeg oppfatter som et hull i et voksende forskningsfelt. I nyere tid har forskning på dyr og menneske-dyr-relasjoner i humaniora og samfunnsvitenskapene blitt stadig mer tematisert. Forskningen går under ulike navn som *human-animal studies*, *animal-studies* og *critical animal studies*, men kan forveksles med hverandre. Her utforskes forholdet mellom mennesker og dyr gjennom en rekke ulike disipliner som historie, filosofi og antropologi. I grove trekk tematiseres forhold mellom mennesker og dyr og hvordan man kan og bør vurdere dyrs moralske status. Mange i fagfeltet er også motivert av å fremme dyrevelferd og å kritisere gjeldende oppfatninger av ikke-menneskelige dyr.¹⁰ Under skisserer jeg kort tradisjonen etter Jacques Derrida, hvordan norske forskere har benyttet seg av teoriene til Bruno Latour for å studere fisk, samt fiskens plass i tradisjonell etikk. Til slutt ser jeg på historiske undersøkelser omkring dyr, hvor fisk som regel er utelatt.

Mye eksisterende humanistisk forskning er inspirert av Jacques Derridas *The Animal That Therefore I Am* (foredrag fra 1997). Her utforsket han menneske-dyr-relasjoner og fellestrekk: «[...] ‘the ends of man’, that is the confines of man, to ‘the crossing of borders’ between man and animal».¹¹ Derrida var med andre ord interessert i hvordan menneskers selvforståelse er knyttet til forståelse av andre dyr. Et viktig bidrag i forskningen er Donna Haraways *When Species Meet* (2008). Haraway påpeker at Derrida var mest opptatt av menneske-siden av menneske-dyr-relasjoner. Selv har hun et mer symmetrisk fokus.¹² Lignende mange andre i fagfeltet, lener Haraway seg på et «more-than-human»-perspektiv. Dette er en overbevisning om at menneskelig selvforståelse må forstås i lys av et bredere ikke-menneskelig nettverk som vi både interagerer med og biologisk sett stammer fra.¹³ På

---

¹⁰ Linda Kalof, «Introduction», i *The Oxford Handbook of Animal Studies*, red. Linda Kalof (Oxford University Press, 2017), 1; Tora Holmber, «Introduction», i *Investigating Human/Animal Relations in Science, Culture and Work*, red. Tora Holmber (Uppsala: Uppsala universitet, 2009), 9–11; Carol Gigliotti, «The Struggle for Compassion and Justice through Critical Animal Studies», i *The Oxford Handbook of Animal Studies*, red. Linda Kalof (Oxford University Press, 2017), 190–91; Garry Marvin og Susan McHugh, «In It Together: An Introduction to Human-Animal Studies», i *Routledge Handbook of Human-Animal Studies*, Routledge International Handbooks (London: Routledge, 2014), 1–3; Anna Feuerstein, *The political lives of Victorian animals: liberal creatures in literature and culture*, Cambridge studies in nineteenth-century literature and culture (Cambridge: Cambridge University Press, 2019), 19–20.

¹¹ Jacques Derrida, «The Animal That Therefore I Am (More to Follow)», i *The Animal That Therefore I Am*, red. Marie-Louise Mallet, overs. David Wills, Perspectives in Continental Philosophy (New York: Fordham University Press, 2008), 3.

¹² Donna Jeanne Haraway, *When Species Meet*, Posthumanities 3 (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008), 20.

¹³ Haraway benytter seg av perspektivet blant annet i: *Ibid.*, 106. Hun henter selv begrepet fra: Thom van Dooren, «Seeding Property: Nature, Human/Plant Relations and the Production of Wealth», 2007; Begrepet har også blitt forklart som: «insisting that humans are always ‘more than human’ – that is they are made up of matters and relations that make them ‘intricate’ with many nonhuman others [...]»: Kristin Asdal, Tone

lignende vis har Stacy Alaimo arbeidet med hav og sjøliv. I *Exposed* (2016), benytter hun seg av et nymaterialistisk perspektiv for å utforske blant annet hvordan vi kategoriserer havet og havskapninger. Målet er å problematisere antroposentriske kategoriseringer av verden. I et kommende bokprosjekt vil hun utforske liv i dyphav, og hvordan det presenteres i sosiale medier og medier som *National Geographics*.¹⁴

I norske human- og samfunnsvitenskapelige sirkler har det vokst frem et fokus på fisk, spesielt inspirert av Bruno Latours *Actor-Network-Theory* (ANT). Viktige bidragsytere er antropolog Marianne Lien, og vitenskaps- og teknologiforskere Kristin Asdal og Tone Druglitrø, som alle tok del i prosjektet «Newcomers to the farm» (2012-2019) ved Universitetet i Oslo.¹⁵ Her utforsket de forholdet mellom fisk og mennesker i lys av oppdrettslaks ved et more-than-human-perspektiv. Eksempelvis utforsker John Law og Marianne Lien i «The Practices of Fishy Sentience» (2017) hvordan menneskers praksis er med på å definere fiskens egenskaper. Lien relaterer sin opplæring om slakt av fisk i sin egen barndom til hennes forståelse av fisk i dag.¹⁶ Law og Lien utfordrer med det oppfatningen om å skulle avdekke dyrs egenskaper i et laboratorium slik Victoria Braithwaite gjorde i sin undersøkelse av fiskens smertefornemmelser.¹⁷ Selv om slike eksperimenter er viktige, fremhever de grunnleggende sett menneskers forestillinger om hva som bør tas hensyn til.¹⁸ Å skulle oppdage smerte hos fisk, forutsetter at forskeren oppfatter smerte som en relevant faktor for moralsk status. Argumentet til Law og Lien minner om det til filosof Bjørn Ramberg i «Bør dyr ha sjel?» (2005). Han mener bevissthet kan knyttes til både empirisk data og mer abstrakte konsepter, og i siste instans er det vi mennesker som definerer begrepet og hva det innebærer.¹⁹ Dermed kan studier av fisk også kaste lys over mennesker ved å fremheve hva vi selv verdsetter.

Druglitrø, og Steve Hinchliffe, «Introduction: The 'More-Than-Human' Condition : Sentient Creatures and Versions of Biopolitics», i *Humans, Animals and Biopolitics: The More than Human Condition*, red. Kristin Asdal, Tone Druglitrø, og Steve Hinchliffe, Multispecies Encounters (London: Routledge, 2017), 4.

¹⁴ Stacy Alaimo, *Exposed: Environmental Politics and Pleasures in Posthuman Times* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2016), 1, 111–12; En mer omfattende forklaring av nymaterialitet finnes i: Christopher N. Gamble, Joshua S. Hanan, og Thomas Nail, «What Is New Materialism?», *Angelaki : Journal of Theoretical Humanities* 24, nr. 6 (2019): 111; Julia Kuznetski og Stacy Alaimo, «Transcorporeality: An Interview with Stacy Alaimo», *Ecozon@* 11, nr. 2 (2020): 143.

¹⁵ «Newcomers to the Farm (Completed) - Department of Social Anthropology», *Universitetet i Oslo*, åpnet 1. februar 2023, <https://www.sv.uio.no/sai/english/research/projects/newcomers/index.html>.

¹⁶ John Law og Marianne E. Lien, «The Practices of Fishy Sentience», i *Humans, Animals and Biopolitics: The More than Human Condition*, red. Kristin Asdal, Tone Druglitrø, og Steve Hinchliffe, Multispecies Encounters (London: Routledge, 2017), 32.

¹⁷ Braithwaite, *Do fish feel pain?*, 153; Law og Lien, «The Practices of Fishy Sentience», 30–31.

¹⁸ Law og Lien, «The Practices of Fishy Sentience», 127.

¹⁹ Bjørn Ramberg, «Bør dyr ha sjel?», *Arr* 17, nr. 4 (2005): 53–54.

Fisk har i tillegg blitt utforsket i mer tradisjonelle filosofiske og etiske fagkretser. Peter Singer og Tom Regan antyder at fisk har moralsk status, men befinner seg i et etisk grenseområde. Christine Korsgaard hevder at fisk er likestilte med andre dyr, til tross for at det er vanskelig for mennesker å tolke deres uttrykk og behov.²⁰ I norske sirkler har studier av fisk vært sentralt. I *Dyreetik* (2000) er det skrevet flere artikler om fisk, med bidrag fra Arne Næss, Olav Gjelsvik og Bjørn Ramberg.²¹ Begrunnelsen for fokuset er tydelig: «Satsingen på fiskeoppdrettsnæringen gjør dette til et viktig tema i Norge.»²² Gitt størrelsen på oppdrettsindustrien, nevnt innledningsvis, kan spørsmålet om fiskens moralske status ha store implikasjoner.

Det er ikke mangel på forskning på hverken fisk, andre sjødyr eller andre ikke-menneskelige dyr generelt innad humaniora og samfunnsvitenskapene. Likevel synes det å mangle historiske perspektiver. På den ene siden, er tradisjonen etter Derrida primært forankret i kontemporære studier. Også i den norske forskningen på fisk er dette tilfellet. Mens for eksempel Lien og Law i «The Practices of Fishy Sentience» ser på utviklingen over en periode på 10-15 år, kartlegger de ikke lengre historiske trender i syn på fisk. Et annet sted antyder Lien at fisk først nå de seneste årene har blitt anerkjent som bevisste: «[...] I argue that farmed salmon in Europe are *about* to become sentient beings.» Også marinbiolog Victoria Braithwaite, som vist innledende, ser på funnene om fisk som nye.²³ Slike oppfatninger antyder ikke bare til en manglende interesse for historiske perspektiver, men også en misoppfatning av fortiden. Til tross for fiskens plass i etikken i dag, gir heller ikke denne mye innsikt for historiske analyser. Dette er ikke fordi bidraget er uviktige, men fordi nevnte filosofer primært uttaler seg om normativ og anvendt etikk fremfor deskriptiv etikk.²⁴ Med andre ord er de ikke interessert i hvordan folk behandler eller forstår fisk, men hvordan folk *bør* behandle og/eller forstå fisk.

---

²⁰ Peter Singer, *Animal Liberation* (New York: Avon Books, 1990), 172–73; Tom Regan, *Animal rights, Human Wrongs: An introduction to moral philosophy* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2003), 37–38; Christine M. Korsgaard, *Fellow Creatures: Our Obligations to the Other Animals* (Oxford: Oxford University Press, 2018), del 4.3.2, Fotnote i: 12.3.2.

²¹ Arne Næss, «En fisks iboende verdi», i *Dyreetik*, red. Andreas Føllesdal (Bergen: Fagbokforlaget, 2000), 13–15; Olav Gjelsvik, «Fisk, smerte og etikk», i *Dyreetik*, red. Andreas Føllesdal (Bergen: Fagbokforlaget, 2000), 227–44; Bjørn Ramberg, «Begrepsoppdrett og spørsmåls(mis)dannelse: Vitenskap, etikk og laksens indre liv», i *Dyreetik*, red. Andreas Føllesdal (Bergen: Fagbokforlaget, 2000), 246–57.

²² Andreas Føllesdal, red., «Forord», i *Dyreetik* (Bergen: Fagbokforlaget, 2000), 7.

²³ Law og Lien, «The Practices of Fishy Sentience», 41; Marianne E. Lien, *Becoming Salmon: Aquaculture and the Domestication of a Fish*, California Studies in Food and Culture (Oakland: University of California Press, 2015), 127. Min kursivering.; Braithwaite, *Do fish feel pain?*, 3.

²⁴ Unntaket her er Arne Næss' artikkel, men heller ikke han ser på et historisk forløp.

Det er gjort forskning på dyr og dyrebeskyttelse i historien, men disse undersøkelsene har for det meste ignorert fisk. Når det kommer til historieskriving om dyrebeskyttelse, er det skrevet mye fra omkring 1700-tallet og utover. Blant annet *Romanticism and Animal Rights* (2003) av David Perkins og *Reckoning with the Beast: Animals, pain, and humanity in the Victorian Mind* (1980) av James Turner er viktige bidrag. Begge undersøker endringer i syn på dyr i en engelsk kontekst. Som titlene reflekterer, fokuserer Perkins på romantikken, mens Turner ser til viktoriansk tid. Også Harriet Ritvo har utforsket syn på dyr i viktoriansk tid i *The Animal Estate* (1987). Ellen Krefting har utforsket tenkning om dyrs moralske status og diskusjoner om dyresjelen i fransk tenkning på 1700-tallet. Keith Thomas har utforsket et diakront perspektiv i *Man and the Natural World* (1983) hvor han tar for seg syn på dyr fra 1500- til 1800-tallet.²⁵ I norsk sammenheng utforsker Liv Emma Thorsen dyr i Kristiania i perioden 1850-1925 i *Dyrenes by* (2020). Her er *Dyrenes ven* og Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania sentrale. Hun har i tillegg gjort omfattende utforsking rundt hundens rolle i Norge i moderne tid. Kristin Asdal har utforsket debatter omkring viviseksjon i Norge i overgangen til 1900-tallet. Rune Schumacher Westvik har skrevet om norsk dyrebeskyttelse på 1700-tallet, via den dansk-norske teologen Lauritz Smith, i sin masteroppgave «Lauritz Smith – dyrenes venn».²⁶ Ingen av bidragene nevnt over utforsker fisk omfattende. Dette inkluderer Thorsens bok, til tross for at *Dyrenes ven* inneholder en rekke artikler om fisk. I en mailutveksling fortalte Thorsen meg at hun ikke hadde lagt merke til noe materiale som tok for seg fisken.

Fisk er ikke komplett fraværende fra forskningslitteraturen. Westvik nevner fisk flere steder i sin masteroppgave, men det skjer kun i forbifarten. I Thomas' *Man and the Natural World* trekkes eksempler om fisk frem eksplisitt. Omtaler er likevel sporadiske, og syn på fisk blir aldri et hovedfokus.²⁷ Det er også skrevet om fisk som et produkt, og fiskeing som praksis og yrke. Bjarne Rogan har vært en viktig stemme i etnografiske studier. *Havet, døden og vêret* (2003) av Narve Fulsås er et annet bidrag, og tar for seg endringer i fiskerkulturer

---

²⁵ David Perkins, *Romanticism and Animal Rights* (Cambridge: University Press, 2003); Turner, *Reckoning with the beast*; Harriet Ritvo, *The Animal Estate: The English and Other Creatures in the Victorian Age* (Cambridge: Harvard University Press, 1987); Ellen M. Krefting, «Animals in the City at the Turn of the Enlightenment: Pictures from Louis Sébastien Mercier's Paris», i *Investigating Human/Animal Relations in Science, Culture and Work*, red. Tora Holmber (Uppsala: Uppsala universitet, 2009), 33–43; Ellen M. Krefting, «Dyr og mennesker i Fransk tenkning på 1700-tallet», *Arr* 17, nr. 4 (2005): 3–15; Keith Thomas, *Man and the natural world: a history of the modern sensibility* (New York: Pantheon Books, 1983).

²⁶ Thorsen, *Dyrenes by*; Liv Emma Thorsen, «Hunder, retorikk og klassekamp», *Arr* 17, nr. 4 (2005): 33–41; Thorsen, *Hund!*; Kristin Asdal, «Dyrs smerte og menneskers straff», *Arr* 24, nr. 2 (2012): 29–37; Rune Schumacher Westvik, «Lauritz Smith - dyrenes venn. En analyse av Smiths eksempelbruk som et bidrag til dyrenes økte verdi i naturen», 2021.

²⁷ Blant annet: Westvik, «Lauritz Smith - dyrenes venn», 23, 29; Thomas, *Man and the natural world*, 177, 178.

hos den norske kystbefolkningen fra 1850 til 1950.²⁸ Det har i tillegg blitt forsket havforskning og syn på hav i historien.²⁹ Mens disse er viktige bidrag, er fisken sekundært til de egentlige studieobjektene. Fisken befinner seg i kulissene.

Fokus på fisk i dyrebeskyttelseshistorie er altså en sjelden vare. Tidsskriftet jeg arbeider med viser varierte syn på fisk. Denne undersøkelsen vil bidra ved å trekke frem en liten del av historien som til nå har blitt utelatt.

Metode

Jeg vil nå skissere to metodiske tilnærminger jeg inspireres av for min nærlesing. Først vil jeg forklare min diskursanalytiske tilnærming og dens nytte for oppgaven. Deretter forklarer jeg hvordan eksempel teori supplerer det diskursanalytiske perspektivet.

Jeg inspireres av Ernesto Laclau og Chantal Mouffes diskursteori slik den presenteres i *Diskursanalyse som teori og metode* (1999) av Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips.³⁰ Teorien bygger på at språk produserer mening, fremfor å kun gjenspeile virkeligheten.³¹ I tråd med en poststrukturalistisk forståelse, er språk delaktig i å produsere mening. Tegn – ord og begreper – får mening gjennom relasjoner til andre tegn. Tegn har ikke en fastbestemt og stabil betydning, men er kulturelt betinget og er utsatt for forandring. Det betyr at konkret bruk av språk opprettholder eller forandrer språket som brukes.³² Eksempelvis, ved å omtale torsk som fisk, opprettholdes en kobling mellom torsken og en rekke andre sjødyr. Denne koblingen gjør mer enn å reflektere virkeligheten, og vektlegger visse fellestrekk.³³ Akkurat som hval ikke lenger kategoriseres som fisk i dag, kan torsken i fremtiden potensielt også kategoriseres annerledes. Språk er slik sett både med på å produsere mening og forståelse av omverdenen, samtidig som språket formes gjennom praktisk bruk.

---

²⁸ Bjarne Rogan, *Fra Hydra til nordsjøbankene: et nærbilde av moderne kystfiskere i tradisjonelle fiskerier : en dokumentarisk fremstilling* (Oslo: Novus, 1996); Bjarne Rogan, *Kystfisker: med sjarken Havsund fra Agder til Troms* (Oslo: Novus forlag, 2020); Narve Fulsås, *Havet, døden og vêret: kulturell modernisering i kyst-Noreg 1850-1950* (Samlaget, 2003).

²⁹ Blant annet: Poul Holm mfl., «Accelerated Extractions of North Atlantic Cod and Herring, 1520–1790», *Fish and Fisheries* 23, nr. 1 (2022): 54–72; Vera Schwach, *Havet, fisken og vitenskapen: fra fiskeriundersøkelser til havforskningsinstitutt 1860-2000* (Bergen: Havforskningsinstituttet, 2000); «Maritime moderniteter: Havets kunnskapsformater - Institutt for filosofi, ide- og kunsthistorie og klassiske språk», *Universitetet i Oslo*, åpnet 7. februar 2023, <https://www.hf.uio.no/ifikk/forskning/prosjekter/maritime-moderniteter/index.html>.

³⁰ Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips, «Diskursanalyse som teori og metode», i *Diskursanalyse som teori og metode*, red. Louise Phillips (Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 1999).

³¹ *Ibid.*, 17.

³² *Ibid.*, 19–20.

³³ Eksempelvis er fisk evolusjonsmessig vidt ulike: Jonathan Balcombe, *I hodet på en fisk: alt du ikke visste om våre slektinger under vann*, overs. Heidi Grinde (Oslo: Vega forlag, 2017), 18.

Laclau og Mouffe tilbyr ikke en klar metode.³⁴ Istedenfor drar jeg nytte av en rekke av begrepene de presenterer i sin teori. Først og fremst er det viktig å bemerke hva som ligger i «diskurs». Tegn kan ha en rekke ulike betydninger avhengig av hvor og når det blir ytret. En diskurs er en gitt kategorisering av språkstrukturer hvor tegn benyttes og defineres på lignende vis.³⁵ I en tenkt kulinarisk diskurs vil for eksempel «fisk» primært forstås som en næringskilde eller ingrediens. Det vil skille seg fra en tenkt dyrevernsdiskurs hvor «fisk» primært forstås som moralske relevante individer. I de respektive diskursene vil alle tegn stå i relasjon til hverandre på ulike vis. Sentralt for Laclau og Mouffe er at diskurser arbeider for å fastslå betydningen av ulike tegn. Dette gjøres gjennom «artikulasjon» – en produserende kraft som etablerer koblinger mellom ulike tegn for å fastslå betydning. Denne koblingen mellom ulike tegn kalles for en «ekvivalenskjede».³⁶ Hvis det i en dyreverndiskurs blir uttrykt at jakt på hval er dyremishandling, kan det tolkes som en artikulasjon hvor en kobling mellom hvaljakt og dyremishandling konstitueres. I prosessen blir andre betydninger utelukket, for eksempel en kobling mellom hvalfangst og dyrevern.

Laclau og Mouffe skiller også mellom ulike typer tegn. Et «moment» er et tegn innad en diskurs som i stor grad har blitt fastslått. Dets betydning er definert utfra dets forhold til andre tegn i diskursen. Et «nodalpunkt» er et spesielt sentralt tegn i en diskurs, som andre tegn i stor grad får betydning utfra. Som Jørgensen og Phillips bemerker, er disse spesielt åpne for ulike betydninger. Et «element» er et tegn som enda ikke har blitt definert i en gitt diskurs. Diskurser forsøker kontinuerlig å omgjøre disse til momenter.³⁷ Igjen kan man tenke seg en dyreverndiskurs hvor «dyremishandling» sees på som et nodalpunkt, siden tegnet både er utpreget sentralt i diskursen samt spesielt åpen for ulike betydninger. «Hval» kan forstås som et moment, siden dets plass i diskursen har en fastlagt betydning i en ekvivalenskjede, hvor det blant annet får relasjon til tegnet «dyreplageri». «Østers» kan muligens være et element i en dyreverndiskurs, siden det strengt talt er dyr, men at det er uklart hvorvidt østers kan være utsatt for dyreplageri. Gjennom artikulasjon vil diskursen forsøke å fastslå og definere elementet, og omgjøre det til et moment i diskursen.

Jeg vil benytte meg av et diskursanalytisk perspektiv for å analysere hvordan fisk konstitueres i *Dyrenes ven*, og hvordan de står i relasjon til andre dyr. Jeg har som nevnt valgt å spesielt kontrastere fisk og sjødyr med beskrivelser av småfugl. I utgangspunktet kunne jeg

---

³⁴ Winther Jørgensen og Phillips, «Diskursanalyse som teori og metode», 36, 62.

³⁵ Ibid., 22.

³⁶ Ibid., 36, 55.

³⁷ Ibid., 35–37.

også valgt en rekke andre dyr. Småfugl er valgt fordi dyrene synes å ha vidt ulike statuser. Som Liv Emma Thorsen påpeker, var beskyttelse av småfugl en av kjernesakene til Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania. Som en konsekvens av det, er det skrevet mye om småfugl i tidsskriftet. Som kontrast får fisk noe mindre omtale enn mange andre dyr i *Dyrenes ven*. Det åpner opp for et bedre sammenligningsgrunnlag.³⁸

Gjennom et diskursanalytisk perspektiv vil jeg kunne fokusere på de språklige mekanismene omkring fisk i tidsskriftet. I tillegg bidrar teorien med viktige perspektiver og innsikter for diskusjon. Diskursanalyse er her nyttig siden det lar meg utforske hvordan ulike tegn som benyttes i omtaler av fisk står i forhold til hverandre og påvirker hverandre.

Valget av metode legger også føringer for oppgaven. Én slik føring er at det kan argumenteres for at oppgaven i streng forstand ikke omhandler fisk. Mens jeg forsøker å ta fisken på alvor, er oppgaven fokusert rundt hvordan fisk tilskrives mening i *Dyrenes ven*. Samtidig må det understrekes at diskursene har viktige konsekvenser for fiskene. Diskursive praksiser er med på å skape våre oppfatninger av omverdenen, og er dermed delaktige i å legge rammer for praksis omkring fisk og andre sjødyr. Slik sett er det likheter mellom min egen fremgangsmåte, og den både Law og Lien og Ramberg fremmer: Det er en rekke ulike måter dyr kan forstås på, og menneskelig praksis er delaktig i hva som vektlegges.³⁹ En annen føring er at aktørene i tidsskriftet blir desentralisert.⁴⁰ Diskursanalyse bidrar i forståelse av diskurser fremfor forfatterintensjoner. Det betyr at hva forfatterne har forsøkt å oppnå ikke er hovedfokuset. For oppgaven er dette aspektet ved diskursanalysen nyttig. Mange av tekstene i tidsskriftet er anonyme som gjør det vanskelig, om ikke umulig, å tilnærme meg tidsskriftet med mål om å avdekke forfatterintensjoner. I undersøkelsen vil jeg kommentere kort på hvem som stod bak tidsskriftet. Dette vil ikke inngå som en sentral del i min endelige analyse, men heller inngå som et bidrag til forståelsen av selve tidsskriftet. En tredje føring er at jeg her behandler omtaler av fisk som å inngå i stabile mønstre, fremfor å utforske

---

³⁸ Thorsen, *Dyrenes by*, 18. Jeg må også gi æren av valget av småfugl til Liv Emma Thorsen. I en mailutveksling hvor jeg stilte henne spørsmål om hvorvidt hun hadde noen tanker om forståelser av fisk og andre sjødyr i tidsskriftet, fortalte hun meg at hun ikke hadde bemerket seg noe særlig om dyrene under vann, men trodde det var mer å hente når det kom til tidsskriftets idealisering av småfugl.

³⁹ Law og Lien har ved hjelp av ANT også utforsket hvordan fisken bidrar i produksjonen av kunnskap om seg selv: Marianne E. Lien og John Law, «The Salmon Domus as a Site of Meditation», i *Animal Housing and Human-Animal Relations: Politics, Practices and Infrastructures*, red. Kristian Bjørkdahl og Tone Druglitrø, Routledge Human-Animal Studies Series (Taylor and Francis, 2016), 15–28. Mens dette er nyttig, ville et forsøk på å gjøre det i her resultert i en drastisk annerledes oppgave. I tillegg har blant annet Gayatri Chakravorty Spivak vist hvor vanskelig det er å skulle hente frem perspektivene til grupper og individer som tradisjonelt er utelukket fra diskurser som angår en selv: Gayatri Chakravorty Spivak, «Can the Subaltern Speak?», i *Can the Subaltern Speak? Reflections on the History of an Idea*, red. Rosalind C. Morris (New York: Columbia University Press, 2010), 21–80.

⁴⁰ Winther Jørgensen og Phillips, «Diskursanalyse som teori og metode», 24.

endringer i syn på fisk i perioden. Diskursanalyse er ikke spesielt godt egnet for å utforske forandring over tid. Jeg forholder meg derfor ikke til hvorvidt det er forandringer i syn på fisk i årgangene jeg analyserer. Mens dette kunne vært et problem i et lengre tidsperspektiv, har jeg ikke sett antydninger til store forandringer i de utvalgte årgangene som skulle gjort metodevalget problematisk.

Som Winther Jørgensen og Phillips påpeker, kan diskursanalyse kombineres med andre teorier.⁴¹ Mens det ikke utgjør en stor del av oppgaven, har jeg et øye for eksempelteori og eksempelbruk i *Dyrenes ven*. Flere former for eksempelbruk er sentrale i tidsskriftet, blant annet gjennom eksempler for god og dårlig behandling av dyr. Her inspireres jeg av Anne Eriksen, Ellen Krefting og Anne Birgitte Rønningen i *Eksemplets makt* (2012), samt John D. Lyons' *Exemplum* (2014).⁴² Eksempelteori tar utgangspunkt i at eksempler er retoriske og kommunikative virkemidler. Eksempler fungerer på ulike måter. Mens noen er konstruert for å fremstille idealer, er andre skapt for å påpeke noe allment.⁴³ Jeg benytter meg her av en bred forståelse av eksempler, og begge formene for eksempler vil inngå i analysen. I tillegg er noen eksempler annonsert med bisetninger som «for eksempel», mens andre legges frem i eksempelfortellinger som skal illustrere et gitt poeng. Begge får plass i analysen. Eksempler er spesielt nyttige i en diskursanalyse, til tross for at eksempelteorien primært regnes som en del av retorikken og slik sett er rettet mot intensjoner. Som Eriksen, Krefting og Rønning påpeker, er det slik at «Vi henter eksemplet fra en verden der ute, som vi tar for gitt at den vi kommuniserer med, deler med oss.»⁴⁴ Lyons skriver på lignende vis at «[An] example can be conceived as something that speaker and audience, writer and reader look toward as possible common ground.»⁴⁵ Eksempler konstrueres basert på antatte fellesforståelser. Det er nyttig i en diskursanalyse for å utforske hva som bør forstås som etablert innad diskursen – nodalpunkter og momenter – og hva som forsøkes å etableres.

I tillegg til å analysere diskursive praksiser og eksempler er det helt nødvendig for den idéhistoriske analysen å peke til kontekster utenfor tidsskriftet. Siden et ikke er skrevet stort om dyrebeskyttelse i Norge, lener jeg meg tidvis på en engelsk dyrebeskyttelseskontekst. Det

---

⁴¹ Ibid., 12.

⁴² Anne Eriksen, Ellen M. Krefting, og Anne Birgitte Rønningen, «Eksemplets makt», i *Eksemplets makt : kjønn, representasjon og autoritet fra antikken til i dag*, red. Anne Eriksen, Ellen M. Krefting, og Anne Birgitte Rønningen (Oslo: Scandinavian Academic Press, 2012), 9–38; John D. Lyons, *Exemplum: The Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*, Princeton Legacy Library (Princeton: Princeton university press, 2014).

⁴³ Eriksen, Krefting, og Rønningen, «Eksemplets makt», 12–13.

⁴⁴ Ibid., 9.

⁴⁵ Lyons, *Exemplum*, 28.

er også relevant å utforske hvorvidt syn på fisk og andre dyr i tidsskriftet gjenspeiles i en bredere kontekst, noe jeg ser til det naturvitenskapelige tidsskriftet *Naturen* (utgitt fra og med 1887) for svar på. Jeg ser også til lærer og skolebestyrer Einar Aas sin bok *Sjæleliv og Inteligens hos Dyr* (1893) i tredje kapittel for innsikt i sjelsbegrepet.⁴⁶

Om Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania

Tidsskriftet *Dyrenes ven* ble utgitt av Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania. I det følgende gir jeg en kort oversikt over foreningens historie og virksomhet. I første nummer av tidsskriftet kartlegger foreningen sin egen historie. Foreningen, opprinnelig kalt «Foreningen mod Mishandling af Dyr», ble opprettet av den danskfødte fabrikkeieren David Graah (1803-1887) i 1858. Foreningen var inspirert av den britiske The Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals som ble opprettet allerede i 1824. Foreningen eksisterer i dag under navnet Dyrebeskyttelsen Norge.⁴⁷ I første nummer blir det oppgitt en full liste over de omkring 30 deltakerne i foreningens første møte. Det var stor variasjon i deltakernes yrker. Mange av dem hadde yrker med høy status som, kriminaldommer og overlege. Blant formenn i foreningen finner vi en professor, statsråd og hoffstallmester.⁴⁸ Enkelte medlemmer kan ha hatt yrkesmessige grunner til å påvirke dyrevelferdssituasjonen. En kavalleriløytnant og hoffstallmester var kanskje ekstra var på hvordan hester ble behandlet, og en politibetjent eller kriminaldommer kan ha hatt et ønske om hjemmel til å gripe inn i dyremishandlingen de støtte på i sitt arbeid. Foreningen hadde en rekke kjente medlemmer, blant annet biolog Robert Collett, forfatter Bjørnstjerne Bjørnson, bokhandler Jørgen Wright Cappelen, og bryggerieier Ellef Ringnes. Æresmedlemmer inkluderte blant annet prinsesse Therese og Camilla Collett.⁴⁹

Foreningen til Dyrs Beskyttelse i Christiania var Nordens første dyrebeskyttelsesforening, og i 1897 var det 645 betalende medlemmer, hvorav 238 befant seg utenfor Kristiania. Innen første nummer av tidsskriftet ble utgitt hadde det blitt opprettet

---

⁴⁶ Einar Aas, *Sjæleliv og intelligens hos dyr : I. Pattedyr og fugle* (Kristiania: Jacob Dybwads forlag, 1893).

⁴⁷ «Om oss», *Dyrebeskyttelsen Norge*, åpnet 28. februar 2023, <https://www.dyrebeskyttelsen.no/om-oss/>. For ryddighetens skyld vil jeg konsekvent referere til foreningen som «Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania».

⁴⁸ Georg Sverdrup, «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge», *Dyrenes ven* 1, nr. 1 (april 1897): 2 En full oversikt over yrker er: overlærer, artilleriløytnant, konditor, apoteker, kavalleriløytnant, ingeniørløytnant, politikaptajn, overinspektør, boktrykker, politibetjent, cand.theol., brigadelege, tukthusprest, dyrlege, overlege, kompanilege, kriminaldommer, vognmann, grossist og agronom.

⁴⁹ «Fortegnelse over Medlemmer af 'Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania'», *Dyrenes ven* 7 (desember 1903): 91, 93. Det er uklart hvorvidt denne oversikten over medlemmer av foreningen ble utsendt sammen med nummer 11-12 av tidsskriftets syvende årgang, eller om det heller er et uavhengig dokument. ; Sverdrup, «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge», 5.

tilsvarende foreninger blant annet i Bergen, Kristiansand, Stavanger, Trondheim og Ålesund. Størrelsen på foreningene varierte, men *Stavanger Amts Forening til Dyrenes Beskyttelse* var den største etter Kristiania-foreningen med mellom 500 og 600 medlemmer. Første nummer kunne også meddele at det hadde blitt startet en ny forening i Sogndal med 150 medlemmer, samt en i Tromsø med 115 medlemmer, og *Norsk Kvindeforening til Dyrenes Beskyttelse* ble opprettet i 1993.⁵⁰ Bevegelsen var dermed ikke eksklusivt til hovedstaden, og var i vekst.

Dyrebeskyttelse var ellers i vekst i utlandet i denne tidsperioden og tiårene ledende opp til den, og det er gjort flere forsøk på å forklare hvorfor. James Turner, i *Reckoning with the Beast*, argumenterer for at veksten i England rundt viktoriansk tid handlet om nervøsitet tilknyttet modernisering og urbanisering: «By standing up for the animals that they or their ancestors had left behind, city dwellers could ease the need to feel a sense of kinship with their rural past.» Turner underbygger teorien med å påstå at det primært var husdyr som ble tematisert i dyrebeskyttelsen. I tillegg peker han til oppdagelsen om at mennesket ikke står over naturen, men heller var nedstammet fra dyr.⁵¹ Jeg kommer tilbake til dette evolusjonsaspektet senere i oppgaven. Teorien har likevel noen problemer. Som Asdal påpeker, tas ikke dyrevernere seriøst, «I stedet oppmuntres vi til å se utsagn som symbolske eller mistilpassede måter å si noe *annet* på.»⁵² Videre finner jeg påstanden om dyrebeskyttelsens interesse for husdyr tvilsom. Det virker naturlig at husdyr får noe mer oppmerksomhet enn andre dyr grunnet at det er disse mennesker har mest innflytelse på og mest å gjøre med i hverdagen. I motsetning til Turner finner jeg også mye omtanke for ville dyr – inkludert fisk. Mens det kan være regionale forskjeller, kan ikke teorien benyttes som en årsaksforklaring for den økte interessen for dyrebeskyttelse i Norge. En mer overbevisende forklaring finnes i *Dyrenes by*. Som Thorsen påpeker, vokste Christianias befolkning med 200 000 innbyggere fra 1859-1920, noe som utgjorde en femdobling av befolkningen. Med det økende antallet mennesker fulgte også en rekke dyr til hovedstaden: «En hovedstad i vekst førte mennesker og dyr sammen på måter og steder de ikke hadde gjort tidligere. Mange av disse møtene vekket ubehag.»⁵³ Ifølge Thorsen var den nye storbyen også katalysatoren for at Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania ble opprettet. Thorsens teori gir ingen forklaring for veksten av dyrebeskyttelsesforeninger andre og mindre steder i landet. Likevel virker det som en troverdig årsaksforklaring for hovedstadens dyrebeskyttelse.

---

⁵⁰ Thorsen, *Dyrenes by*, 14; Sverdrup, «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge», 5–6; «Nye Foreninger», *Dyrenes ven* 1, nr. 1 (april 1897): 8.

⁵¹ Turner, *Reckoning with the beast*, 33, 23.

⁵² Asdal, «Dyrs smerte og menneskers straff», 31. Opprinnelig kursivering.

⁵³ Thorsen, *Dyrenes by*, 13–14.

Foreningen hadde en rekke ulike ambisjoner og virksomheter. I det følgende kartlegger jeg fire sentrale kategorier. Den første ambisjonen var et forsøk på å påvirke politikken. Eksempelvis arbeidet foreningen for et strengere og tydeligere lovverk omkring dyremishandling. Foreningen var delaktige i en endring i lovens Kapittel 23 §19, som etter revisjonen lød «gjør nogen sig skyldig i grov eller ondskabsfuld Behandling af Dyr, straffes han med Fængsel eller Bøder.» Endringen var at paragrafen nå omhandlet «dyr» fremfor «husdyr».⁵⁴ De ønsket også å skjerpe lovverket videre for å tydeliggjøre hva som konstituerte en grov og ondskapsfull behandling, siden det i stor grad var subjektivt.⁵⁵ Den andre kategorien var et pedagogisk mål om å oppdra barn med omtanke for dyr. Det ble gjort med et håp om å «[...] gribe ondet ved Roden og bestræbe sig for at mildne Sæderne i Almindelighed, at befordre humanitet og fornemelig at indvirke paa den Unges Gemytter, at røre Ungdommens Hjerter og at vække dens Medfølelse for og Barmhjertighed mod Dyrene.»⁵⁶ Ved å nå barn og unge, håpte foreningen at disse ville vokse opp til å bli dyrevenner selv.⁵⁷ Foreningen arbeidet mot dette målet på flere måter, blant annet ved å dele ut priser og premier til «[...] Lærere og Lærerinder, som særskildt havde søgt at bibringe Skolebørnene Tanken paa Barmhjertighed mod de umælende Skabninger.»⁵⁸ Den tredje ambisjonen lå i deres arbeid med bønder. Et sentralt mål var å oppfordre til bruk av «slaktemaske» som skulle være en human slaktemetode. Her ble hodene til et husdyr kledd med en sele, hvor en form for pistol ble tredd inn. Slaktemasken var foretrukket fremfor å slakte dyr med en hammer mot skallen, siden sistnevnte ikke alltid virket på første forsøk hos dyr med tykkere skalle. For å fremme bruk av maskene, trykte foreningen blant annet et illustrert skrift med tittelen «Om Slagtning og Skydemaskens Brug» med opplag på 10 000 kopier. I tillegg kjøpte og donerte foreningen masker for å fremme bruken av dem.⁵⁹ Bønder fikk priser og premier, og i 1897 var det en utdeling til 33 bønder for «[...] særdeles omhyggelig Behandling af husdyr [...]». Premier var bronsemedaljer, et sølvbeger, penger, spiseskjeer og teskjeer av sølv, samt en rekke bibler.⁶⁰ Foreningen kunne også tilby penger til fattige dyreeiere for behandling av skadde dyr. I 1900 gikk 326 kroner til behandling av blant

---

⁵⁴ Sverdrup, «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge», 3.

⁵⁵ Ibid., 2; «Forskjelligt», *Dyrenes ven* 1, nr. 2 (mai 1897): 16.

⁵⁶ Sverdrup, «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge», 2.

⁵⁷ Noe lignende uttrykkes også andre steder, blant annet i: «Virk for at faa Børnene med», *Dyrenes ven* 1, nr. 6 (september 1897): 43.

⁵⁸ Sverdrup, «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge», 2.

⁵⁹ «Slagtning af vore Husdyr (Fortsættelse.)», *Dyrenes ven* 1, nr. 7 (oktober 1897): 55; Sverdrup, «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge», 4.

⁶⁰ «'Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania' har tildelt følgende Ansøgere Præmier for særdeles omhyggelig Behandling af Husdyr», *Dyrenes ven* 1, nr. 3 (juni 1897): 19–20.

annet 32 katter og 98 hester.⁶¹ Den fjerde ambisjonen kommer til uttrykk gjennom utgivelsen av tidsskriftet, nemlig å sette dyrevelferd på dagsorden, og å opplyse om god dyrevelferd. Ambisjonen gjennomsyrrer tidsskriftet. I tillegg til meddelelser om foreningens virksomhet, er det tross alt en rekke tekster som forsøker å overbevise leserne til handling eller adferdsendring.

Om *Dyrenes ven*

Jeg vil nå kort introdusere tidsskriftet og dets innhold. *Dyrenes ven* var et tidsskrift utgitt av Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania, og fikk sitt første nummer i april 1897.

Tidsskriftet ble utgitt frem til 1985, da det skiftet navn til *Dyrenes Beskyttelse*. I 1987 endret det igjen navn til *Dyrenes Forsvarer*, som det fremdeles heter i dag.⁶² I hvert nummer av tidsskriftet reklamerte de seg selv slik:

«Dyrenes Ven» / utkommer med 1 stort 8-sidigt Nr. Omkr. 15de i hver Maaned og koster Kr. 1.50 pr. Aar inkl. Postporto, til Sverige og Danmark 2 Kr. Inkl. Postporto. / Medlemmer af Dyrebeskyttelsesforeninger her i Landet erholder Tidsskriftet tilsendt gennem vedk. Foreninger.⁶³

Tidsskriftet ble sendt til medlemmer av foreningen og til andre som betalte for det. I 1897 hadde hvert nummer et opplag på 2700 kopier. Foreningen hadde, frem til utgivelsen av sitt eget tidsskrift, en avtale med det danske tidsskriftet *Dyrevennen*, som ble solgt til nordmenn for 40 øre stykk, eller 2 kr for et årsabonnement.⁶⁴

Alle numre følger et fast oppsett. Den første siden er dekorert med tidsskriftets logo, som er blitt brukt som forsidebilde i denne oppgaven. I en ramme av sommerfugler befinner tittelen seg i et stort sidevendt kors. I sentrum av korset er et brennende hjerte, og inni dette en mann omgitt av dyr. I himmelen over er det fugler, og i vannet befinner det seg en ål og to fisker. Utenfor korset ser man sommerfugler, fugler og blomster. I den første perioden etter utgivelse var forsiden av tidsskriftet dedikert til sentrale skikkelser i den norske dyrebevegelsen. De følgende sidene inneholdt en rekke ulike artikler. Tomrommet mellom artikler ble ofte dekorert med illustrasjoner av småfugl, eller slagord som «Virk for, at alle vore Slagtere anskaffer og benytter Slagtemasker» og «Lad aldrig Husdyr se paa

---

⁶¹ Thorsen, *Dyrenes by*, 148.

⁶² «Om oss».

⁶³ «Dyrenes ven», *Dyrenes ven* 1, nr. 1 (april 1897): 8. Samme innlegg var inkludert i en rekke andre numre av tidsskriftet.

⁶⁴ «Vort Tidsskrift», *Dyrenes ven* 1, nr. 8 (november 1897): 62; Sverdrup, «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge», 3.

Slagtning!»⁶⁵ Den siste siden av tidsskriftet inneholdt spalter. Her ble det tatt opp småsaker, informasjon om nye medlemmer, gaver til foreningen, rettelser, innhold i tidsskriftet og informasjon om hvordan man kunne bidra. Alle nummere jeg har tatt for meg har i tillegg inneholdt reklame for slaktemasker. Etter hvert ble denne ene siden utvidet til to sider for å få plass til flere annonser.

Tidsskriftet hadde innlegg i ulike sjangre fra en rekke ulike forfattere. Jeg mener sjangerne kan deles inn i tre overordnede kategorier. Den første er de argumenterende tekstene. Et eksempel er «Slagtet eller Levende Fisk» fra første årgang, som argumenterer for at man burde kjøpe slaktet fisk fremfor fisk som oppbevares levende i hyttefat hos fiskeren. Teksten argumenterer både for at smaken er bedre om den slaktes rett etter fangst, og for at det er dyreplageri å ikke gjøre så. Et annet eksempel er den korte teksten «Levende Agn» fra 1901 hvor det siteres fra *Morgenbladet*: «At benytte levende Agn er en modbydelig Fremgangsmaade [...] At sætte en levende Ræge paa Krogen og sidde og nibbe med den i halvtimesvis, indtil en eller anden Fisk forbarmer sig over den, er et Dyrplageri, som der burde sættes en Stopper for.»⁶⁶ Den andre kategorien er informerende og opplysende tekster. Dette er den mest omfattende kategorien, og tekstene har stor variasjon. Et eksempel er portrettene av sentrale dyrevernere som ble trykket på første side i tidsskriftets første årganger. Her finner man blant annet en biografi om den avdøde «Korpslæge Jens Jacob Nicolay Theodor Wilse» hvor han hylles «[...] en ædel Personlighed [...]».⁶⁷ Tekstene ble ofte publisert med store bilder av de navngitte personene. En annen form for informerende tekst var tekster som «Straffet for Dyrplageri» – en omfattende artikkel om straffeforfølgelsen av to personer som hadde mishandlet en ku. I tillegg finner man en rekke artikler om hvordan ulike dyr bør behandles. Her ble det gitt råd om blant annet hvordan en sjåfør burde behandle sin hest, hvordan man slaktet fisk og andre dyr, og opplysninger om at visse fugler «[...] ifølge jagtlovens §17 [skal] være fredede for Jagt og Fangst fra 15de Marts til 15de September.»⁶⁸ Den tredje kategorien er de underholdende tekstene. Formen på disse tekstene varierte. Noen var dikt, med temaer som fuglenes følelsesliv eller menneskets plikter ovenfor andre dyr. Serien «For de Unge» inneholdt fortellinger for barn. Eksempelvis blir det

---

⁶⁵ Illustrasjon av fugl finnes blant annet i: *Dyrenes ven* 1, nr. 2 (mai 1897): 10; «Virk for, at alle vore Slagtere anskaffer og benytter Slagtemasker», *Dyrenes ven* 1, nr. 1 (april 1897): 8; «Lad aldrig Husdyr se paa Slagtning!», *Dyrenes ven* 3, nr. 11 (november 1899): 90.

⁶⁶ S., «Slagtet eller levende Fisk», *Dyrenes ven* 1, nr. 2 (mai 1897): 15; *Morgenbladet* gjengitt i: «Levende Agn», *Dyrenes ven* 5, nr. 8 (august 1901): 60 Opprinnelig kursivering.

⁶⁷ Georg Sverdrup, «Korpslæge Jens Jacob Nicolay Theodor Wilse», *Dyrenes ven* 1, nr. 5 (august 1897): 34.

⁶⁸ «Straffet for Dyrplageri», *Dyrenes ven* 1, nr. 7 (oktober 1897): 51–53; «For Kjørere», *Dyrenes ven* 1, nr. 9 (desember 1897): 67–68; «Erindringsliste for Kjøkkenet», *Dyrenes ven* 1, nr. 2 (mai 1897): 15; «Alle Smaafugle», *Dyrenes ven* 5, nr. 3 (mars 1901): 20.

i «For de Unge: Kraakeben» fortalt en historie om et barn som hjelper en skadet kråkeunge. Ellers fantes det en rekke anekdoter, som «Den herreløse Hund i Boulogne» hvor det fortelles om en hund som, mange år etter å ha blitt forlatt av sin eier, fortsatt så lengtende utover havet i håp om at eieren skulle returnere.⁶⁹

Et viktig fellestrekk for alle kategoriene er at de legger føringer for hvordan man bør eller ikke bør handle. De argumenterende tekstene er tydelige i sine forsøk på å fremme en sak, og uttrykker dette eksplisitt. «Levende Agn» uttrykker at man bør stoppe med praksisen, mens «Slagtet eller Levende Fisk» kritiserer kjøp av levende fisk. Mange av de informerende tekstene presenterer eksempler for hva som er god eller dårlig dyrevelferd. Biografien om korpsslege Wilse kunne fungere som et idealeksempel for oppførsel, mens gjenfortellinger om straffeforfølgelse gir tydelige føringer for hva en ikke bør gjøre, og eksemplifiserer potensielle konsekvenser av å mishandle dyr. Prakteksemplet kan være teksten «Martin Luther og Smaafuglene» – her beskrives det hvordan Martin Luther var en viktig stemme for småfuglenes sak, og hvordan han fordømte sin tjener i et skriv, etter at han oppdaget at tjeneren fanget småfugl.⁷⁰ Ved å knytte reformasjonens og den protestantiske religions mest kjente skikkelse til dyrebeskyttelsessaken, fremmer man blant annet dyrebeskyttelse som et standpunkt i tråd med den norske statskirken. De underholdende tekstene er også med tydelige motiver. «For de Unge» kan leses som å forsøke å vekke forundring for dyrenes verden hos de yngste, mens fortellingen om den trofaste hunden kan fremheve en lojalitet som både bygger respekt eller medfølelse for dyr hos en leser, og fremhever sedelig adferd. Slike fortellinger kunne også finne veien inn i klasseromsundervisning.⁷¹

Jeg har i denne delen kartlagt mål for oppgaven, metodene jeg tar i bruk, og foreningen og tidsskriftet jeg utforsker. I neste del vil jeg ta for meg hvordan fisk og dyr mer generelt blir tilskrevet moralsk status ved å redegjøre for diskursen i *Dyrenes ven*.

---

⁶⁹ S. J., «For de Unge: Kraakeben», *Dyrenes ven* 3, nr. 3 (mars 1901): 21–22; «Den sørgende fuglemor», *Dyrenes ven* 1, nr. 7 (oktober 1897): 50; Martin Johannes Bugge, «I. Liv i Naturen; II. Skaberen; III. Dyret og Mennesket», *Dyrenes ven* 1, nr. 6 (september 1897): 44; «Den herreløse Hund i Boulogne», *Dyrenes ven* 1, nr. 4 (juli 1897): 32.

⁷⁰ «Martin Luther og Smaafuglene», *Dyrenes ven* 1, nr. 5 (august 1897): 38.

⁷¹ Eksempelvis ble det skrevet lærebøker om dyrs sjel som: Einar Aas, *Lærebog i Dyrerigets naturhistorie (Zoologi)* (Kristiania: Aschehoug, 1899); Einar Aas, *Lærebok i dyrerigets naturhistorie for middelskolen* (Kristiania: Aschehoug, 1915); Dette foregikk også tidlig på 1800-tallet: Westvik, «Lauritz Smith - dyrenes venn», 15–16.

Kapittel 1: Dyrebeskyttelse-diskursen i *Dyrenes ven*

I dette kapitlet vil jeg utforske sentrale aspekter ved omtale av fisk i *Dyrenes ven*. Jeg starter med å se på hvordan dyr generelt beskrives som menneskers medskapninger, og at det eksisterer et bånd mellom mennesker og andre dyr. Deretter relaterer jeg likhetene mellom mennesker og andre dyr til to ulike tradisjoner: Darwins evolusjonsteori, og en idé om en værenskjede. Begge kommer til uttrykk i tidsskriftet. Til slutt tar jeg for meg hvordan omtaler av dyr også kan leses i lys av både sedelighetstenkning og i en moralsk-didaktisk tradisjon. Disse kan tolkes som å ikke omhandle fellestrekk mellom mennesker og andre dyr, og må derfor redegjøres for. Likevel argumenterer jeg for at de ikke står i konflikt med forståelsen av dyr som menneskers medskapninger.

Menneskets medskapninger

Første årgang av *Dyrenes ven* byr på et dikt av Martin Johannes Bugge. Her skildres en vandring gjennom naturen, og dyrene som observeres på veien:

Jeg gikk mig ned til Stranden, hvor Bølgen gaar sin Gang [...] Der saa jeg Fisken svømme saa let og saa frit / Og skjule sig I Tangen, da jeg mig rørte lidt [...] / Som vi de føler Smerte; som vi de lider Nød; / Som vi de elsker Livet; som vi de frygter Død [...] *Lad oss beskytte Dyret!* saa byder Klogskabs bud; / Men meget, meget større er: *saa vil vor fælles Gud.*⁷²

Diktet forteller blant annet om en strandtur, hvor fortelleren observerer fisken som svømmer rundt i tangen. Diktet slutter med at fisk og andre dyr relateres til mennesker gjennom felles erfaringer: «som vi». Egenskaper som evne til å føle smerte og å elske livet trekkes frem og disse benyttes som belegg for dyrebeskyttelse.

Beskrivelsen av fisk og andre dyr som å være lignende mennesker er typisk for tidsskriftet. Et sentralt uttrykk er «vore medskabninger», som dukker opp i en rekke artikler og årganger. I artikkelen «Skolens Forhold til Dyrebeskyttelsen» fra 1897, skrives det «Og har Barnet først faaet Kjærlighed til Dyrene, da er det i Virkeligheden en let Sag at faa det til at forstaa sine Pligter mod disse vore Medskabninger».⁷³ Båndet mellom mennesker og dyr legger føringer for menneskers plikter ovenfor dyrene. Ordet «plikt» er sentralt i tidsskriftet og markerer hvilken behandling dyrene har krav på. Kjærlighet til dyr beskrives som utgangspunktet for at barn skal forstå disse pliktene. I «Vort Program» fra 1898 legges det på lignende vis frem at Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania har som mål å «[...]»

---

⁷² Bugge, «I. Liv i Naturen; II. Skaberen; III. Dyret og Mennesket», 44. Opprinnelig kursiv.

⁷³ «Skolens Forhold til Dyrebeskyttelsessagen», *Dyrenes ven* 1, nr. 1 (april 1897): 7.

frembringe Kjærlighed til Naturen og til vore Medskabninger». ⁷⁴ Kjærlighet blir igjen omtalt i en beskrivelse av medskapningene. I et siste eksempel fra 1904, forteller en selverklært «Hundeven» at vedkommende søker «[...] efter Evne til at forhindre slemme Mennesker fra at plage disse vore Medskabninger.» ⁷⁵ Mens begrepet kjærlighet ikke nevnes, foreligger det en kobling mellom dyrene som våre medskapninger, og hva dyrene i kraft av dette har krav eller rett på. Som våre medskapninger bør ikke hunder plages.

Fisk blir også beskrevet som å være menneskers medskapninger. Artikkelen «Slaget eller Levende Fisk» fra første årgang kritiserer bruk av hyttefat på torgene – containere for å holde fisk i live frem til salgspunktet. Et utdrag fra siste avsnitt blir her relevant: «Megen Hjerteløshed og Dyrplageri kommer ogsaa tilsyne ligeoverfor Fiskene; ogsaa disse er vore Medskabninger, der har Fordring paa vor Beskyttelse». ⁷⁶ Fisk blir beskrevet som å være utsatt for dyrplageri, og forfatteren minner om at også fisk er menneskers medskapninger som har krav på beskyttelse. Jeg kommer tilbake til denne artikkelen i kapittel 2.

Fellestrekk og relasjoner mellom mennesker og dyr kommer ikke kun til uttrykk gjennom omtaler av dyr som «vore Medskabninger». Primært kommer det heller frem gjennom at dyr tilskrives menneskelige følelser. Jeg vil trekke frem to historier som fremhever dette, den første om fisk og den andre om småfugl. I august-utgaven fra 1901 presenteres historien «Bredflabben», skrevet av Sven Bro. Teksten er i serien «For de Unge» og skildrer livet til en stygg breiflabb. Fisken blir sagt å ha dårlig selvtillit grunnet dens utseende: «Den havde ikke store Tanker om sig selv. Vidste saa inderlig vel, at den var græsselig styg, styggere end nogen anden i hele Fjorden; men den kunde da ikke gjøre for det.» Fisken blir plaget og kalt stygge ord av annen fisk, og «Værst var det, da Torsken engang i en stor Forsamling slog krøl paa Skjegtraaden af bare Foragt.» Til tross for alle sine vansker, nyter likevel breiflabben livet: «Hvor det var deiligt at leve, deiligt trods alt!» Dessverre lider den stygge breiflabben til slutt en vond skjebne. Mens den ligger i ly for annen fisk, ender den opp på kroken til fire gutter på fisketur. Guttene drar fisken opp på land for å studere den nøyere, men blir til slutt distraheret og glemmer igjen fisken på bryggen. Etter å ha ligget på land i en lengre periode, ender historien med at en ung mann trækker fisken ihjel, «[...] – og Bredflabbens Saga er ude.» ⁷⁷

---

⁷⁴ Georg Sverdrup, «Vort Program», *Dyrenes ven* 2, nr. 7 (juli 1898): 53.

⁷⁵ D., «Om Hundehold», *Dyrenes ven* 8, nr. 5 (mai 1904): 35.

⁷⁶ S., «Slaget eller levende Fisk», 15.

⁷⁷ Sven Bro, «For de Unge : Bredflabben», *Dyrenes ven* 5, nr. 8 (august 1901): 61–62.

Det er relevant å se på hvordan breiflabben tilskrives menneskelige egenskaper. Breiflabben beskrives som å nyte livet, ha ambisjoner om å ikke bli plaget, og den havner først på fiskekroken av nysgjerrighet: «Men hvad var det? Noget blinkede og flimrede med et ned gjennom Vandet [...] Bredflabben laa lidt og akkorderede med sig selv om, hvorvidt den ogsaa skulde gidde at svømme bort og se paa det, men saa vandt Nysgjerrigheden bugt med Dovenskabem.»⁷⁸ Den nysgjerrige fisken blir betatt av den skinnende fiskekroken, som blir dens undergang. Breiflabben beskrives ikke som menneskets medskapning direkte. Likevel er det tydelig at de menneskelige trekkene er sentralt i historien. Historien er også interessant fra et eksempelteoretisk perspektiv. Fortellingen fremstår som en eksempelfortelling for barn. Breiflabben fremstilles som en vanlig fisk, og kan slik sett leses som å representere noe allment ved fisk. Det underbygges ved at bredflabben er «græsselig styg», og slik sett ikke utpreget beundringsverdig for dyr å være spesiell. Guttene på fisketur kan leses som å representere noe allment ved barn, samtidig som de blir eksempler på hvordan man ikke bør handle. Moralen ved historien blir at man ikke bør behandle fisk dårlig. Til tross for dens stygge utseende har breiflabben et rikt følelsesliv, og fortjener å ikke plages unødige. Guttene i historien eksemplifiserer lastefull adferd, og det kan trekkes linjer mellom dem og fisken som hadde plaget breiflabben under vann.

Som en kontrast til historien om breiflabben, vil jeg peke til historien «En Hanspurvs Eventyr». Teksten var oversatt fra «[...] den amerikanske Naturforsker E.S. Thompson», og gikk over fire numre av tidsskriftets tiende årgang.⁷⁹ Historien omhandler spurven Randy som er oppdratt av kanarifugler i en leilighet i New York. Som følge av sin oppdragelse synger spurven som en kanarifugl, noe som vekker stor interesse blant mennesker.⁸⁰ I historien forlater Randy sitt hjem, og lever en periode utendørs. Han får en kjæreste, og paret bygger rede sammen. I slutten av historien vikler kjæresten seg inn i hestehår som paret har bygget redet med, og dør i et forsøk på å rive seg løs. Like etter blir Randy påkjørt av en sykkel, men reddes av en liten jente. Jenta blir overrasket over at Randy synger som en kanarifugl. Det fører til at hun kontakter avisen, som skriver en tekst om Randy. Denne teksten blir lest av hans opprinnelige eier, og Randy ender til slutt opp i sitt gamle bur.⁸¹

---

⁷⁸ Ibid., 61.

⁷⁹ E. S. Thompson, «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. I-II.», *Dyrenes ven* 10, nr. 5 (mai 1906): 38–39; «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. III.», *Dyrenes ven* 10, nr. 6 (juni 1906): 46–47; «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. IV-V.», *Dyrenes ven* 10, nr. 7 (juli 1906): 54–55; «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. VI.», *Dyrenes ven* 10, nr. 9 (september 1906): 70–71.

⁸⁰ Thompson, «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. I-II.», 39; Thompson, «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. VI.», 71.

⁸¹ Thompson, «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. III.», 46; Thompson, «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. VI.», 71.

Det er en tydelig personifisering av Randy gjennom historien. Det kommer blant annet frem mot slutten av fortellingen, hvor Randy blir tilskrevet menneskelige karaktertrekk:

Randy havde aldrig været nogen agtpaagivende Spurv. Hans Kanarifugloptragelse havde demoraliseret ham. Han var dristig og tog intet Hensyn til Vogne eller Børn. Denne Svaghed kom ham til Skade du, da han var saa optaget. Medens han sorgløst sad i Madison Allé en Eftermiddag og aad, kom en Gut kjørende paa en Cykle, og før Randy saa Faren, kjørt Hjulet oven hans Hale.⁸²

Randy blir beskrevet som å være en lite oppmerksom fugl. Dette, kombinert med at han sørger over sin avdøde kjæreste, fører til at han blir påkjørt. I det store og hele fremstår historien som en eksempelfortelling om fuglers dyder. Lignende breiflabben blir Randy beskrevet med menneskelige karaktertrekk. Tidvis gjøres det mer eksplisitt enn det blir gjort i «Bredflabben», blant annet når det skrives om spurvenes behov og strider: «Deres Aarsag til Strid er Mad, Mager, Boliger og Byggemateriale – omtrent som det er hos Menneskene.»⁸³ I bunn og grunn er Randy og hans make fremstilt menneskelig. Mens historien er oppdiktet, fremstår deler av den som å være sann. «Det er ikke almindeligt, at en Hanspurv bygger en Rede alene», er direkte etterfulgt av «Men dette var en ualmindelig Fugl.»⁸⁴ At historien skal forstås som å også ha et fakta-grunnlag kommer også til syne gjennom å omtale forfatteren som en «naturforsker». Det forsterker eksempelfortellingens troverdighet.

I begge historiene tilskrives dyrene menneskelige karaktertrekk. Samtidig er det påfallende at de to historiene omhandler dyr som blir betraktet vidt forskjellig, og dermed også beskriver dyrene ulikt. Mens breiflabben karakteriseres ved dens stygge utseende, kjennetegnes Randy gjennom hans unike sangstemme. Fuglenes estetikk får ellers stor plass i tidsskriftet. I februar 1904 ble det trykket en bønn fra Bjørnstjerne Bjørnson om å frede trekkfugler, opprinnelig skrevet for det franske tidsskriftet *l'Européen*. Den norske oversettelsen leser:

Skaan disse vore Venner, der befrier vore Marker, vore Haver og vore Trær for skadelige Insekter, som fylder vor korte Sommer med Sang og skjænker vore Børn saa megen Glæde! De smaa Reisendes Familie-Idyl under vore Tage, i vore Treer, paa vore Marker lærer Børnene at forstaa Naturens Husholdning, føder i deres Hjerter Medfølelse med det, der ikke tilhører dem, og vakker deres Fantasi, der med de bortdragende Trækfugle gjør sin første Reise mod Syden. Thi disse flyvende og syngende Budbringere fra solrigere og varmere Lande er for os kun et Sommerens Laan.⁸⁵

Fuglene beskrives av Bjørnson som å bringe glede til barn og lære dem medlidenhet ovenfor andre skapninger, samt å vekke fantasi. De trekkes også frem som et tydelig sommertegn.

⁸² Thompson, «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. VI.», 71.

⁸³ Thompson, «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. IV-V.», 55.

⁸⁴ Thompson, «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. I-II.», 39.

⁸⁵ Bjørnstjerne Bjørnson sitert i: «Spar vore smaa Sangfugle», *Dyrenes ven* 8, nr. 2 (februar 1904): 9.

Med dette i tankene kan det sies at breiflabben tildeles verdi til tross for sitt utseende, mens småfugl blir tildelt verdi i kraft av sine estetiske aspekter.

I et diskursanalytisk perspektiv kan «vore Medskabninger» forstås som et nodalpunkt. Begrepet er i utgangspunktet noe meningsomt, og kan ikke uten videre fortelle stort om hvordan vi bør forholde oss til de andre dyrene. Samtidig, gjennom dets bruk, blir begrepet sentralt i forståelsen av ikke-menneskelige dyr. «Vore Medskabninger» kan settes i en ekvivalenskjede med hvilke plikter en har ovenfor dyr. At ikke-menneskelige dyr har krav på beskyttelse får dermed slagkraft gjennom påminnelser om at dyrene er medskapninger. Barn beskrives som å skulle lære sine plikter ovenfor dyrene når de får kjærlighet for dem, og dernest anerkjenner dem som medskapninger. Den tidligere nevnte hundevennen antyder at hunder har krav på en viss beskyttelse grunnet at de er våre medskapninger. I «Slagtet eller Levende Fisk», kan også fisk leses som å få kraft igjennom sin relasjon som menneskets medskapning. Mens begrepet «vore Medskabninger» ikke blir trukket frem i historien om Randy eller om breiflabben eksplisitt, er de menneskelige trekkene tydelige. Gjennom omtaler av deres menneskelige trekk, kan de også tolkes som å inkluderes i ekvivalenskjeden. Det åpner med andre ord for at historiene om Randy og om breiflabben gir belegg for dyrs moralske status i kraft av at de fremmer fellestrekk mellom mennesker og dyr.

Evolusjon og værenskjede: to innganger til menneskers fellestrekk med andre dyr

Jeg har sett på hvordan fisk og andre ikke-menneskelige dyr relateres til mennesker i tidsskriftet. Diskursanalytisk sett mener jeg som nevnt at man kan forstå «vore Medskabninger» som et nodalpunkt, og at dyr som blir beskrevet som menneskers medskapninger også blir tilskrevet moralsk status. I tillegg til den direkte omtalen av dyr som menneskers medskapninger, blir det gjort koblinger mer indirekte ved at dyr tilskrives menneskelige følelser.

Viktigheten av likhetene mellom mennesker og ikke-menneskelige dyr kan forstås i lys av både nyoppdagelser i naturvitenskapene og i lys av en eldre oppfatning omkring forholdet mellom Guds skapninger. Jeg starter med å se på Darwin evolusjonsteori, og vender deretter blikket mot den langt eldre ideen om en værenskjede.

Allerede på første side av tidsskriftets første utgivelse finner man en referanse til Darwin. Her skrives det i artikkelen «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge» at «Mænd som Kant, sænere Schopenhauer og Darwin paaviste, at Mennesket havde Pligter

ogsaa likeoverfor Dyrene, og at disse havde Ret til Beskyttelse af Mennesket.»⁸⁶ Darwin trekkes frem som sentral i å ha vist at mennesker har plikter ovenfor ikke-menneskelige dyr.

Flere forskere har vektlagt Darwins evolusjonsteori for å forklare veksten av dyrebeskyttelsesbevegelsene i andre halvdel av 1800-tallet, og i Norge var han ikke utpreget kontroversiell i denne perioden.⁸⁷ Historiker Harriet Ritvo peker spesielt til bøkene *The Descent of Man* (1871) og *The Expression of Emotions in Man and Animals* (1872) som sentrale, siden disse vektla fellestrekk mellom mennesker og ikke-menneskelige dyr.⁸⁸ Darwin hadde selv et ambivalent forhold til dyrebeskyttelse. På den ene siden var han en sterk motstander av dyreplageri, og mente at dyrs lidelser måtte bli tatt hensyn til. På den andre siden støttet han viviseksjon – vitenskapelig dissekering av levende dyr – som var en svært omstridt praksis med sterke kritikere. I en korrespondanse fra 1871 skrev han:

You ask about my opinion on vivisection. I quite agree that it is justifiable for real investigations on psychology; but not for mere damnable and detestable curiosity. It is a subject which makes me sick with horror, so I will not say another word about it, else I will not sleep tonight.⁸⁹

Darwin fant praksisen avskyelig, men rettferdiggjør den. Viviseksjon burde kun brukes der det er nødvendig for ordentlig forskning, mente han. Jeg vil utforske viviseksjonstematikken mer omfattende senere i oppgaven. Uavhengig av Darwins egne meninger om hvor grensene gikk for etiske tillate handlinger, er hans navn å finne flere steder i *Dyrenes ven*. Eksempelvis finner man ham omtalt i en anmeldelse av *Om Artenes Oprindelse* av botaniker og senere arbeidsminister Jørgen Brunchorst fra femte årgang. Her hedres Darwin for å ha vist at naturen ikke kun var en «[...] Samling af Individier, Arter og Slægter, men et eneste solidarisk hele med de samme Oprindelse [...]».⁹⁰ Darwin gis altså æren av å ha vist et felles grunnlag i menneskers og andre dyrs opprinnelse. Ellers er det flere artikler som tematiserer evolusjonsteorien. En artikkel fra 1904 opplyser om Darwins funn om at visse fisk er delaktig i spredning av frø, mens en annen fra samme år opplyser om såkalte «mimicryfænomener» hvor et dyr imiterer en annen art.⁹¹ I sistnevnte artikkel blir også likhetene mellom mennesker

---

⁸⁶ Sverdrup, «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge», 1.

⁸⁷ Jon Røyne Kyllingstad og Thor Inge Rørvik, *1870-1911: vitenskapenes universitet*, Universitetet i Oslo : 1811-2011 2 (Oslo: Unipup, 2011), 41.

⁸⁸ Ritvo, *The Animal Estate*, 39; Darwins innflytelse blir også vektlagt i: Feuerstein, *The political lives of Victorian animals*, 22–23; Turner, *Reckoning with the beast*, 60–61.

⁸⁹ Darwin sitert i: James Rachels, *Created from animals: the moral implications of Darwinism* (Oxford: Oxford University Press, 1990), 213–14.

⁹⁰ «Litteratur», *Dyrenes ven* 5, nr. 3 (mars 1901): 21. Bokanmeldelsen er om Dr. Jørgen Brunchorst bok *Om Artenes Oprindelse* som forklarer Darwins evolusjonsteori, fremfor en anmeldelse av Darwins eget verk.

⁹¹ «Frøspredning ved Hjælp af Fisk», *Dyrenes ven* 3, nr. 11 (november 1899): 91; «Forklædning i Dyreriget», *Dyrenes ven* 8, nr. 2 (februar 1904): 13–15.

og dyr fremhevet: «Som i det menneskelige, saaledes forholder det sig ogsaa i Dyrenes Liv.»⁹²

I et diskursanalytisk perspektiv er det nyttig å forstå Darwin og hans evolusjonsteori som momenter. I denne lesningen blir Darwin et sentralt ledd i en ekvivalenskjede hvor mennesker og andre dyr forstås som å dele opprinnelse. Det er synlig både i bokanmeldelsen av *Om Artenes Oprindelse* og teksten om «mimicryfænomener». Med dette perspektivet blir det også tydelig at enkelte mulige forståelser av Darwin forsøkes å utelukkes. I «Moral hos Dyrene» fra tidsskriftets syvende årgang, kritiserer artikkelforfatteren «Psuedo-Darwinister og Nietzscheanere» som angivelig mener at «der blandt Dyrene hersker bare den brutale Egoisme og den Sterkes Ret». Artikkelforfatteren trekker heller frem positive trekk hos dyrene: «Lydighed, Trofasthed, gjensidig Sympathi, Pligtfølelse, Selvfornægtelse osv. [...]». Artikkelen utforsker videre dyrs evne til å handle moralsk og intelligent.⁹³ Turner bemerker at evolusjonsteorien kunne være til stor nytte for dyrebeskyttelsesforeninger: «[Darwin] fitted their purpose nicely. Not only did it stress the blood kinship of human beings and beasts, but it mitigated the bestiality of the latter. Instead of degrading people, it elevated animals».⁹⁴ I en engelsk kontekst ble evolusjonsteorien benyttet både for å understreke fellestrekk mellom mennesker og dyr, og for å fremheve beundringsverdige trekk hos dyrene. Noe lignende synes å være tilfellet i en *Dyrenes* ven. Samtidig var det muligheter for at teorien undergravde menneskers egen verdi da en sterkestes-rett-tankegang også kunne anvendes på menneskelig adferd. I stedet for å løfte opp dyrene, kunne Darwins teori også potensielt senke menneskets status. «Moral hos Dyrene» kan leses som en kritikk av denne forståelsen av Darwins teori. Slik bruk av vitenskapsmannen blir artikulert som pseudo-darwinisme, mens «korrekt» darwinisme blir satt i ekvivalenskjede med positive (menneskelige) trekk som trofasthet og sympati. Nietzsche nevnes også på linje med pseudo-darwinisme. Mens Nietzsches moralsyn var mer nyansert enn det som kommer til uttrykk i sitatet, var det også en vanlig oppfatning at han støttet en sterkestes rett-tankegang og mente undertrykkelse av andre var moralsk

---

⁹² «Forklædning i Dyreriget», 14.

⁹³ «Moral hos Dyrene», *Dyrenes ven* 7, nr. 1 (januar 1903): 4.; Hvorvidt dyr var i stand til å handle moralsk ble tatt opp flere steder i tidsskriftet, for eksempel: Emil von Quanten, «Dyrets natur», *Dyrenes ven* 7, nr. 9 (september 1903): 67. Synet på dyrs moralske autonomi i viktoriansk tid blir også utforsket i: Ritvo, *The Animal Estate*, 2. Som Ritvo viser, var ikke ideen om dyrs moralske autonomi ny, men den blusset opp på nytt rundt slutten av 1700-tallet.

⁹⁴ Turner, *Reckoning with the beast*, 62.

akseptabelt.⁹⁵ Dette standpunktet synes å være i konflikt med dyrevennenes mål om god behandling av svakere skapninger.

I boken *Exposed* antyder engelskprofessor Stacy Alaimo at Darwin kan sees på som den første posthumanisten: «Charles Darwin, exposing the human as a corporal amalgamation of creatures both at hand and across vast temporal distances, may have given us our first glimpse of the ‘posthuman’ [...]».⁹⁶ Mens det virker ahistorisk å relatere Darwin til posthumanisme, overser uttalelsen også at fellestrekk mellom mennesker og dyr hadde blitt vektlagt i dyrebeskyttelse lenge før utgivelsen av *Artenes opprinnelse* i 1859. Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania ble opprettet en måned før utgivelsen av boken.⁹⁷ Ikke minst benyttes det en rekke ulike begreper i *Dyrenes ven* som ikke har opphav hos Darwin. Det viser at evolusjonsteorien alene ikke kan sees på som opphavet for alle beskrivelsene av fisk og andre dyr som jeg til nå har fremhevet.

I «Om Mishandling af Dyr I» fra syvende årgang, skrives det at: «Lad os lære vore Børn at se paa Planterne og Dyrene som deres laverestaaende Brødre og Søstre i Skabningsrækken, som de er skyldige at vise Beskyttelse og Kjærlighed og ikke som døde Ting, der ikke kommer dem ved.»⁹⁸ Sitatet beskriver ikke-menneskelige dyr og planter som «laverestående» enn mennesker, i en form for rekke eller hierarki. Man finner en lignende beskrivelse i «Moderkjærlighed hos Dyr» fra fjerde årgang. Her skrives det: «Paa en undersøgende vandring gennem dyrerækkerne, fra de høierestaaende og ned til de laverestaaende, vil man snart modtage talrige vidnesbyrd om, at de fleste har repræsentanter for den mest udprægede og stærkeste moderkjærlighed, der findes paa vor jord.»⁹⁹ Artikkelen interesserer seg for hvordan ikke-menneskelige dyr i likhet med mennesker bryr seg om sine barn. Her er det likevel ordet «dyrerækkene» som er mest sentralt. Lignende «skabningsrækkene» antyder det en rekke eller en form for hierarkisering av ulike arter. I likhet med «Om Mishandling af Dyr I», skilles det også her mellom «høierestaaende» og «laverestaaende» dyr.

Begreper som «Skabningsrække» og «Dyrerækker og «laverestaaende» kan kan tyde på en idé om en værenskjede. Ideen blir utforsket blant annet i Rune Westviks

---

⁹⁵ R. Lanier Anderson, «Friedrich Nietzsche», i *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, red. Edward N. Zalta, Summer 2022 (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2022), del 3.2.1, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/nietzsche/>. Tolkningen var vanlig rundt midten av det 19. århundre, men var trolig tilstede tidligere enn som så.

⁹⁶ Alaimo, *Exposed*, 115.

⁹⁷ *Artenes opprinnelse* ble utgitt 24. november, mens foreningen ble opprettet 17. oktober: Sverdrup, «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge», 2.

⁹⁸ Kristoffer Janson, «Om Mishandling af Dyr I», *Dyrenes ven* 7, nr. 4 (april 1903): 26.

⁹⁹ «Moderkjærlighed hos dyr I», *Dyrenes ven* 4, nr. 2 (februar 1900): 12.

masteroppgave. Som han viser, finner man denne tradisjonen blant annet hos Lauritz Smith som skrev om dyrebeskyttelse på 1700-tallet. Begrepet er hentet fra Arthur Lovejoys nå berømte bok *The Great Chain of Being* (1936), der han fulgte ideen om værenskjeden fra antikken til romantikken. Lovejoy trekker frem tre sentrale aspekter ved idékomplekset: (1) Alle delene av skaperverket eksisterte for sin egen del, og arbeidet for sin egen selvrealisering. (2) Alle delene i skaperverket befant seg i en hierarkisk inndeling – Gud på toppen, etterfulgt av mennesker, dyr, planter, og til slutt livløse ting på bunn. (3) Værenskjeden var jevnt gradert, fremfor å ha tydelige skillelinjer. Som Westvik skriver fikk dette betydninger for oppfattelsen av dyr: «Resultatet blir at klare skillelinjer mellom artene i naturen blir en umulighet. Artene står i forbindelse med hverandre, og hele naturen kan oppfattes som en lang kjede fra de livløse tingene helt opp til Gud.»¹⁰⁰ De tre aspektene ved værenskjeden kommer til syne i sitatet over. I «Moderkjærlighed hos Dyr» er det tydelig at ikke-menneskelige dyrs moderkjærlighet ikke eksisterer for mennesker, men for dyrenes egen del. Det hierarkiske aspektet ved værenskjeden er spesielt tydelig. Omtalene av dyre- og skapningsrekker antyder et slikt hierarki, noe som underbygges ved skillet mellom høytstående og laverestående dyr. Det graderte skillet mellom skapninger er ikke spesielt synlig her, men kan tolkes som å være underliggende i omtaler av fellestrekk mellom mennesker og ikke-menneskelige dyr.

Jeg finner altså tegn til både Darwins evolusjonsteori og ideen om en værenskjede i *Dyrenes ven*. Dette fører til spørsmål om hva de respektive idékompleksene bidrar med. Det er en rekke ulikheter mellom ideen om værenskjede og ideen om evolusjon. I denne sammenheng kan det ha hatt konsekvenser ved at værenskjeden nødvendigvis var religiøst betonet, mens evolusjonsteorien i utgangspunktet kunne være sekulær. I værenskjeden er mennesket grunnleggende sett *skapt* i Guds bilde, noe som begrepet *medskapninger* kan hinte til. Evolusjonsteorien skriver som kontrast mennesket fullt og helt inn i naturen, som også kan ha hatt innvirkninger på forholdene mellom mennesker og andre dyr. Som en konsekvens tilnærmer de to idékompleksene seg menneskets tilværelse fra ulike standpunkter. Det er likevel uklart hvilke konkrete innvirkninger dette kan ha hatt. Både Keith Thomas og Harriet Ritvo har argumentert for at Darwin ikke bidro med noe drastisk nytt, men heller førte til økt popularitet for dyrebeskyttelse.¹⁰¹ Thomas har argumentert for at Darwins teorier var i strid

---

¹⁰⁰ Arthur Oncken Lovejoy, *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea*, The William James Lectures 1933 (Cambridge; London: Harvard university press, 1964), 183, 186, 195–96, 198; Westvik, «Lauritz Smith - dyrenes venn», 22–23.

¹⁰¹ Turner, *Reckoning with the beast*, 63; Ritvo, *The Animal Estate*, 39–40.

med en oppfatning om menneskets overlegenhet over dyrene, og desentraliserte mennesket i guds skaperverk. Ritvo har til kontrast argumentert for at ideen om menneskelig overlegenhet ikke ble svekket med evolusjonsteorien: «On the contrary, it described the very process by which that superiority had been established. Clearly, if people were animals, they were the top animals [...]»¹⁰² Mens det er enighet om at Darwins teori populariserte dyrebeskyttelse, er det altså uenighet om hvorvidt teorien underbygget eller svekket ideen om menneskelig overlegenhet. Det bringer med seg usikkerhet omkring hva man kan si sikkert om Darwins innflytelse. Slik jeg vurderer det, kommer ikke de to idékompleksene i konflikt med hverandre i tidsskriftet. Det gjør det derfor vanskelig å skulle vurdere hvilken innvirkning hver av dem hadde.

Alt i alt er det altså vanskelig å skille tydelig mellom de to ulike idékompleksene i praksis. I tillegg til at de ikke kom i konflikt med hverandre i tidsskriftet, kan man stille spørsmål ved hvorvidt begrepene som tyder til en værenskjede kan være talemåter fremfor å antyde en konkret teori om dyr og deres plass i universet. Det er derfor ikke godt å si om Darwins evolusjonsteori bidro med et drastisk annerledes perspektiv på dyrs moralske status i Norge enn det som følger fra værenskjede-ideen. Det tydeligste fellestrekket mellom de to teoriene, slik de kommer til uttrykk i tidsskriftet, er at de begge åpner opp for å forstå dyr i lys av deres fellestrekk med og bånd til mennesker. Som vist tidligere er dette i kjernen av diskursen i tidsskriftet, og kaster lys over både fisk og andre dyr i *Dyrenes ven*.

Sedelighet og moral-didaktikk i *Dyrenes ven*

I en artikkel fra 1903 drøfter en anonym forfatter hvorfor man bør legge ressurser i å lære barn å behandle dyr godt, fremfor å fremme omsorg for medmennesker. Dyrebeskyttelse forsvares slik:

Vi angriber det Onde i dets Rod! Enhver god Fortælling, ethvert Foredrag, enhver Opfordring til at vise Godhed imod Dyr er et Skridt til Forebyggelse af Forbrydelser – til Gunst for og Udvikling af Hjertets Egenskaber, som høiner Mennesket endogsaa midt i Syndens og Skjændelens Huler, og som baner Veien for den Dag, da det i Sandhed kan siges: Fred paa Jorden og i Menneskene en Velbehagelighed!¹⁰³

Argumentet er ulikt fra de øvrige jeg har behandlet. Istedenfor å omhandle dyrs karaktertrekk eller bånd mellom mennesker og ikke-menneskelige dyr, blir heller dyrebeskyttelse forsvart ved å peke til at dårlig behandling av ikke-menneskelige dyr svekker menneskets allmenne moral. Hittil har jeg fokusert på hvordan og hvorfor dyr tilskrives menneskelige egenskaper

¹⁰² Thomas, *Man and the natural world*, 169; Ritvo, *The Animal Estate*, 40.

¹⁰³ «Dyrebeskyttelsens Betydning for Opdragelsen», *Dyrenes ven* 7, nr. 7 (juli 1903): 50.

og omtales som menneskers medskapninger. Sitatet over fremhever et av to andre typer beskrivelser av dyr som jeg mener man også kan lese *Dyrenes ven* ut ifra. Jeg starter med å se på argumenter som det over – her knyttet til en sedelighetstradisjon – for å deretter identifisere et moralsk-didaktisk aspekt ved tidsskriftet. Til slutt argumenterer jeg for at både sedelighetstradisjonen og det moralsk-didaktiske aspektet bør forstås som å inngå i den samme diskursen jeg har utforsket til nå.

Det er spesielt mange omtaler av at dyreplageri er skadelig for barns moral. Slike meninger kommer til uttrykk i sitatet over. I en annen artikkel fra 1900, «Hvad har Opdragere at iagttage for at bibringe de Unge den rigtige Opfatning af Menneskenes Pligter mod Dyrene», kommer det også til syne:

Forbryderstatistiken beviser, at Forbrydere, særlig Mordere, har hørt til Dyreplagernes Klasse [i sin ungdom]. Filosofen *Schopenhauer* har altsaa Ret, naar han siger: 'Medlidenhed med Dyrene hænger saa nær sammen med Karakterens Godhed, at man med vished kan paastaa, at den, som er grusom mod Dyrene, ikke kan være noget godt Menneske.'¹⁰⁴

I et diskursanalytisk perspektiv kan sitatet leses som å koble mord og forbrytelse til dyreplageri hos ungdom. Det vises til statistikk for å styrke koblingen. Filosofen Arthur Schopenhauer trekkes også frem for å underbygge argumentet om at medlidenhet med dyr fremmer godhet mot mennesker. Å lære barn å behandle dyr godt handler ikke først og fremst om dyrene selv, men heller om menneskers moral og forebygging av forbrytelser.

Slike argumenter samsvarer til dels med hva historiker Kristin Asdal observerer i artikkelen «Dyrs smerte og menneskers straff». Her utforskes diskusjoner om viviseksjon i Norge i overgangen fra 1800- til 1900-tallet. I utgangspunktet ble viviseksjon ansett som dyreplageri. Likevel, siden viviseksjon kunne være nyttig for vitenskapelige studier, ble det før århundreskiftet foreslått en lovendring som skulle tillate å påføre dyr smerte i vitenskapens navn.¹⁰⁵ I artikkelen legger hun frem to tradisjoner som kommer til syne i debattene. På den ene siden vektlegges dyrs individualitet med fokus på at dyr kan føle smerte. På den andre siden finnes diskusjoner omkring sedelighet. Denne omhandler samfunnsmoral og hvordan man kunne bevare moralsk sensibilitet i befolkningen.¹⁰⁶ Sedelighetsspørsmålet vekker assosiasjoner til de store debattene omkring seksualmoral som herjet mot slutten av 1800-tallet. Asdal bemerker at sedelighetstematikken samtidig ikke var

---

¹⁰⁴ Axel Blomquist, «Hvad har Opdragere at iagttage for at bibringe de Unge den rigtige Opfatning af Menneskenes Pligter mod Dyrene : Foredrag af Folkeskolelærer Axel Blomquist, Stockholm, ved den 8de nordiske Skolemøde i Christiania 9de August 1900», *Dyrenes ven* 5, nr. 3 (mars 1901): 18. Opprinnelig kursivering.

¹⁰⁵ Asdal, «Dyrs smerte og menneskers straff», 29–30.

¹⁰⁶ Ibid., 31–32.

begrenset til seksualmoral, men også var relevant i omtale av behandling av dyr.¹⁰⁷ Det er mye som tyder på at sedelighetstradisjonen slik Asdal skisserer den har vært viktig i dyrebeskyttelse. Skikkelser som John Locke, Louis-Sébastien Mercier og Mary Wollstonecraft er eksempler på personer som tidligere har argumentert for god behandling av dyr ut ifra hvilken effekt dyreplageri har på mennesker. Sedelighetsargumentet i tematikker rundt dyr har med andre ord gamle røtter.¹⁰⁸ Det å knytte sedelighetsbegrepet til behandling av dyr kan ha innvirkninger på hvordan man bør forstå dyrebeskyttelse i denne perioden. Som Asdal bemerker: «Formulert som et sedelighetsspørsmål, opphørte problemet å være hvorvidt selve dyret ble påført smerte. Problemet var heller effekten det å mishandle et dyr hadde på mennesket.»¹⁰⁹

I tillegg til sedelighetsaspektet kan man også se tegn til en moral-didaktisk tradisjon i tidsskriftet. Siden 1700-tallet har det vært karakteristisk for tidsskrifter av mange slag å ta i bruk eksempelfortellinger for å bygge moral hos allmuen, da spesielt medlidenhet og sympati.¹¹⁰ Dyr kunne her benyttes for å vise eksemplarisk adferd hos mennesker. Tradisjonen finnes i en rekke ulike perioder. Idéhistoriker Sandra Iren Kottum har vist at dette ble gjort på 1600-tallet. Det kan også trekkes linjer tilbake til antikkens historier av Aesop.¹¹¹ I *Dyrenes ven* kan historien om Randy leses i et moralsk-didaktisk perspektiv. Hans sterke personlighetstrekk kan fungere som dyder eller laster til etterfølgelse eller advarsel. Innledningsvis ble også anekdoten om «Den herreløse Hund i Boulogne» nevnt. Hunden var så lojal at den ventet på sin herre mange år etter å ha blitt forlatt. Også denne passer inn i tradisjonen. Som Kottum påpeker, var det ikke nødvendigvis viktig at karaktertrekkene reflekterte dyrenes faktiske egenskaper: «[...] the fables' animal characters are more accurately described as humans in animal disguise, and often, they might just as well have been represented by other figures like fruits and berries.»¹¹² Dyrene i moral-didaktisk eksempelbruk blir utbyttable. Dermed synes ikke moral-didaktikk å handle om dyrene i det

---

¹⁰⁷ Ibid., 32; Sedelighet og seksualmoral utforskes blant annet i: Liv Blikrud, Geir Hestmark, og Tarald Rasmussen, *Vitenskapens utfordringer: 1850-1920*, red. Trond Berg Eriksen og Øystein Sørensen, bd. 4, Norsk idéhistorie (Oslo: Aschehoug, 2002), 408, 411.

¹⁰⁸ Regan, *Animal rights, human wrongs*, 52; Perkins, *Romanticism and Animal Rights*, 20–21; Krefting, «Animals in the City at the Turn of the Enlightenment», 38.

¹⁰⁹ Asdal, «Dyrs smerte og menneskers straff», 31–32.

¹¹⁰ Ellen M. Krefting, «Doble standarder: Kjønn og eksempelteori i 1700-tallets tidsskrifter», i *Eksemplets makt: kjønn, representasjon og autoritet fra antikken til i dag*, red. Anne Eriksen, Ellen M. Krefting, og Anne Birgitte Rønningen (Oslo: Scandinavian Academic Press, 2012), 152–53.

¹¹¹ Sandra Iren Kottum, «Beastly Lessons: Natural Utopias and Animals as Teachers in Seventeenth-Century England» 2022, 28–29; Katherine Acheson, «The Picture of Nature: Seventeenth-Century English Aesop's Fables», *Journal for Early Modern Cultural Studies* 9, nr. 2 (2009): 26–27.

¹¹² Kottum, «Beastly Lessons», 273.

hele tatt. Forholdet mellom dyr i moral-didaktisk eksempelbruk og dyrebeskyttelse har likevel også et noe komplisert forhold. Westvik identifiserer bruken av moralsk-didaktisk eksempelbruk hos Lauritz Smith i argumentasjon for dyrebeskyttelse i Norge på 1700-tallet.¹¹³ Westvik tar riktignok ikke for seg tidsskrifter, men viser likevel at bruk av moralsk-didaktisk eksempelbruk kunne bli gjort i tråd med argumentasjon for dyrs egenverdi.

Moral-didaktisk tradisjon og sedelighetstradisjonen har dermed til felles at ingen av dem vektlegger dyrs moralske status. Dyr blir her primært benyttet som et middel for å bygge moral. Slik sett faller begge tradisjonene utenfor oppgavens mål om å utforske hvordan fisk tilskrives moralsk status. Likevel er begge til stede i tidsskriftet. Det åpner opp for at det kan være flere diskurser innad *Dyrenes ven*: en biologisk diskurs, en sedelighetsdiskurs og en moral-didaktisk diskurs. Jeg mener likevel det er gode grunner til å forstå tidsskriftet som å operere under en samlet diskurs. I et diskursanalytisk perspektiv er det vanskelig å skille det moral-didaktiske perspektivet fra det biologiske. Omtaler av dyr med menneskelige egenskaper vil tross alt forsterke ekvivalenskjeder omkring fellestrekk mellom mennesker og andre dyr. De moral-didaktiske aspektene ved historien om Randy underbygger ideen om likhetene mellom mennesker og andre dyr.

Det er videre tydelig at sedelighetsargumenter ofte benyttes side om side med et biologisk argument i tidsskriftet. I artikkelen «Om 'Dyrebeskyttelsessagen i Skolen'» fra 1899 uttrykkes frustrasjon over barnas manglende moralske karakter slik:

Dets moral er fuldstændig slappet paa dette punkt; mere eller mindre bevidst vokser barnet op i den tro, at det er dyrets herre og har lov til at behandle det efter behag. [...] Mange beviser kunde nævnes paa, at de smaa dyreplagere ofte ender som grove forbrydere. Tal med fangerne, og du vil faa høre, at mange af dem i sin barndom fandt fornøjelse i at rykke ben og vinger af fluer, kaste sten efter ekorn, hund og kat o. l. grusomheder.¹¹⁴

Barn blir beskrevet som å oppfatte seg selv som overordnet dyret, og det påstås at barn som behandler dyr dårlig – inkludert insekter – kan vokse opp til å bli forbrytere. Det blir gjort en sterk kobling mellom dyreplageri og eller forbrytelse, slik som sitatet lenger opp også fremhever. Samtidig blir det vektlagt at barn kan komme til å tro at de er herrer over dyrene. Menneskets overlegenhet ovenfor dyr fremstilles her som en misoppfatning. Dette antyder moralsk status hos dyrene. Artikkelen «Om Mishandling af Dyr» viser også at sedelighetstradisjonen og moralsk status hos dyr i stor grad sameksisterer:

[Dyrene] har kun sin Hysten eller Stønnen af Smerte at udtrykke sin Lidelse med; de har kun sine bedende Øine at fæste paa os. Hos Børn har denne Grusomhed ofte sin Grund i pur Tankeløshed [...] Men det er en Tankeløshed, som Forældre tidlig bør være opmærksomme

¹¹³ Westvik, «Lauritz Smith - dyrenes venn», 36–37, 43.

¹¹⁴ «Om 'Dyrebeskyttelsessagen i Skolen'», *Dyrenes ven* 3, nr. 9 (september 1899): 65.

paa og rette eller straffe, da den ellers let kan udarte til Ufølsomhed for andres Lidelse og forhærde ens Kjærlighedsevner, udarte til en Karakterfeil hos Barnet.¹¹⁵

Teksten starter med å beskrive at dyr har begrensede måter å uttrykke smerte på, og at barn kan finne på å plage dem uten å egentlig være klar over hva de gjør. Foreldre oppfordres til å være på vakt, da slikt utilsiktet dyreplageri kan føre til ufølsomhet. Det vektlegges her at dyreplageri svekker moral – men det gjør så kun fordi dyrene faktisk lider ved mishandling. Dette antyder at sedelighetsaspektet må forstås i lys av diskursen jeg allerede har etablert. Man finner også belegg for dette i «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge» fra første nummer av *Dyrenes ven*. Her skrives det som nevnt at «Mænd som Kant, sænere Schopenhauer og Darwin paaviste, at Mennesket havde Plighter ogsaa likeoverfor Dyrene, og at disse havde Ret til Beskyttelse af Mennesket.»¹¹⁶ Navngivingen av Kant er her interessant, siden han tydelig tilhørte en form for sedelighetstradisjon. Mens han mente det var galt å skade ikke-menneskelige dyr unødig, var det ikke fordi dyret selv hadde moralsk status. Istedenfor ville dyreplageri svekke moralsk karakter hos mennesker.¹¹⁷ Likevel omtales Kant som å ha vist at mennesker er pliktige til å beskytte ikke-menneskelige dyr. Dette står i kontrast med tradisjonen om at mishandling av dyr kun er galt i den grad det skader menneskers moral. Her blir det ikke riktig å si at dyrene har «rettigheter», da rettigheter forutsetter moralsk relevans ved den eller det som har rettigheter. Sitatet kan tolkes som en utvisking av skillelinjene mellom de tilskrivning av moralsk status og sedelighetstradisjonen.

Selv om de ulike tilgangene til dyrebeskyttelse ofte glir inn i samme argument, synes de aldri å komme i konflikt med hverandre. Diskursanalytisk sett kan det tenkes at de ulike tilgangene kan forstås som ulike ekvivalenskjeder innad samme diskurs: De ulike tegnene i ekvivalenskjedene er ikke utpreget tett relatert, men er heller ikke motstridende. Derfor kommer de heller ikke i konflikt med hverandre. Fremover i oppgaven blir det dermed ikke nødvendig å skille mellom de to ulike tilgangene.

Kristin Asdal skisserer et skille mellom sedelighetstradisjonen og vektlegging av dyrs smertefornemmelser, og mener de står i direkte konflikt med hverandre.¹¹⁸ Mens jeg avviser det tydelige skillet, har hun rett i å påpeke at dyrs smertefornemmelser var et viktig tema. Dette vil utforskes i neste kapittel.

---

¹¹⁵ Janson, «Om Mishandling af Dyr I», 25.

¹¹⁶ Sverdrup, «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge», 1.

¹¹⁷ Regan, *Animal rights, human wrongs*, 51; Korsgaard, *Fellow Creatures*, del 6.2.1, 6.2.2; Haraway, *When Species Meet*, 78.

¹¹⁸ Asdal, «Dyrs smerte og menneskers straff», 32.

Kapittel 2: Fiskens lidelser

I den argumenterende teksten «Slagtning og Kjødspisning» fra 1899 drøfter Thea Ebbell vegetarianisme-bevegelsens legitimitet. Dette er et svar på en avisartikkel om en person som sluttet å spise kjøtt etter å ha satt seg inn i Tolstojs prinsipper. Ebbell konkluderer med at vegetarianisme, til tross for at bevegelsen har vist hvor sunt grønnsaker og frukt er, ikke er mulig å gjennomføre i Norge, «[...] iallfald efter det trin af kultur, arbeidskrav og livsvaner, hvorpaa menneskeheden *nu* befinder sig [...]».¹¹⁹ Ebbell fastslår riktignok at slakteriene innebærer brutal behandling mot dyrene: «Ak, der er saa uendelig megen lidelse, som ikke kan afhjælpes ved den største kjærlighed eller de største anstrengelser!» Dyrenes lidelser var sørgelig, og hun påstår at å observere lidelsene i et slakteri ville vært utholdelig for majoriteten av befolkningen. Derfor etterspør hun at *Dyrenes ven* i hvert nummer minner om lidelsene som foregår, og at ingen dyr burde slaktes uten bedøvelse.¹²⁰ Mens dyrenes lidelse var sørgelig, beskrives bedøvelse som å iallfall foreløpig være et tilstrekkelig grep.

Ikke alle fellestrekk mellom mennesker og ikke-menneskelige dyr er like sentrale i dyrebeskyttelsen. I dette kapittelet utforsker jeg fysisk lidelse og smerte i diskursen i *Dyrenes ven*. Jeg starter med å undersøke hvordan dyr generelt ble tilskrevet smertefornemmelser i tidsskriftet, deretter spesifikt fisk. Til slutt utforsker jeg hvorvidt fisk tilskrives smertefornemmelser i samme grad som fugler.

Smerte og lidelse i *Dyrenes ven*

Smerte-aspektet kommer frem en rekke steder i tidsskriftet. Ett sentralt tema som går igjen er viviseksjon, som fikk mye oppmerksomhet i perioden. I andre årgang omtaler Thea Ebbell viviseksjon som «[...] denne alle rædslers rædsel inden dyreplageriets mørke omraade.»¹²¹ Beskrivelsen fremhever at viviseksjon ble ansett som grovt dyreplageri. Et bidrag i debatten finnes i «Henvendelser til Storthinget» fra januar 1902. I denne perioden var det diskusjoner om hvorvidt lovverket skulle tillate viviseksjon, eller «Smerteforvoldende» eksperimenter på dyr.¹²² Artikkelen utbroderer noe av motstanden mot den foreslåtte lovendringen. Det

---

¹¹⁹ Thea Ebbell, «Slagtning og kjødspisning», *Dyrenes ven* 3, nr. 10 (oktober 1899): 82–83. Opprinnelig kursivering; Til tross for at det kanskje ikke er det han er husker for i dag, var Tolstoj tidligere en form for vegetarisk idol i visse sirkler, på linje med Thoreau, Shelley og Pythagoras: Ronald D. LeBlanc, «Vegetarianism in Russia: The Tolstoy(an) Legacy», *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies*, nr. 1507 (2001): 2. Hvorvidt disse personene faktisk var vegetarianere etter moderne forståelse er uklart.

¹²⁰ Ebbell, «Slagtning og kjødspisning», 83.

¹²¹ Thea Ebbell, «Striden ang. viviseksjonsspørsmålet inden de tyske dyrebeskyttelsesforeninger», *Dyrenes ven* 2, nr. 3 (mars 1898): 17.

¹²² «Henvendelser til Storthinget», *Dyrenes ven* 6, nr. 1 (januar 1902): 5.

fortelles at forslaget om å tillate viviseksjon hadde blitt kritisert av de fleste, om ikke alle, norske dyrebeskyttelsesforeninger. Artikkelen meddeler videre at organisasjonen Nordiske Samfund til Bekjæmpelse af den videnskabelige Dyreplageri har sendt flere henvendelser til stortinget. I den første, fra 20. desember 1901, kritiserer de lovendringsforslaget:

Et Land, som har vist sig at være nok oplyst til at ophæve den legaliserede Kvindeslaveri, et Parlament, som er det første i Europa ved Fredsidéens Hævdelse, vil vel ikke stille sig sidst i Rækken, naar det gjælder at hemme den Raahed og Kynisme, hvormed Medskabninger behandles.¹²³

Viviseksjon sidestilles her med «Kvindeslaveri», «Raahed» og «Kynisme». Medskapningene fortjener bedre enn som så, og å tillate viviseksjon fremstår som uhørt i et land som Norge. Organisasjonen henvender seg på nytt til Stortinget 2. januar samme år. England blir nå trukket frem som et skrekkeeksempel på hva som kunne skje dersom viviseksjon ble tillatt. Her hadde antall dyr som ble vivisekert mangedoblet seg i løpet av de 20 årene det hadde vært tillatt, skriver de. Nå led over 10 000 dyr årlig i eksperimentene. Organisasjonen legger frem en liste over seks krav engelske dyrevernerne forsøkte å innføre. Disse handlet i stor grad om å forhindre smerte hos dyrene:

1. Fuldstændig obligatorisk Bedøvelse under alle Experimenter. / 2. Forsøksdyrets Slagtning, inden Bedøvelsen er ophørt. [...] 5. Tid og Sted for hvert Experiment offentliggjøres, forat Dyrevenner kan øve fornøden Kontrol. / 6. Intet Experiment maa foretages uden i Nærværelse af en kompetent Inspektør.¹²⁴

Det ble krevd en rekke sikkerhetskontroller for å tillate viviseksjon. Bedøvelse trekkes frem som et sentralt punkt, og det skulle være gode muligheter for å fange opp unødvendig mishandling av dyr. Dyret må være bedøvet før viviseksjon, og må avlives før bedøvelsen utgår. Mens organisasjonen fortsatt ikke stilte seg bak lovliggjøringen av viviseksjon, var det et minstekrav at punktene skulle følges. De strenge kravene gjør det tydelig at de potensielle lidelsene ved viviseksjon ble oppfattet som store nok til å kreve et strengt regelverk.

Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania tok ikke offentlig stilling til viviseksjon. Dette var delvis fordi viviseksjon kunne være en nødvendighet for vitenskapelig progresjon, delvis fordi temaet ellers hadde mye oppmerksomhet, og delvis fordi de langt tilbake hadde avgjort at saken ikke var akutt i Norge.¹²⁵ Likevel fant man sterk motstand av lovendringen blant dets medlemmer. Formannen Georg Sverdrup uttalte i 1902 at «Selvfølgelig er jeg derfor personlig en afgjort Modstander af Vivisektionen, som jeg finder

---

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ibid., 6.

¹²⁵ Georg Sverdrup, «Dyrebeskyttelsen og Straffeloven», *Dyrenes ven* 6, nr. 1 (januar 1902): 3.

at være afskyelig [...]».¹²⁶ Camilla Eegholm, en dyreverner fra København og en sentral skikkelse i *Dyrenes ven*, blir sitert i sin uttale om at «Viviseksjonen er en Forbrydelse, som ikke bør taales i noget Land, der gjør Krav paa Civilisation».¹²⁷

I et diskursanalytisk perspektiv kan viviseksjon settes i en ekvivalenskjede med smerte og lidelse. Da kommer det til syne et tydeligere bilde av hvordan dyrs smerte forstås. Påføring av smerte knyttes til «Raahed», «Kynisme» og forbrytelse. Videre opponeres fysisk plaging av dyr med «Civilisation». Dyreplageri blir med det beskrevet som usivilisert. Som det kommer til uttrykk både i «Slagtning og Kjødspisning» og i «Henvendelser til Stortinget», blir bedøvelse viktig da det fjerner den fysiske lidelsen. Det blir med det tydelig at smerte hos dyr var et sentralt tema som ble tatt stor høyde for.

Fiskens smertefornemmelser

Ulike dyr hadde ulik status. Eksempelvis har Keith Thomas påpekt at hund og hauk var spesielt privilegerte i en engelsk kontekst. Thorsen har på lignende vis argumentert for at tabuet mot å spise hestekjøtt i Norge antyder at dyret hadde høy status. Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania argumenterte hyppig for at man faktisk burde spise hestekjøtt, for å forsikre at gamle hester ikke skulle lide under hyppig eier-skifte.¹²⁸ Påføring av fysisk smerte og lidelse på dyr blir slått hardt ned på i *Dyrenes ven*. Spørsmålet blir da hvorvidt fisk får oppmerksomhet i tidsskriftets omtaler av smerte og lidelse. Overraskende nok synes omtaler av smerte hos fisk å være til stede i bortimot alle artikler som argumenterer for dens moralske status. En spesielt sentral sak som dukker opp i flere artikler om fisk, er praksisene omkring hyttefat.¹²⁹ Dette var en praksis hvor levende fisk ble oppbevart i containere på torget eller i netting under fiskerens båt for å bevare fiskens ferskhet. Fisken ble først avlivet ved kjøp, eller til og fraktet levende hjem av kunden uten vann. Den første artikkelen i tidsskriftet som omtaler praksisen var «Slagtet eller levende Fisk», utgitt i første årgang og skrevet av den anonyme «S.». Artikkelenes første halvdel argumenterer for at fisk oppbevart i hyttefat taper i smak, og at det derfor burde unngås. I andre halvdel skifter tonen:

Og foruden, at Fisken taber i Smag og Udseende ved at tilbringe Dage ja stundom Uger i Hyttefadet, bibringer man de stakkels Dyr sørgelige Lidelser ved, at de lidt efter lidt sygner hen inder Opbevaringen i de trange Hyttefade. Endnu værre blir det, naar fisken føres levende

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Thomas, *Man and the natural world*, 100–101.

¹²⁸ Thorsen, *Dyrenes by*, 158; Hester var paradoksalt nok også overrepresentert i anmeldelser av dyremishandling. Thorsen argumenterer likevel for at hesten ikke ble mishandlet mer enn andre dyr, men at dens høye økonomiske verdi, samt dens synlighet i bylivet, førte til flere anmeldelser: Ibid., 152.

¹²⁹ Det fantes en rekke lignende konstruksjoner, blant annet fiskekisten. *Dyrenes ven* omtalte kun hyttefat eksplisitt.

afsted i Fiskekurven uden at komme til sit element. Det er nu det rene Dyreplageri og burde absolut forbydes.¹³⁰

Artikkelforfatteren skriver at fisken lider under oppbevaring i hyttefat. Dette begrunnes med at hyttefatene er trange, samt at fisken ikke får tilstrekkelig med mat.¹³¹ I tillegg kritiserer forfatteren det å frakte levende fisk hjem uten vann. Praksisen – det er uklart om det her menes hyttefatene eller frakten hjem – bør forbys. I en siste bønn ber S. om å «Lad os derfor ogsaa paatale den Uhumshed, Hjerteløshed og det Plageri, der udvises mod den umælende Fisk.»¹³² I artikkelen benyttes det en rekke sentrale begreper. Hyttefat kobles til blant annet dyreplageri, hjerteløshet og «vore Medskabninger». Mest sentralt for denne delen er beskrivelsen av praksisen som å påføre fisken «Lidelse». Det er denne lidelsen som trekkes frem som begrunnelse for at praksisen bør forbys, noe som tilskriver fisk smertefornemmelse.

En annen artikkel, «Fiskehandelen» fra 1900, omtaler samme praksis. Også her oppfordres det til å styre unna hyttefat-fisk. Etter å ha beskrevet hvordan fisk i hyttefat utsettes for «unødvendig pine», ber artikkelforfatteren om at: «Gode husmødre, opgiv eders urimelige uvillie mod at kjøbe den slagtede fisk!»¹³³ Gode husmødre burde altså kjøpe slaktet fisk som ikke hadde blitt pint. En tredje artikkel, «Mishandling af Fisk» fra 1903, skisserer lidelsene fisken går igjennom på torget:

Fiskehandlerne sælger levende Fisk, som lige er taget op af Vandet, veier den paa den Maade, at en Bismerkrog presses gennem Fiskens Gjæller, Øine eller Mund. Passer Vægten saa ikke, tages en eller to Fisk af Krogen, og et Par andre hænges paa, medens de første lægges tilbage i Kurven for ved næste Salg atter at hænges paa Bismeren. Naar Vægten passer, trækkes en Staaltraad eller Vidie gennem Fiskenes Hoveder, og saaledes ophængte transporteres de hjem af Kjøberen.¹³⁴

Det skildres hvordan den levende fisken tres på en krok for å veies før salg, og gjerne blir lagt tilbake i hyttefatet om vekten ikke samsvarer med den kjøperen ønsket. Lidelsene ender ikke ved salget. Ståltråd kunne trekkes gjennom den levende fisken, som så ble båret hjem av kjøperen. I likhet med de øvrige artiklene, oppfordrer forfatteren her kunden til å endre kjøpevanene: «Om vort Lands Kvinder kunde faa Øinene op for, hvad baade Humanitet og Hygiene kræver, nemlig at Fiskene bliver slagtede straks, efterat den er taget op af Vandet, vilde en umaadelig Sum af daglig, men unødvendig Lidelse ganske kunne bringes ud af Verden.»¹³⁵

---

¹³⁰ S., «Slagtet eller levende Fisk», 15.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

¹³³ «Fiskehandelen», *Dyrenes ven* 4, nr. 9 (september 1900): 66.

¹³⁴ D. D. F., «Mishandling af Fisk», *Dyrenes ven* 7, nr. 8 (august 1903): 57–58.

¹³⁵ Ibid., 58.

Om kvinner viste mer omtanke for fisk, ville dette styrket både «humanitet» og hygiene. I tillegg ville man slik unngå unødvendig lidelse.

De tre artiklene har flere fellestrekk. Alle omtaler smaken av hyttefat-fisk kontra slaktet fisk, hvorpå samtlige konkluderer med at slaktet fisk smaker bedre. Samtidig fremmes fiskens evne til å «lide» eller «pines» som den viktigste grunnen til å styre unna kjøp av levende fisk. «Slagtet eller levende Fisk» går lengst, ved å etterspørre forbud. De to andre artiklene råder heller kvinner til ikke å kjøpe levende fisk.

«Slagtet eller levende Fisk» er direkte etterfulgt av den informerende artikkelen «Erindringsliste for kjøkkenet». Her beskrives korrekte fremgangsmåter for avliving av ulike dyr i hjemmet. I tillegg til fjærkre, nevnes ål, hummer, krabbe, torsk og «anden Fisk».¹³⁶ Felles for rådene er at dyrene skal slaktes så raskt som mulig. Fjærkres bør få hodet kuttet av med skarp øks, ålen bør avlives før man flår den, og torsk avlives med en skarp kniv. Det skrives også at «Hummer og krabbe maa først lægges i Vandet, naar det foskoger, og ikke have flere i Gryden end, at det kogende Vand staar godt over dem.»¹³⁷ Det blir gjentatt at fisk burde kjøpes slaktet, og i tillegg presiseres det at fisken bør avlives med en skarp kniv i strupen. «Gaa altid frem paa denne Maade; thi derved gjør man Pinslene for Dyret saa smaa som mulig».¹³⁸ Mens de tre argumenterende artiklene nevnt over argumenterer for at hyttefatene og praksisene på fisketorget påfører unødvendig lidelse, gjør denne informerende artikkelen noe annet. I tillegg til å ta fiskens smertefornemmelse for gitt, sidestiller artikkelen dens smerten med den hos fjærkre. Å kjøpe slaktet fisk likestilles rådet om å slakte fjærkre så raskt som mulig. Likedan blir riktig behandling også av krabbe og hummer fremhevet som viktig for å hindre lidelse hos disse.

Kritikken av fiskeripraksiser hadde trolig innvirkninger på bransjen. I 1905 meddeles det at dyrebeskyttelsen har hatt innflytelse. Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania hadde da skrevet brosjyrer og artikler om hvordan man kunne forlenge holdbarheten til slaktet fisk, som førte til at flere fiskehandlere og eksportører sluttet å transportere levende fisk.¹³⁹

---

¹³⁶ «Erindringsliste for Kjøkkenet», 15.

¹³⁷ Mens det nå er kjent at krabbe og hummer ikke dør umiddelbart i kokende vann – de skal avlives før koking – er det likevel klart at dyrenes smerter forsøkes å bli tatt i betraktning. Mattilsynet, «Hvordan skal jeg avlive hummer?», 22. oktober 2018, https://www.mattilsynet.no/fisk_og_akvakultur/fiskevelferd/hvordan_skal_jeg_avlive_hummer.23884; Praksisen av å koke krabbe levende ble også tematisert senere i tidsskriftet: M. M., «Slagtning af Krabber», *Dyrenes ven* 6, nr. 10 (oktober 1902): 77. Her skriver forfatteren at krabbe, ifølge en fisker, bør avlives før koking.

¹³⁸ «Erindringsliste for Kjøkkenet», 15.

¹³⁹ «Dyrebeskytternes Virksomhed», *Dyrenes ven* 9, nr. 7 (juli 1905): 50–51.

Forskjeller i omtale av smerte hos fisk og fugl

Mens det i *Dyrenes ven* forekommer mange beskrivelser av fiskens smerte, er det derimot få omtaler av smerte og lidelse hos småfugl. Disse er primært knyttet til tekster omkring barns behandling av småfugl, samt hattepynt. Diktet «Maaltrosten» preger forsiden av femte årgangs aprilutgave med gotisk skrift og en stor illustrasjon av en måltrost. Her fortelles det om fuglens reise fra Syden til Norge. Siste vers lyder: «Og naar mod Vinter det atter lakker, / gir Rognebærtræet en Gave saa vakker / til Maaltrosten for dens gode hjerte, / mens Menneskebørn kun til Tak gir Smerte.»¹⁴⁰ Fuglen blir utsatt for smerte i barns hender, siden de kan finne på å mishandle den. En annen tekst som omtaler fuglerbur stiller spørsmål ved om «Vilde ikke idetmindste endel af disse Fængselsfugle komme til at lide?»¹⁴¹ Interessant nok er det også en rekke omtaler omkring «massemord» av småfugl. «Mord»-begrepet er, så langt jeg kan se, forbeholdt fugl i tidsskriftet. Ordet er trolig ellers i perioden kun brukt angående drap av mennesker. Dette er utenfor tidsskriftets interessefelt. Liv Emma Thorsen har utforsket begrepet omfattende i *Dyrenes by*, og knytter beskrivelsene til masseutryddelsen av småfugl som foregikk i begynnelsen av 1900-tallet, delvis som en konsekvens av bruk av fjær som hattepynt og fugler som mat. Zoolog Robert Collett var blant flere som var dypt bekymret for utviklingen.¹⁴² Ordbruken er uansett bemerkelsesverdig, og kan hinte til at småfugl ble høyt verdsatt.

Til tross for at det finnes omtaler av smerte hos fugl, er det langt mindre hyppig enn i artikler om fisk. Det fører til et spørsmål om hvorfor ordene lidelse og pine er sentralt hos fisk, men ikke hos fugl. Jeg ser to mulige forklaringer: Den første er at mennesker påførte mer lidelser på fisk enn på småfugl. Mens det kanskje stemmer, må det nyanseres. Som Thorsen påpeker kunne småfugl som trost, dompap, spettmeis, rødstrupe og konglebit bli solgt på markedene i tidlig 1900-tallets Kristiania uten at behandlingen av småfugl beskrives på samme vis som hos fisken.¹⁴³

Den andre forklaringen er at fuglens smertefornemmelser allerede var artikulert som et moment i diskursen. Det synes å være større tvil om hvorvidt fisken fornemmer smerte. Man finner belegg for forklaringen i november-utgaven fra 1901. De første sidene av nummeret inneholder følgende tekster, i rekkefølge: «Har Fiskene tydelige

---

¹⁴⁰ J. S., «Maaltrosten», *Dyrenes ven* 5, nr. 4 (april 1901): 25.

¹⁴¹ «Smaaafugle i Bodsfængslet», *Dyrenes ven* 5, nr. 4 (mai 1901): 35; Kritik av hattepynt finnes blant annet i: «Udryddelsen af Smaaafugle», *Dyrenes ven* 1, nr. 8 (november 1897): 59–60.

¹⁴² Thorsen, *Dyrenes by*, 307, 316.

¹⁴³ *Ibid.*, 250–51; Foreningen tematiserer også praksisen i: «Mod Salg af 'Kramsfugl'», *Dyrenes ven* 5, nr. 4 (april 1901): 28.

Smertefornemmelser?», «Norge», og «Transport af Levende Fisk». Artiklene forstås best forklart baklengs. «Transport af levende Fisk» tar for seg en klage som Trondhjems Dyrebeskyttelsesforening hadde mottatt, hvor en handelsmann hadde sendt levende fisk til Oslo, innpakket i våt halm. Trondhjems Dyrebeskyttelsesforening anmeldte saken til påtalemyndighetene, i tillegg til å forhøre seg med Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania om deres synspunkt. Christiania-foreningen var også kritisk til transport av levende fisk. De henvendte seg til Georg Ossian Sars med spørsmål om hvorvidt fisken kunne føle smerte.¹⁴⁴ Sars var marinbiolog, og i en periode bestyrer for zoologisk museum i Oslo. Som sønn av Michael Sars hadde han bidratt i farens arbeid med å undersøke havbunnen ved norskekysten. I tillegg ble han verdenskjent for sin forskning på krepsdyr, og var en viktig figur for fiskeriforskning i landet. Kyllingstad og Rørvik trekker frem Georg Ossian Sars som en tidlig forkjemper for Darwinisme i Norge. De viser til ham som et eksempel på at Darwinistisk lære var å finne i universitetsprogrammer så tidlig som i 1875.¹⁴⁵ Sars' støtte ville trolig vært et stort bidrag til legitimeringen av fiskens plass i dyrebeskyttelse. Svaret Christiania-foreningen fikk på henvendelsen, skuffet trolig. Til spørsmålet om fiskens evne til å føle smerte, svarte Sars at han:

[...] paa ingen Maade finder, at Transport af levende Flyndre paa den omtalte Maade kan siges at sortere under Dyreplageri. [...] Idethele maa det erindres, at Fiskenes Smertefornemmelser efter al Sandsynlighed er meget svage, og at de i ethvert Fald paa ingen Maade kan sammenlignes med dem hos varmbloedige Dyr.¹⁴⁶

Ifølge Sars kunne ikke smertefornemmelsene til fisk sies å være sammenlignbare med smerte hos varmbloedige dyr. Kaldblodige dyr sine smertefornemmelser er svakere enn den man finner hos varmbloedige dyr, mente han.

Artikkelen før denne, «Norge», er en oversettelse av Hr. E. Belleroches beskrivelse av norsk dyrebeskyttelse for det Brussel-baserte tidsskriftet *Bulletin de la Société royale protectrice des animaux*.¹⁴⁷ Her hylles Norges dyrebeskyttelse, og det skrives at «Dette Nordens Folk er, som Edna Lyell siger i sin udmærkede Roman 'The hardy Norseman',

¹⁴⁴ Transport av levende fisk i halm eller på is problematiseres ellers i: «Fiskehandelen»; «Fisketransport fra Fredrikshavn», *Dyrenes ven* 7, nr. 7 (juli 1903): 53; «Kun Forsendelse af Slagtet Fisk», *Dyrenes ven* 9, nr. 10 (oktober 1905): 78.

¹⁴⁵ Kyllingstad og Rørvik, *1870-1911: vitenskapenes universitet*, 29–30, 289, 298.

¹⁴⁶ «Transport af levende Fisk», *Dyrenes ven* 5, nr. 11 (november 1901): 83. Artikkelen må ikke forveksles med den av samme tittel som ble skrevet av Camilla Eegholm og utgitt i 1899.

¹⁴⁷ Tidsskriftet var blant dem Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania utvekslet årsberetninger med. Utover dette finner jeg ingen tydelige tegn til samarbeid. «Beretninger fra Direktionen i 'Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania' om Foreningens Virksomhed i Aaret 1898», *Dyrenes ven* 3, nr. 10 (oktober 1899): 75; «Generalforsamling», *Dyrenes ven* 6, nr. 7 (juli 1902): 50.

høflige i Omgang indbyrdes og humant ligeovenfor Dyrene.»¹⁴⁸ Belleroyche hadde fått bekreftet inntrykket han hadde om nordmenn som et dyrevennlig folk. Første artikkel i rekken, «Har Fiskene tydelige Smertefornemmelser?», foregriper uttalelsene til Sars. Redaksjonen skriver her at: «Vi kan ikke være enig i den af Hr. Professor G. O. Sars fremholdte Betragtningmaade [...].» De forklarer omstendelig at fisken er «rigt udrustet med Sanseredskaber [...].», at de har «sansehøie» som er knyttet til deres nervesystem, og at disse nervene befinner seg på store deler av fiskekroppen. Videre forteller de at erfaringer er på deres side, og at fisken reagerer kraftig på berøring. Deres endelige konklusjon er at:

Disse Kjendsgjæringer taler et ganske tydeligt Sprog om, at Fiskene er i Besiddelse af god Evne til at paavirkes af Smertefornemmelser, og den af Trondhjemsforeningen paatalte Flyndreforsendelsesmaade, der medfører, at Fiskenes Legeme er udsat i længe Tid for et haardt Pres og en langsom Kvælningsdød, maa derfor ubetinget stemples som stygt Dyrplageri.¹⁴⁹

Biologiske funn og observasjoner tydet ifølge redaksjonen på at fisken følte smerte. Siden fisken føler smerte, er behandlingen beskrevet i artikkelen «Har Fiskene tydelige Smertefornemmelser?» dyreplageri. Sars uttalelser blir stemplet som feilaktige. Som en konsekvens mener foreningen at alternativer for forsendelse burde utforskes.¹⁵⁰ Til tross for redaksjonens uttalelser, fikk muligens Sars mest innflytelse i saken. I nr. 11-12 av den syvende årgangen, omkring to år etter at fiskens sanseapparat ble diskutert, meddeles det at hverken Trondheims forening eller Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania valgte å følge saken videre.¹⁵¹

Diskursanalyse tar vanligvis ikke høyde for temporalitet. Det virker likevel feil å skulle ignorere den tette temporale sammenhengen som kommer til uttrykk mellom disse artiklene. I et diskursanalytisk perspektiv kan det uansett argumenteres for at de tre artiklene gir uttrykk for en konkret diskursiv kamp – et møte mellom diskurser med ulike forståelser av de samme tegnene.¹⁵² Innad *Dyrenes ven* er jeg tilbøyelig til å mene at fiskens evne til å føle smerte bør tolkes som et moment. I sitatene jeg har trukket frem benyttes fiskens smertefornemmelse hyppig for å underbygge at fisk har moralsk status, og det er få artikler som utfordrer det å tilskrive fisk smertefornemmelser. Likevel er ikke fiskens evne til å føle smerte åpenbart utenfor tidsskriftets diskurs. I uttalelsene fra Sars finner man uttrykk for en forståelse hvor fisken, i tråd med en biologisk tolkning, ikke tildeles en betydelig grad av

---

¹⁴⁸ E. Belleroyche, «Norge», overs. Georg Sverdrup, *Dyrenes ven* 5, nr. 11 (november 1901): 83.

¹⁴⁹ Red., «Har Fiskene tydelige Smertefornemmelser?», 82–83.

¹⁵⁰ Ibid., 83.

¹⁵¹ «Beretning fra Direktionen i 'Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania' om Foreningens Virksomhed i Aaret 1902», *Dyrenes ven* 7, nr. 11–12 (desember 1903): 83.

¹⁵² Winther Jørgensen og Phillips, «Diskursanalyse som teori og metode», 15.

smertefornemmelser, og hvor dårlig behandling av fisk dermed ikke er dyreplageri. Det oppstår derfor en diskursiv kamp hvor redaksjonen selv lener seg på biologi for å argumentere for fiskens evne til å føle smerte. Marinbiologen (her omtalt kun som professor) påstår at fiskens evne til å føle smerte er svak, men hans argument blir aldri presentert. I stedet har tidsskriftet foregrepet svaret, og presentert biologiske argumenter for at fisken føler smerte på lik linje som andre dyr. Slik imøtekommes ideer om at fisk ikke bør tildeles moralsk verdi, samtidig som disse ideene blir motbevist.

Det er usikkert hvordan den midterste artikkelen passer inn i det hele, og jeg vil heller ikke forsøke å forklare målet i å plassere den mellom de to andre. Om fiskens smertefornemmelser fortsatt skulle være under tvil, kan den uansett tolkes som å artikulere at nordmenn bør være humane ovenfor dyr. Skal man være en god og human nordmann bør man da ta hensyn til fisken.

Man finner belegg for at fiskens smertefornemmelser ikke enda er etablert utenfor *Dyrenes ven* i det naturvitenskapelige tidsskriftet *Naturen*. *Naturen* kom først i trykk i 1887, og var en viktig arena for populærvitenskapelig formidling fra blant annet forskere tilknyttet Bergen Museum. Også her blir dyr tidvis tematisert.¹⁵³ I artikkelen «Har de lavere dyr følelse av smerte» fra 1900, innleder forfatteren Ernst Klause med å skrive at:

«Pin aldrig dyrene, thi de føler smerterne lige sterkt som du selv!» Saaledes lyder et pædagogisk vigtigt og maaske uundværligt argumentum ad juvenem, som med hensyn paa vore husdyr sikkert er omtrent rigtigt, om det end indeholder en uberettiget almenmening.¹⁵⁴

Artikkelen forteller at dyrenes evne til å føle smerte var allmenn kunnskap, til tross for at ideen kanskje ikke var vitenskapelig begrunnet. Som tittelen reflekterer, gjøres det også et skille mellom høytstående og laverestående dyr. Mens forfatteren sier seg enig i at høytstående dyr føler smerte, er han mer skeptisk til smertefornemmelsen til de lavtstående dyrene: «Om det nemlig ogsaa er korrekt overfor insekter og lavere dyr, [...] maa det betegnes, ikke alene som høist usandsynlig, men kan ogsaa efter forskningens nuværende standpunkt trøstigt besvares med: Nei!»¹⁵⁵ Samtidig mener han det er nyanser. Han stiller seg kritisk til å kun se på «skrig, flæben, livlige bevægelser, mimik o. s. v. som udtryk for smerte, [for] at vi kanskje holder de dyr for følelsesløse, som ikke giver lyd fra sig, selv om de blir levende flaaet som aalen i kjøkkenet.»¹⁵⁶ Dyr som ikke lager lyd beskrives som å ofte

---

¹⁵³ Marianne Paasche og Ola Søndena, *Inn i Naturen: populærvitenskapelige formidlingshistorier* (Universitetet i Bergen, 2019), 180, 182, 189.

¹⁵⁴ Ernst Klause, «Har de lavere dyr følelse af smerte», i *Naturen: illustrert maanedsskrift for populær naturvidenskab. 1900. Trædie række, 4de aargang* (Bergen: Bergens Museum, 1900), 208.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid., 209.

oppfattes som å ikke kunne føle, til tross for at dette ikke nødvendigvis er tilfellet. Det blir presentert en rekke gråsoner i vitenskapen, hvor det er mye usikkerhet. Ål, kreps, hai og flyndre er noen av sjødyrene som benyttes som eksempler.¹⁵⁷ Synet man finner i Klausens tekst samsvarer med det jeg selv observerer i *Dyrenes ven*. Mens smerteforholdene hos visse dyr er naturalisert i diskurser omkring dyr, kommer det til syne i artikkelen fra *Naturen* at fiskens smerteforholdene ikke enda er fastslått. I *Dyrenes ven* ser man forsøk på å artikulere fiskens smerteforholdene, som forklarer de hyppige omtalene av fisk og andre sjødyrs lidelser. Uttalelsen fra Georg Ossian Sars utfordrer artikuleringen som foregår innad tidsskriftet.

Smerteforholdene hos fisk står med andre ord sterkt innad *Dyrenes ven*, uten å nødvendigvis gjenspeile syn på fisk utenfor tidsskriftet. Det er likevel ikke kun fysiske aspekter som kommer til syne i *Dyrenes ven*. I neste kapittel utforsker jeg spørsmålet om hvorvidt fisk har sjel.

---

¹⁵⁷ Ibid., 209, 212.

Kapittel 3: Fiskens sjel

I syvende årgang av *Dyrenes ven* finner man teksten «Dyrets natur», skrevet av den finske dikteren Emil von Quanten og oversatt til norsk. Han skriver: «Med den store Opdagelse, at Dyret har en Sjæl, har Dyrene indtaget en ny Stilling i Verdensaltet. De er ikke længere til alene for Menneskets Nytt og Fornøielse. Alt, som er begavet med en Sjæl, har et Formaal i sin egen Tilværelse.»¹⁵⁸ Ifølge sitatet er det oppdaget at dyr har sjel, som betyr at de ikke kun er til for mennesker. Von Quanten forteller videre at:

Sjælens Ytringer kan i Grad være forskjellige hos Dyret og hos Mennesket, men Dyresjælen og Menneskesjælen har samme Grundegenskaber. Forskjellen bestaar kun i, at den første befinder sig paa et lavere Udviklingstrin. Saasnt vi har indset, at Dyrets Væsen er beslegtet med vort eget, kan vi ogsaa forstaa det, og det med os lige artede fremkalder paa en naturlig Maade vor Sympathi, vor Deltagelse. Der opstaa mellem os og Dyrene et ethisk Forhold.¹⁵⁹

Sjelen markerer enda et fellestrekk mellom mennesker og andre dyr, og forskjellene beskrives som å kun være gradsbasert. Dyrets sjel er i bunn og grunn lignende menneskets. Dyr tilskrives sjel flere steder i *Dyrenes ven*. Et annet eksempel finner man i artikkelen «Venskab blandt dyr» fra 1901, som tematiserer hvordan dyr kan være gode venner:

De fleste, som har havt endel med Dyr at bestille, kjender vistnok af egen Erfaring Eksempler paa dette. Og netop disse Beviser paa, at visse Dyr ofte er Venner og sætter Pris paa Venskabet, taler det bedste Sprog om en merkværdig Følsomhed og Skjønhed i disse Dyrers Sjæleliv.

Artikkelen eksemplifiserer vennskap mellom dyr ved å peke til en historie om en katt som tigget etter mat på vegne av sine to kanin-venner. Dette beskrives som et uttrykk for ikke-menneskelige dyrs sjæleliv.¹⁶⁰

I dette kapitlet vil jeg utforske begrepet «sjel», et aspekt ved diskursen i *Dyrenes ven* som jeg mener står spesielt sentralt. Begrepet henger tett sammen med intelligens og andre former for tankevirksomhet, som jeg også vil utforske. Jeg starter med en redegjørelse for hvordan begrepet bør forstås i tidsskriftet. Deretter utforsker jeg omtaler av sjel hos fisk, før jeg avslutter med å drøfte i hvor stor grad fiskens sjel er etablert i diskursen.

Hva er sjel?

Sjelsbegrepet hos dyr har en lang og komplisert historie som jeg kun vil skissere i korte trekk. Aristoteles argumenterte for eksistensen av en dyresjel, men at den skilte seg fra menneskets ved at den ikke var rasjonell. Rundt 1600-tallet ble det å tilskrive dyr sjel utfordret, hvor

---

¹⁵⁸ von Quanten, «Dyrets natur», 67.

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ «Venskab blandt Dyr», *Dyrenes ven* 5, nr. 10 (oktober 1901): 75.

skikkelser som Descartes argumenterte for at dyr heller burde forstås som rene mekanikker. Ifølge ham handlet dyr kun på instinkt og basert på eksterne påvirkninger. Det var helles slik at hverken rasjonalitet eller følelser til stede i dyrene. Descartes' forståelse av sjel fikk både slagkraft og kritikk. Motstand kom blant annet fra dem som mente at instinkt alene ikke kunne forklare dyrs adferd. På 1700-tallet finner man også interesse for dyresjelen. Lauritz Smith var en av personene som da tematiserte hvorvidt dyresjelen var udødelig, slik menneskets sjel var antatt å være. Mens den mekanistiske ideen om dyr fortsatt finnes i overgangen til 1900-tallet, var det også nå mye motstand mot ideen.¹⁶¹

Dyrenes ven gir ikke selv en tilstrekkelig forklaring av sjelsbegrepet. I stedet finner jeg en forklaring av begrepet i boken *Sjæleliv og Intelligens hos Dyr* (1893) av Einar Aas. Dette er en bok rettet mot lærere for å styrke deres undervisningskompetanse. Boken blir omtalt flere steder i *Dyrenes ven*. I «For Ungdommen» fra 1898 gjenfortelles en historie fra boken om en elefant som døde av et «[...] knust Hjerte.» I «Smuk Behandling af Dyr» fra 1899 benyttes en historie fra boken som belegg for at hester god hukommelse.¹⁶² Aas var naturfagslærer, og ble senere skolebestyrer. I tillegg skrev han en rekke lærebøker for både lærerstudenter og elever, primært om dyr.¹⁶³ Aas takker blant annet Georg Ossian Sars i forordet til *Sjæleliv og Intelligens hos Dyr* for «[...] den store interesse og velvilje, han har vist mit arbeide.»¹⁶⁴ Sars har her også skrevet et forord i boken jeg vil komme tilbake til.

Aas konstaterer at dyresjelen ligner den menneskelige: «For at gaa ud fra den menneskelige kan vi sige, at ved sjæl forstaar vi det, som i os føler, tænker og vil, – forretninger, der er forskjellige fra de legemlige, og som tilsammen udgjør det, vi kalder sjælelivet.»¹⁶⁵ Sjelen forklares med å være det som gjør at en skapning tenker, føler og har ønsker, og kontrasteres med fysiologiske aspekter som for eksempel smerte. Aas stiller noen kriterier for å avdekke sjel hos dyr. Et minstekrav er at skapningen er levende. I tillegg må skapningen nødvendigvis være bevisst og i stand til å ta egne valg. Mens det første kriteriet er lett å avdekke, er de siste vanskeligere å si noe sikkert om. Akkurat som at mennesker har

---

¹⁶¹ Thomas, *Man and the natural world*, 30–31; Dennis Des Chene, *Spirits and Clocks: Machine and Organism in Descartes* (Ithaca: Cornell University Press, 2000), 16–17, 108; Ritvo, *The Animal Estate*, 36; Westvik, «Lauritz Smith - dyrenes venn», 34; Aas, *Sjæleliv og intelligens hos dyr*, 14.

¹⁶² Aas, *Sjæleliv og intelligens hos dyr*; «For Ungdommen», *Dyrenes ven* 2, nr. 4 (april 1898): 31; H. B., «Smuk Behandling af Dyr», *Dyrenes ven* 3, nr. 2 (februar 1899): 11.

¹⁶³ Einar Aas, *Sjælelære og undervisningskunst* (Kristiania: Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag, 1907), Tittelblad I; Eksempelvis skrev han også: Aas, *Sjælelære og undervisningskunst*; Aas, *Lærebog i Dyrerigets naturhistorie (Zoologi)*; og Aas, *Lærebok i dyrerigets naturhistorie for middelskolen*; O.A. Hoffstad og Einar Aas, *Lærebog i naturkundskab for by-folkeskolen* (Aschehoug, 1901).

¹⁶⁴ Aas, *Sjæleliv og intelligens hos dyr*, VII.

¹⁶⁵ *Ibid.*, 7.

mekaniske reflekser som ikke er uttrykk for sjelelig aktivitet, kan det tenkes at noen skapninger kun handler refleksivt eller instinktivt. I kontrast til Descartes mener Aas at også instinktive handlinger innebærer sjelelige aspekter, men at de er bortimot umulig å skulle skille fra reflekser gjennom observasjon alene.¹⁶⁶

Aas presenterer noen hjelpemidler for å skille reflekser fra sjelelige tegn. Det viktigste er å se etter tegn til resonnement. Mens høyere grader av resonnement er forbeholdt mennesket, mener Aas at lavere grader resonnement – intelligens – er til stede hos visse dyr.¹⁶⁷ Det er primært gjennom tegn til dette at dyrets sjel kan antas. Med det synes sjelsbegrepet å skille seg fra det hos Aristoteles, hvor rasjonalitet og tankevirksomhet var forbeholdt menneskesjelen.¹⁶⁸ Aas understreker den sterke koblingen mellom resonnement og sjel:

Allerede dansken [Lauritz] Smith var opmærksom paa den lov, at jo høiere et dyr stod, desnærmere altsaa mennesket, desmere traadte instinkterne tilbage, og desmere fremherskende var forstanden. Dyrenes forstand aftager, deslængere ned i rækkefølgen de kommer, dog ikke i en lige nedstigende linje, men saaledes, at deslængere ned, desoftere ser vi eksempler paa, at kun enkelte slegter viser en høi intelligens. Da altsaa intelligensen aftager, aftager ogsaa bevidstheden, og kun der, hvor bevidstheden er tilstede, kan vi antage en sjæl i egentlig forstand.¹⁶⁹

Aas lener seg delvis på Lauritz Smiths filosofi og ideen om en værenskjede. Dyr som står nært mennesket betraktes som høytstående. Jo mindre intelligent en skapning er, desto mer instinktivt handler det. Intelligens beskrives som en forutsetning for bevissthet, og bevissthet er en nødvendighet for sjel. Dyr kan kun sies å ha sjel om de gir uttrykk for en form for resonnement og handlekraft. En viktig måte å avdekke dette på, er ved å se hvorvidt et dyr lærer av sine handlinger. Aas' eget eksempel er en Sanktbernhardshund som visstnok la et lokk på matskålen sin for å hindre fluer fra å komme til maten. Dette er ifølge Aas et tydelig tegn på en form for resonnement, og han antar derfor at hunden har sjel.¹⁷⁰

En annet viktig kobling hos Aas er den mellom sjel og følelser: «[...] overaskelse, frygt, hengivenhet, raseri, glæde, sorg, hevnfølelse, skamfølelse, sams for det komiske o s v., [...]» er eksempler, og i tråd med gradsforståelsen blir de «[...] mindre og mindre værdifulde, deslængre vi kommer ned i dyreriget.»¹⁷¹ Laverestående dyr har et mindre følelsesregister enn høyerestående dyr. Samtidig befinner også visse følelser seg hos lavtstående skapninger.

---

¹⁶⁶ Ibid., 9, 19–20.

¹⁶⁷ Ibid., 19.

¹⁶⁸ Thomas, *Man and the natural world*, 30–31.

¹⁶⁹ Aas, *Sjæleliv og intelligens hos dyr*, 20.

¹⁷⁰ Aas, *Sjælelære og undervisningskunst*, 10, 18–19.

¹⁷¹ Aas, *Sjæleliv og intelligens hos dyr*, 21.

Aas skriver at «Den følelse, som vi kalder vrede, er ogsaa meget udpræget saa langt nede i den zoologiske skala som hos enkelte leddyr, f. Eks. Edderkopper.»¹⁷² Han antyder ogsaa at fisk kan gi uttrykk for følelser: «Fiske viser frygt, sociale følelser, forældrefølelser, vrede, jalousi, en slags sans for leg og nysgjerrighed.»¹⁷³ Dermed åpner han eksplisitt opp for at fisk kan ha sjel.

Alt i alt ser jeg to ulike måter sjel kan tilskrives dyr. Den første er ved omtale av dyr som å ha følelser – gjerne et vidt følelsesregister. Den andre er ved direkte referanser til tilstedeværelsen av sjel hos dyr, eller referanser til det relaterte begreper som intelligens, resonnement eller tankevirksomhet. Forklaringer av dyr som å handle instinktivt eller på refleks kan forstås som å antyde et fravær av dette, og forstås som et uttrykk for at et dyr ikke kan sies å ha sjel. Jeg har tidligere undersøkt hvordan dyr tilskrives følelser. Som jeg viste, finnes det en rekke omtaler av at dyrs følelsesliv er lignende våre egne (jf. kap. 1). I det følgende ser jeg hovedsakelig på mer eksplisitte referanser til sjel eller tett relaterte begreper.

Har fisken sjel?

I introduksjonen til dette kapittelet fremhevet jeg sitater fra *Dyrenes ven* som viser at diskursen generelt tilskriver dyr sjel. Spørsmålet blir da om fisk er inkludert i dette, altså hvorvidt fisk blir beskrevet som å ha sjel i *Dyrenes ven*. Ordet «sjel» sidestilles aldri eksplisitt med «fisk» i tidsskriftet. Riktignok blir det tidvis sterkt antydning til. I «Lidt om Dyrenes Intelligens og Følelser» som går over to numre av tidsskriftet – 6. årgang nr. 3 og 4 – omtaler professor Edouard Engelhardt, som i sin bok har forsøkt å vise:

[...] hvor mange og betydningsfulde Lighedstræk der er mellem alle levende Væsener, saaledes ogsaa mellem de høieststaaende Dyr og Mennesket. At der bestaar en saadan Overensstemmelse, hvad det rent fysiologiske angaar, er jo forlængst anerkjendt af Videnskaben, Men det, som giver Engelhardts Bog den største Interesse, er hans mange Undersøgelser over Dyrenes Sjæleliv.¹⁷⁴

Fysiologiske fellestrekk mellom mennesker og høytstående ikke-menneskelige dyr beskrives som å være etablert fakta i vitenskapen. Istedenfor er bokforfatteren primært interessert i å utforske dyrenes sjeleliv. Artikkelen er slik sett en innføring i sjel hos dyr. Det første eksemplet som blir trukket frem er en fisk: «Havdjævelen» – eller breiflabben – som gjemmer seg i sand på bunnen av havet, og utgir seg for å være en orm. Når småfisk forsøker

---

¹⁷² Ibid., 23.

¹⁷³ Ibid., 36.

¹⁷⁴ «Lidt om Dyrenes Intelligens og Følelser», *Dyrenes ven* 6, nr. 3 (mars 1902): 19.

å spise «ormen», blir de selv offer for breiflabben. Fisken viser ifølge forfatteren tegn til tankevirksomhet i adferden:

Maa man ikke sige, at denne listige Adfærd, selv om den beror paa nedarvede Egenskaber, dog ogsaa røber en Tanke, som fortaar at vælge det rette Tidspunkt, og en Vilje, som træder i Virksomhed, naar Tidspunktet er inde? Er der ikke hos denne fiskende Fisk en Overgang fra det blotte Instinkt til selvstændig Tankevirksomhed? Og selv om man med Naturforskerne siger, at Bæveren bygger sin Hytte og Myrerne sine Tuer som Følge af et Instinkt – maa man ikke alligevel i Valget af Materialet, dets Fædning og Transport mellem talrige Hindringer og i hele den Plan, Dyret herunder lægger. se Aabenbarelsen af virkelig Intelligens?¹⁷⁵

I motsetning til skillet Aas legger frem, synes instinkt her å være motparten til intelligens eller sjel. Som artikkelen legger frem, tyder breiflabbens adferd på å ikke kun være instinktivt, men å røpe en intelligens hos fisken. Artikkelen går videre til å påstå at fisk og andre skapningers adferd bør forstås som fornuftige: «Uden Tvivl er Dyrenes Intelligens en lavere Art Fatteevne; den er ikke rent analytisk; Fornuftsslutningerne passerer dets Bevidsthed ganske som hos Barnet, der handler uden abstrakte og almindelige Ideer.»¹⁷⁶ Dyrenes fornuft, blant annet breiflabbens, er lavere enn hos voksne mennesker. I stedet for sammenlignes den med barns tankevirksomheter. Etter å ha presentert flere eksempler på resonnerende dyr, konkluderer artikkelen med at «man [kan] henføre Størsteparten af [dyrenes] Handlinger til en Sjælsvirksomhed, som ligger midt imellem det rent maskinmæssige og den høie klare Intelligens. Det er dette Mellemstadium, man gjenfinder hos Dyret, og som medfører en vis Fornuft og Eftertanke.»¹⁷⁷ Breiflabbens tankevirksomheter blir i artikkelen likestilt med den hos andre dyr. Mens ordene «fisk» eller «breiflabb» aldri kobles direkte til ordet «sjel», blir den tillagt sjel i kraft av disse tankevirksomhetene.

Man finner også tegn til at fisk tilskrives sjel i en annen artikkel ved samme navn – «Lidt om Dyrenes Intelligens og Følelser (Fra 'Animal World')» som ble publisert mai 1902. Her, i en oversettelse fra et engelsk tidsskrift, argumenteres det for at intelligens er en høyt utviklet form for instinkt: «Det er ikke Evolutionisterne alene, som mere og mere er kommen til den Overbevisning, at den menneskelige Intelligens kun er et høit udviklet Instinkt, d. v. s. at man i Instinkt og Intelligens kun har at se to Former for den samme sjælelige Energi.»¹⁷⁸ Intelligens og instinkt beskrives som å begge være tegn til sjel. Dette minner om argumentet til Aas, hvor det også vektlegges at instinkter er delvis sjælelige. Fisk trekkes i artikkelen frem som et eksempel: «En Fisk, som lever ved europæiske Kyster, en Slegtning af Makrellen,

---

¹⁷⁵ Ibid., 19–20.

¹⁷⁶ Ibid., 20.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ «Lidt om Dyrenes Intelligens og Følelser (Fra 'Animal World'.) (Forts.)», *Dyrenes ven* 6, nr. 5 (mai 1902): 36.

tilbringer sin unge Alder i Næringsfællesskab med Manæterne, som er *vel beskyttede og uspiselige*; ligesom efter Overenskomst holder den sig altid sammen med dem uden nogensinde at forlade dem.»¹⁷⁹ Fiskearten beskrives som å alltid holde seg i nærheten av uspiselige og beskyttede maneter, og at fisken på den måten holder seg trygg. Hvordan dette er et tegn på tankevirksomhet blir ikke sagt eksplisitt, men det fremstår som at det å holde seg med maneter som middel til beskyttelse ikke kan forklares med reflekser alene.

I omtale av «inntrykk», skrives det i «Lidt om Dyrenes Intelligens og Følelser (Fra ‘Animal World’)» at «Ja, selv fiske og Krybdyr er modtagelige for Indtryk, gjør Erfaringer og knytter Associationer. Fiske, som opdrættes i Damme, kjender meget vel de Personer, som har det Hverv at give dem Føde, og kommer øieblikkeligt, naar de støder i sin Pibe.»¹⁸⁰ Fisk og krypdyr beskrives som å være bevisste – de får assosiasjoner til der de bor, gjenkjenner personer, og er i stand til å tilegne seg kunnskap. Alle disse kan forstås som tegn på sjel. Fisk sies til og med å kunne kommunisere: «Ja selv Fiskene fremfringer [sic] bevidste Lyd under sin Leg / Hvad enten Dyrene saaledes mangler Stemme eller ikke, har de dog sit Sprog d. v. s. de røber ogsaa, visstnok gjennem ufuldstændige Midler, en Trang og Evne til at gjøre sig forstaelige ved Tegn.»¹⁸¹ Fisken blir beskrevet som å være i stand til å kommunisere. Denne evnen, i tillegg til språk, er sentral å bemerke seg, siden mangelen på språk og kommunikasjon har blitt benyttet for å fremheve menneskers overlegenhet ovenfor dyrene. I teksten av von Quanten drøftet innledningsvis i kapittelet, skrives det at:

Man har paastaet, at Dyr ikke kan tale, græde og le, og benyttet dette som et Hovedbevis for, at de mangler Bevidsthed, Intelligens og Følelse. Men Dyrene kan tilvisse tale. De har et Sprog i deres Blik, i deres Lader og i deres mere eller mindre uarticulerede Lyde. De kan meddele sig med hinanden, true, lokke, advare m. v. Deres Sprog er i Sammenligning med Menneskets fattigt, ufuldkomment, men dog formaalstjenligt og fornuftigt.¹⁸²

Det fremheves at mangelen på språk har blitt brukt som argument for at dyr ikke har bevissthet, intelligens og følelser – eller sjel. Keith Thomas har også påpekt at språk var spesielt fremhevet som et særegent menneskelig trekk iallfall i slutten av 1700-tallet i England.¹⁸³ Å tilskrive fisken kommunikasjonsevner er med det å tillegge fisken et sentralt sjelelig aspekt.

Jeg har nå trukket frem eksempler på at fisk tilskrives sjel. I et diskursanalytisk perspektiv kan man forstå ulike begreper som intelligens, tankevirksomhet og resonnement

---

¹⁷⁹ Ibid. Opprinnelig kursivering.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Ibid., 37.

¹⁸² von Quanten, «Dyrets natur», 67.

¹⁸³ Thomas, *Man and the natural world*, 32.

som å være rett relatert til sjel i en ekvivalenskjede. De fremhevede sitatene kan leses som å artikulere fisken inn i denne ekvivalenskjeden, gjennom assosiasjoner til tankevirksomhet og språk. Det er likevel usikkert hvorvidt fiskens sjel allerede er artikulert som et moment, eller om det heller bør forstås som et element. For å svare på dette, er det hensiktsmessig å se på hvordan sjel ellers tilskrives dyr.

Hvordan bør beskrivelsene av fiskens sjel tolkes?

For å si noe videre om fiskens sjel kan vi sammenligne tilskrivning av sjel hos fisk med omtaler om sjel hos andre dyr, for eksempel småfugler. For å kartlegge syn på temaet i denne tidsperioden, beveger jeg meg også utenfor *Dyrenes ven*. Det vil bidra til å tydeliggjøre synet på fisk i tidsskriftets diskurs.

I forordet til Einar Aas' *Sjæleliv og intelligens hos dyr* skriver Georg Ossian Sars at:

Enhver af os kjender vistnok fra vore Husdyr et eller andet characteristisk Træk, der enten røber en ualmindelig Grad af Intelligens eller et tydeligt udviklet Følelsesliv, og saadanne Træk forbauser os i Regelen altid, da de saa lidet stemmer med den fra gamle Tider tilvante Forestilling om Dyrene som sjælløse Maskiner, hvis Handlinger alene dikteres af blinde, ubevidste Instinkter. Vi nødes uvikaarlig ved hine Træk til at antage, at ogsaa Dyrene er i Bedsiddelse af et Slags virkeligt Sjæleliv, vistnok yderst ufuldkomment, sammenlignet med Menneskets, men dog utvivlsomt af en meget nær beslægtet Natur.¹⁸⁴

Sars bemerker at husdyr synes å gi uttrykk for intelligens eller følelser, som igjen antyder at dyrene har sjel. Det bryter ifølge ham med eldre oppfatninger om at dyr kun er instinktive maskiner. Mens Sars mener dyr kan ha sjel, beskriver han dyresjelen som mindre fullkommen enn menneskesjelen. Han går videre til å anbefale Aas' bok «[...] for alle og enhver, der har et aabent Øie for Naturen, specielt for vore Medskabningers Liv og Færd.»¹⁸⁵

Lignende beskrivelser av sjel kommer til uttrykk i *Naturen*, hvor man i 1900 finner artikkelen «Hundens kombinationsevne». Forfatteren, skoleinspektør A. J. Olsen, skriver at han som barn ble lært at dyr handlet instinktivt, og at kun mennesker «[...] besad den sjælelige evne, som betegnes ved ordet fornuft.»¹⁸⁶ I voksen alder hadde det etter hvert oppstått tvil hos ham:

I min færden ude i naturen som jæger og fisker har jeg havt anledning nok til at iagttage hos dyrene evne til ikke alene at gjøre valg mellem flere til raadighed staaende udveie for deres

---

¹⁸⁴ Georg Ossian Sars, «Forord», i *Sjæleliv og intelligens hos dyr : I. Pattedyr og fugle*, av Einar Aas (Kristiania: Jacob Dybwads forlag, 1893), VIII.

¹⁸⁵ Ibid., IX.

¹⁸⁶ A. J. Olsen, «Hundens kombinationsevne», i *Naturen : illustrert maanedsskrift for populær naturvidenskab. 1903. Trædie række, 4de aargang* (Bergen: Bergens Museum, 1900), 202.

handlemaade, men ogsaa en snarradighed i kritiske situationer, der ikke kan henføres under kategorien instinkt.¹⁸⁷

Gjennem erfaringer som jeger og fisker begynte Olsen å stille seg kritisk til sin barndomslære. Han trekker frem en hendelse med brorens hunder for å eksemplifisere disse erfaringene. Olsen hadde møtt sin bror på togstasjonen, hvor broren hadde med hundene sine som forfatteren selv aldri hadde møtt. Hundene ble sluppet, og løp fritt uten tilsyn. Da brødrene kom frem til huset, ble Olsen forbauset over at de to hundene satt på trappen hans og ventet på dem – til tross for at de aldri hadde vært der før. Selv forklarer han hendelsen slik:

Her er ingen anden forklaring mulig end denne, at hundene har resonneret saa: «Denne mand, der tog saa venlig mod os, og til hvem vor herre sluttede sig, maa være den, til hvem vi har at tage ind. Vi tager hans spor. Noget andet er her ikke for os at gaa paa, og det skal føre os til hans hjem.»¹⁸⁸

Hundene hadde ifølge Olsen utført et nokså komplisert resonnement. De hadde oppfattet relasjonen mellom deres eier og den fremmede, og ut ifra dette resonneret at de må være på vei til den fremmedes hjem. Deretter hadde de funnet hans lukt, og fulgt den til Olsens dør. Hundenes adferd beskrives som å ikke kunne forstås som kun instinktivt.¹⁸⁹ Felles for G. O. Sars og A. J. Olsen, er at de begge anerkjenner at visse dyr har sjæleliv. I tillegg kritiserer de begge den mekanistiske forklaringen av dyr. Mens det fortsatt fantes personer som argumenterte for at dyr kun handlet instinktivt,¹⁹⁰ var ikke tilleggelse av sjel hos dyr uvanlig også utenfor *Dyrenes ven*.

I denne undersøkelsen er det også nyttig å se på hvordan sjel blir beskrevet hos småfugler. Det blir gjort både i *Naturen* og i *Dyrenes ven*. I *Naturen* finner man i en utgave fra 1900 artikkelen «Dyrenes kjærlighedslege», som utforsker reproduksjon hos dyr. Forfatteren, Karl Groos, skriver her at:

Paa den ene side er nemlig den unge forelskede mand aldeles ikke saa udelukkende ledet af fornøftig refleksion, [...] men han gaar vel ligesaa meget ledet af en mystisk trang som med fuld bevidsthed frem paa den rigtige maade. Paa den anden side viser de høierestaende dyr, specielt fuglene, et saa rigt udviklet sjæleliv, at man neppe kan benegte en bevidsthed om at stille sine fortrin tilskue.¹⁹¹

---

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid., 203.

¹⁸⁹ Ibid., 204.

¹⁹⁰ Det var også personer som mente at dyr kun handlet på refleks. Eksempelvis kommer det til syne i: Thoralf Klavenæs, *Ræssonerer dyrene?*, *Naturen : illustrert maanedsskrift for populær naturvidenskab. 1903. Trædie række, 7de aargang* (Bergen: Bergens Museum, 1903). Artikkelforfatteren mener selv at dyr har sjel, men kritiserer en studie som skulle vise at dyr kun handlet mekanistisk.

¹⁹¹ Karl Groos, «Dyrenes kjærlighedslege», i *Naturen : illustrert maanedsskrift for populær naturvidenskab. 1900. Trædie række, 4de aargang* (Bergen: Bergens Museum, 1900), 67.

Groos poengterer at det ikke er et så tydelig skille mellom menneskets og dyrenes reproduksjon som man kanskje skulle tro: Både mennesker og dyr er preget av instinktive prosesser i reproduksjonen. I den sammenheng trekkes fugler frem som et tydelig eksempel på et dyr med sjel.

Også i *Dyrenes ven* kommer fuglens sjel til uttrykk. I «Lidt om Dyrenes Intelligens og Følelser (fra ‘Animal World’)», drøftet lenger opp, omtales ikke kun fisk, men også fugl. Det blir her drøftet hvorvidt fuglers sang kan være et tegn på tankevirksomhet. Mens fuglekvitter i utgangspunktet heller «[...] tyder paa æstetisk Sans end paa Intelligens [...]» blir det skrevet at «[...] Disharmonier ofte gjør et meget pinligt Indtryk paa dem.»¹⁹² Dette fremstår som et tegn til tankevirksomhet. Forfatteren er også noe usikker på hvorvidt fuglesang kun er uttrykk for estetisk sans eller også kan være en form for språk:

Mon vi ikke, naar vi lytter til Sangfuglenes Toner, nærer noget af den samme Illusion, som naar vi hører et fremmed Sprog [...]? Hvor mange eiendommelige Tonefald, hvor mange af de fineste Nuancer, som visselig har sin Betydning for den Indviede, undgaar ikke vor Opmerksomhed?¹⁹³

Det mulige fuglespråket beskrives som å inneholde en rekke nyanser som mennesker ikke er i stand til å plukke opp på. I teksten «Til Lærere og Lærerinder!» i årgang 7, nr. 3 finner man også en lignende beskrivelse av fugl. Her oppfordrer forfatteren alle lærere og lærerinner til å lære barna at de skal behandle fuglene godt, og ikke plyndre fuglereder. Artikkelen avslutter med et dikt om småfugler, hvor det skrives: «Smaafuglenes Sang Vorherre forstaar; / Han kjender hver Sjæl i sit Rige. De fattiges Lovsang han ikke formaar; / *han ser, hvad de maalløse Skabninger alle vil sige!*»¹⁹⁴ Småfugl beskrives her i forbifarten som sjeler i Guds rike. Gud forstår fuglenes sang, og vet hva de forsøker å si. Det antyder et intelligent fuglespråk.

Med dette kan jeg vende tilbake til fisken. Både fugl og fisk tilskrives sjel. Samtidig synes det å være en forskjell i hvordan det blir gjort. Fuglers sjel blir til dels antatt og nevnt i forbifarten. Den tas i større grad for gitt både innad og utenfor *Dyrenes ven*. Man kan basert på det trekke samme konklusjon som i diskursene omkring smerte (jf. kap. 2): Fuglens sjel er allerede artikulert i en ekvivalenskjede, og trengs dermed ikke å underbygges. Mens

---

¹⁹² «Lidt om Dyrenes Intelligens og Følelser (Fra ‘Animal World’.) (Forts.)», 36; Artikkelen er en oppfølger til «Nogle af Dronning Victorias Yndlingsundersaatter. (Fra ‘Animal World’.)», *Dyrenes ven* 6, nr. 5 (mai 1902): 27–28; Til tross for å dele tittel, har ikke artikkelen noe med «Lidt om Dyrenes Intelligens og Følelser» som tar for seg boken *Om Dyrene og deres Ret* av Dr. phil. Edouard Engelhardt.

¹⁹³ «Lidt om Dyrenes Intelligens og Følelser (Fra ‘Animal World’.) (Forts.)», 37.

¹⁹⁴ «Til Lærere og Lærerinder», *Dyrenes ven* 7, nr. 3 (mars 1903): 19.

dyresjelen aldri synes å kunne bevises fullt ut, er fuglens sjel beskrevet som så sikkert det kan bli.

Det synes å være en kontrast til beskrivelser av fiskens sjel. Mens fisk blir beskrevet som å ha sjel, gjøres beskrivelsene annerledes enn hos fuglen. For det første gjøres det ikke i forbifarten. Det ser man blant annet i omtalelsen av «Havdjævelen» lenger opp, hvor forfatteren argumenterer sterkt for at fisken bør forstås som å ha sjel. Mens fisk tilskrives en form for resonnement og språk også i «Lidt om Dyrenes Intelligens og Følelser (Fra 'Animal World'.)», innledes det med formuleringer som «Selv fiske». Det henter til at fiskens sjel ikke er betraktet som selvfølgelig. Videre belegg for at fiskens sjel ikke fullstendig artikulert i tidsskriftets diskurs, finner man i teksten «En havets Beboer og hans Arbeide» fra niende årgang:

Havets Dyr er i det hele taget overmaade lidet kjendt af de fleste Mennesker, og dette er vel Grunden til, at de Havdyr, som Menneskene kan gjøre sig nyt tigpaa en eller anden Maade, i Regelen behandles, som om de skulde være fuldstændig følelseløse Maskiner.¹⁹⁵

Havets dyr blir beskrevet som å være noe ukjent for mennesker, som gjør at de ofte blir behandlet som «følelseløse Maskiner». Beskrivelsen av dyr som maskiner henter til et mekanistisk syn på dyr. Artikkelen forsøker å vise at fisk «[...] der hver lever sit eget Liv, og som hver især vistnok mener, at Verden er skabt just for dem, og at intet er saa magtpaaliggende som at netop de skal kunne trives og have det godt.»¹⁹⁶ Fisk og andre havdyr opplever deres egne liv som viktig og meningsfulle. De har videre ulike behov og krav for å ha et godt liv. Som en konklusjon spør forfatteren: «Kjender vi ikke dette igjen fra vort eget Liv, vi Mennesker, som kalder os Skabningens Herrer og som i vort Overmod indbilder os, at Resten af Skabningen er til for vor Skyld?»¹⁹⁷ Forfatteren ber leseren om å reflektere over likhetene mellom den følende fisken og mennesker. Omtalen av fisk i artikkelen fremstår som typisk for *Dyrenes ven*. Det er tydelig at tilskrivning av sjel hos fisk ikke er like vanlig som hos fugl, og artikkelforfatteren må argumentere for fiskens sjel og tankevirksomheter på en måte som ikke er nødvendig i omtaler av fuglens. I et diskursanalytisk perspektiv virker det derfor som fiskens sjel må forstås som et element fremfor et moment. Det argumenteres flere steder i tidsskriftet for at fiskens har sjel, men det mekanistiske synet på dyr er ikke utelukket.

---

¹⁹⁵ «Udvalgte Dyrearter : V. : En Havets Beboer og hans Arbeide», *Dyrenes ven* 9, nr. 11 (november 1905): 81.

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Ibid., 82.

Oppsummerende konklusjon

I denne oppgaven har jeg utforsket holdninger til fisk som fremkommer i de ti første årgangene av *Dyrenes ven*, 1897-1906, og til hvilken grad fisk ble inkludert i dyrebeskyttelse. Gjennom diskursanalytiske perspektiver har jeg vist at fisk ble tillagt moralsk status ved dens fellestrekk med mennesker. Dette samsvarer med hvordan øvrige dyr blir tillagt verdi i tidsskriftet. Jeg har særlig brukt småfugl som sammenlikningsgrunnlag når jeg har sett på holdninger til ulike dyr.

Omtaler av ikke-menneskelige dyr som «vore Medskabninger» dukker hyppig opp. Syn på fisk kan både knyttes til Darwins evolusjonsteori samt en langt eldre idé om en værenskjede. Jeg har også identifisert to andre tilnærminger til omtaler av dyr i tidsskriftet: sedelighet og moral-didaktikk. Jeg har argumentert for at disse måtene å omtale dyr på inngår i samme diskurs som «vore Medskabninger».

Jeg har kartlagt to aspekter ved beskrivelsen av fisk som gjør seg særlig sentrale underordnet forståelsen av dyr som menneskers medskabninger. Det ene aspektet er at fisk blir tilskrevet smertefornemmelser. Når det kommer til tekster i tidsskriftet hvor fisk omtales, trekkes fiskens evne til å føle smerte frem i majoriteten av dem. Jeg tolker altså fiskens smertefornemmelse som å være akseptert innad tidsskriftet. Det er likevel tydelig at det ikke blir er selvfølgelig at fisken kan føle smerte utenfor denne diskursen. Blant annet måtte ideen forsvares mot G. O. Sars' uttalelse om at fisk ikke føler smerte i samme grad som varmblodige dyr.

Det andre sentrale aspektet er forsøk på å artikulere fiskens sjel. Fisk blir flere steder beskrevet som å være intelligent eller å ha tankevirksomheter. Dette kan leses som tegn på sjel, noe som kommer til uttrykk både i boken til Einar Aas og i flere artikler fra tidsskriftet som drøfter dyrs sjeleliv. Jeg oppfatter ikke sjel hos fisk som å være etablert innenfor diskursen. Selv om det til en viss grad argumenteres for at fisken har sjel, tyder beskrivelsene på at det ikke er en særlig utbredt idé. Dette tydeliggjøres for eksempel ved artikkelen om at sjødyr behandles som maskiner. Mye tyder dermed på at det råder uenigheter rundt fiskens sjel i tidsskriftet.

Fiskens moralske status er i siste instans knyttet til verdien som tilskrives andre dyr. Sammenliknet med småfugl er det likevel tydelig at fiskens plass i dyrebeskyttelsen ikke er like selvfølgelig. Tidsskriftet synes å godta langt verre behandling av fisk enn av småfugl og andre dyr. Småfuglers smertefornemmelse og sjel blir sjeldent utforsket omfattende i

tidsskriftet, noe som tyder til at dens moralske status allerede var etablert og ikke nødvendig å forsvare i samme grad som den hos fisk.

Oppdrettsnæringen i Norge huser omtrentlig 500 millioner oppdrettsfisk og rensefisk årlig. Om tidligere fiskeriminister får sin vilje oppfylt, vil dette tallet ha en enorm vekst de kommende tiårene. Meg bekjent har det ikke blitt gjort større historiske undersøkelser på fiskens plass i dyrebeskyttelse i Norge. Med tanke på omfanget av fiskenæringen vi har i Norge i dag, er det viktig å ha med seg det historiske perspektivet. Med denne oppgaven har jeg bidratt til å fylle et hull i historisk forskning på dyr, og vist at tidligere syn på fisk har vært mer varierte enn hva som ofte antas.

Bibliografi

- Acheson, Katherine. «The Picture of Nature: Seventeenth-Century English Aesop's Fables». *Journal for Early Modern Cultural Studies* 9, nr. 2 (2009): 25–50.
- Alaimo, Stacy. *Exposed: Environmental Politics and Pleasures in Posthuman Times*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2016.
- «Alle Smaafugle». *Dyrenes ven* 5, nr. 3 (mars 1901): 20.
- Anderson, R. Lanier. «Friedrich Nietzsche». I *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, redigert av Edward N. Zalta, Summer 2022. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2022. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/nietzsche/>.
- Asdal, Kristin. «Dyrs smerte og menneskers straff». *Arr* 24, nr. 2 (2012): 29–37.
- Asdal, Kristin, Tone Druglitrø, og Steve Hinchliffe. «Introduction: The 'More-Than-Human' Condition : Sentient Creatures and Versions of Biopolitics». I *Humans, Animals and Biopolitics: The More than Human Condition*, redigert av Kristin Asdal, Tone Druglitrø, og Steve Hinchliffe, 1–29. Multispecies Encounters. London: Routledge, 2017.
- Balcombe, Jonathan. *I hodet på en fisk: alt du ikke visste om våre slektninger under vann*. Oversatt av Heidi Grinde. Oslo: Vega forlag, 2017.
- Belleruche, E. «Norge». Oversatt av Georg Sverdrup. *Dyrenes ven* 5, nr. 11 (november 1901): 83.
- «Beretning fra Direktionen i 'Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania' om Foreningens Virksomhed i Aaret 1902». *Dyrenes ven* 7, nr. 11–12 (desember 1903): 83–85.
- «Beretninger fra Direktionen i 'Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania' om Foreningens Virksomhed i Aaret 1898». *Dyrenes ven* 3, nr. 10 (oktober 1899): 73–75.
- Blikrud, Liv, Geir Hestmark, og Tarald Rasmussen. *Vitenskapens utfordringer : 1850-1920*. Redigert av Trond Berg Eriksen og Øystein Sørensen. Bd. 4. Norsk idéhistorie. Oslo: Aschehoug, 2002.
- Blomquist, Axel. «Hvad har Opdragere at iagttage for at bibringe de Unge den rigtige Opfatning af Menneskenes Pligter mod Dyrene : Foredrag af Folkeskolelærer Axel Blomquist, Stockholm, ved den 8de nordiske Skolemøde i Christiania 9de August 1900». *Dyrenes ven* 5, nr. 3 (mars 1901): 17–19.
- Braithwaite, Victoria. *Do fish feel pain?* New York: Oxford University Press, 2010.
- Bro, Sven. «For de Unge : Bredflabben». *Dyrenes ven* 5, nr. 8 (august 1901): 61–62.
- Bugge, Martin Johannes. «I. Liv i Naturen; II. Skaberen; III. Dyret og Mennesket». *Dyrenes ven* 1, nr. 6 (september 1897): 44.
- D. «Om Hundehold». *Dyrenes ven* 8, nr. 5 (mai 1904): 35.
- D. D. F. «Mishandling af Fisk». *Dyrenes ven* 7, nr. 8 (august 1903): 57–58.
- «Den herreløse Hund i Boulogne». *Dyrenes ven* 1, nr. 4 (juli 1897): 32.
- «Den sørgende fuglemor». *Dyrenes ven* 1, nr. 7 (oktober 1897): 50.
- Derrida, Jacques. «The Animal That Therefore I Am (More to Follow)». I *The Animal That Therefore I Am*, redigert av Marie-Louise Mallet, oversatt av David Wills, 1–51. Perspectives in Continental Philosophy. New York: Fordham University Press, 2008.
- Des Chene, Dennis. *Spirits and Clocks: Machine and Organism in Descartes*. Ithaca: Cornell University Press, 2000.
- Dirke, Karin. «Svinets vildhet och hemortsrätt». *Arr* 32, nr. 3 (2020): 31–42.
- Dooren, Thom van. «Seeding Property : Nature, Human/Plant Relations and the Production of Wealth», 2007.
- «Dyrebeskyttelsens Betydning for Opdragelsen». *Dyrenes ven* 7, nr. 7 (juli 1903): 49–50.
- «Dyrebeskytternes Virksomhed». *Dyrenes ven* 9, nr. 7 (juli 1905): 49–51.

- «Dyrenes ven». *Dyrenes ven* 1, nr. 1 (april 1897): 8.
- Ebbell, Thea. «Slagting og kjødspising». *Dyrenes ven* 3, nr. 10 (oktober 1899): 82–83.
- . «Striden ang. vivisektionsspørqsmaalet inden de tyske dyrebeskyttelsesforeninger». *Dyrenes ven* 2, nr. 3 (mars 1898): 17.
- Eriksen, Anne, Ellen M. Krefthing, og Anne Birgitte Rønningen. «Eksemplets makt». I *Eksemplets makt : kjønn, representasjon og autoritet fra antikken til i dag*, redigert av Anne Eriksen, Ellen M. Krefthing, og Anne Birgitte Rønningen, 9–38. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2012.
- «Erindringsliste for Kjøkkenet». *Dyrenes ven* 1, nr. 2 (mai 1897): 7.
- «Fakta om fiskeoppdrett og oppdrettsfisk». Dyrevernalliansen, 2. januar 2023. <https://dyrevern.no/app/uploads/2023/02/fisk-faktaark.pdf>.
- Feuerstein, Anna. *The political lives of Victorian animals: liberal creatures in literature and culture*. Cambridge studies in nineteenth-century literature and culture. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- «Fiskehandelen». *Dyrenes ven* 4, nr. 9 (september 1900): 66.
- «Fisketransport fra Fredrikshavn». *Dyrenes ven* 7, nr. 7 (juli 1903): 53.
- «For Kjørere». *Dyrenes ven* 1, nr. 9 (desember 1897): 67–68.
- «For Ungdommen». *Dyrenes ven* 2, nr. 4 (april 1898): 31.
- «‘Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania’ har tildelt følgende Ansøgere Præmier for særdeles omhyggelig Behandling af Husdyr». *Dyrenes ven* 1, nr. 3 (juni 1897): 19–20.
- «Forklødning i Dyreriget». *Dyrenes ven* 8, nr. 2 (februar 1904): 13–15.
- «Forskjelligt». *Dyrenes ven* 1, nr. 2 (mai 1897): 16.
- «Fortegnelse over Medlemmer af ‘Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Christiania’». *Dyrenes ven* 7, nr. 11–12 (desember 1903): 91–94.
- Mattilsynet. «Fritidsfiske og dyrevelferdsloven». Åpnet 3. juni 2023. https://www.mattilsynet.no/fisk_og_akvakultur/fiskevelferd/fritidsfiske_og_dyrevelferdsloven.21109.
- «Frøsprædning ved Hjælp af Fisk». *Dyrenes ven* 3, nr. 11 (november 1899): 71.
- Fulsås, Narve. *Havet, døden og vêtet: kulturell modernisering i kyst-Noreg 1850-1950*. Samlaget, 2003.
- Føllesdal, Andreas, red. «Forord». I *Dyreetikk*, 7–9. Bergen: Fagbokforlaget, 2000.
- Gamble, Christopher N., Joshua S. Hanan, og Thomas Nail. «What Is New Materialism?». *Angelaki : Journal of Theoretical Humanities* 24, nr. 6 (2019): 111–34.
- Garbo, Gro Lien. «Er lakseoppdrett dyremishandling eller løsnung på verdens matproblem?», 20. august 2015. <https://forskning.no/universitetet-i-oslo-fisk-naeringsliv/er-lakseoppdrett-dyremishandling-eller-losning-pa-verdens-matproblem/477653>.
- «Generalforsamling». *Dyrenes ven* 6, nr. 7 (juli 1902): 1–2.
- Gigliotti, Carol. «The Struggle for Compassion and Justice through Critical Animal Studies». I *The Oxford Handbook of Animal Studies*, redigert av Linda Kalof, 188–207. Oxford University Press, 2017.
- Gjelsvik, Olav. «Fisk, smerte og etikk». I *Dyreetikk*, redigert av Andreas Føllesdal, 227–44. Bergen: Fagbokforlaget, 2000.
- Groos, Karl. «Dyrenes kjærlighedslege». I *Naturen : illustrert maanedsskrift for populær naturvidenskab. 1900. Trædie række, 4de aargang*, 54–61. Bergen: Bergens Museum, 1900.
- H. B. «Smuk Behandling af Dyr». *Dyrenes ven* 3, nr. 2 (februar 1899): 11.
- Haraway, Donna Jeanne. *When Species Meet*. Posthumanities 3. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008.
- Healy, Susan. «Victoria Braithwaite Obituary». *The Guardian*, 24. oktober 2019. <https://www.theguardian.com/science/2019/oct/24/victoria-braithwaite-obituary>.

- «Henvendelser til Stortinget». *Dyrenes ven* 6, nr. 1 (januar 1902): 5–6.
- Hoffstad, O.A., og Einar Aas. *Lærebog i naturkundskab for by-folkeskolen*. Aschehoug, 1901.
- Holm, Poul, John Nicholls, Patrick W. Hayes, Josh Ivinson, og Bernard Allaire. «Accelerated Extractions of North Atlantic Cod and Herring, 1520–1790». *Fish and Fisheries* 23, nr. 1 (2022): 54–72.
- Holmber, Tora. «Introduction». I *Investigating Human/Animal Relations in Science, Culture and Work*, redigert av Tora Holmber, 9–17. Uppsala: Uppsala universitet, 2009.
- J. S. «Maaltrosten». *Dyrenes ven* 5, nr. 4 (april 1901): 25.
- Janson, Kristoffer. «Om Mishandling af Dyr I». *Dyrenes ven* 7, nr. 4 (april 1903): 25–26.
- Jaworska, Agnieszka, og Julie Tannenbaum. «The Grounds of Moral Status». I *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, redigert av Edward N. Zalta og Uri Nodelman, Spring 2023. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2023. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/grounds-moral-status/>.
- Kalof, Linda. «Introduction». I *The Oxford Handbook of Animal Studies*, redigert av Linda Kalof, 1–22. Oxford University Press, 2017.
- Klause, Ernst. «Har de lavere dyr følelse af smerte». I *Naturen : illustrert maanedsskrift for populær naturvidenskab. 1900. Trædie række, 4de aargang*, 208–12. Bergen: Bergens Museum, 1900.
- Klavenæs, Thoralf. *Ræssonerer dyrene? Naturen : illustrert maanedsskrift for populær naturvidenskab. 1903. Trædie række, 7de aargang*. Bergen: Bergens Museum, 1903.
- Korsgaard, Christine M. *Fellow Creatures: Our Obligations to the Other Animals*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Kottum, Sandra Iren. «Beastly Lessons: Natural Utopias and Animals as Teachers in Seventeenth-Century England», 2022.
- Krefting, Ellen M. «Animals in the City at the Turn of the Enlightenment: Pictures from Louis Sébastien Mercier’s Paris». I *Investigating Human/Animal Relations in Science, Culture and Work*, redigert av Tora Holmber, 33–43. Uppsala: Uppsala universitet, 2009.
- . «Doble standarder: Kjønn og eksempel teori i 1700-tallets tidsskrifter». I *Eksemplets makt : kjønn, representasjon og autoritet fra antikken til i dag*, redigert av Anne Eriksen, Ellen M. Krefting, og Anne Birgitte Rønningen, 147–73. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2012.
- . «Dyr og mennesker i Fransk tenkning på 1700-tallet». *Arr* 17, nr. 4 (2005): 3–15.
- «Kun Forsendelse af Slagtet Fisk». *Dyrenes ven* 9, nr. 10 (oktober 1905): 78.
- Kuznetski, Julia, og Stacy Alaimo. «Transcorporeality: An Interview with Stacy Alaimo». *Ecozon@* 11, nr. 2 (2020): 137–46.
- Kyllingstad, Jon Røyne, og Thor Inge Rørvik. *1870-1911: vitenskapenes universitet. Universitetet i Oslo : 1811-2011 2*. Oslo: Unipup, 2011.
- «Lad aldrig Husdyr se paa Slagtning!» *Dyrenes ven* 3, nr. 11 (november 1899): 90.
- Law, John, og Marianne E. Lien. «The Practices of Fishy Sentience». I *Humans, Animals and Biopolitics: The More than Human Condition*, redigert av Kristin Asdal, Tone Druglitrø, og Steve Hinchliffe. Multispecies Encounters. London: Routledge, 2017.
- LeBlanc, Ronald D. «Vegetarianism in Russia: The Tolstoy(an) Legacy». *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies*, nr. 1507 (2001): 1–39.
- «Levende Agn». *Dyrenes ven* 5, nr. 8 (august 1901): 60.
- «Lidt om Dyrenes Intelligens og Følelser». *Dyrenes ven* 6, nr. 3 (mars 1902): 19–20.
- «Lidt om Dyrenes Intelligens og Følelser (Fra ‘Animal World’.) (Forts.)». *Dyrenes ven* 6, nr. 5 (mai 1902): 36–37.

- Lien, Marianne E. *Becoming Salmon: Aquaculture and the Domestication of a Fish*. California Studies in Food and Culture. Oakland: University of California Press, 2015.
- Lien, Marianne E., og John Law. «The Salmon Domus as a Site of Meditation». I *Animal Housing and Human-Animal Relations: Politics, Practices and Infrastructures*, redigert av Kristian Bjørkdahl og Tone Druglitrø, 15–28. Routledge Human-Animal Studies Series. Taylor and Francis, 2016.
- «Litteratur». *Dyrenes ven* 5, nr. 3 (mars 1901): 21.
- Lovejoy, Arthur Oncken. *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea*. The William James Lectures 1933. Cambridge; London: Harvard university press, 1964.
- Lyons, John D. *Exemplum: The Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*. Princeton Legacy Library. Princeton: Princeton university press, 2014.
- M. M. «Slagtning af Krabber». *Dyrenes ven* 6, nr. 10 (oktober 1902): 77.
- Universitetet i Oslo. «Maritime moderniteter: Havets kunnskapsformater - Institutt for filosofi, ide- og kunsthistorie og klassiske språk». Åpnet 7. februar 2023. <https://www.hf.uio.no/ifikk/forskning/prosjekter/maritime-moderniteter/index.html>.
- «Martin Luther og Smaafuglene». *Dyrenes ven* 1, nr. 5 (august 1897): 38.
- Marvin, Garry, og Susan McHugh. «In It Together : An Introduction to Human-Animal Studies». I *Routledge Handbook of Human-Animal Studies*, 1–9. Routledge International Handbooks. London: Routledge, 2014.
- Mattilsynet. «Hvordan skal jeg avlive hummer?», 22. oktober 2018. https://www.mattilsynet.no/fisk_og_akvakultur/fiskevelferd/hvordan_skal_jeg_avlive_hummer.23884.
- «Mod Salg af 'Kramsfugl'». *Dyrenes ven* 5, nr. 4 (april 1901): 28.
- «Moderkjærlighed hos dyr I». *Dyrenes ven* 4, nr. 2 (februar 1900): 12–13.
- «Moral hos Dyrene». *Dyrenes ven* 7, nr. 1 (januar 1903): 4.
- Universitetet i Oslo. «Newcomers to the Farm (Completed) - Department of Social Anthropology». Åpnet 1. februar 2023. <https://www.sv.uio.no/sai/english/research/projects/newcomers/index.html>.
- «Nogle af Dronning Victorias Yndlingsundersaatter. (Fra 'Animal World'.)». *Dyrenes ven* 6, nr. 5 (mai 1902): 27–28.
- NTB. «Fiskeriministeren vil femdoble lakseproduksjonen innen 2050». *E24*, 6. juli 2021. <https://e24.no/i/86bPnE>.
- «Nye Foreninger». *Dyrenes ven* 1, nr. 1 (april 1897): 8.
- Næss, Arne. «En fisks iboende verdi». I *Dyreetik*, redigert av Andreas Føllesdal, 13–15. Bergen: Fagbokforlaget, 2000.
- Olsen, A. J. «Hundens kombinationsevne». I *Naturen : illustrert maanedsskrift for populær naturvidenskab. 1903. Trædie række, 4de aargang*, 202–4. Bergen: Bergens Museum, 1900.
- Olsen, Jan Willie. «58 Millioner Oppdrettslaks Døde». *Fiskeribladet*, 7. februar 2023. <https://www.fiskeribladet.no/havbruk/58-millioner-oppdrettslaks-dode/2-1-1400133>.
- «Om 'Dyrebeskyttelsessagen i Skolen'». *Dyrenes ven* 3, nr. 9 (september 1899): 65–66.
- Dyrebeskyttelsen Norge. «Om oss». Åpnet 28. februar 2023. <https://www.dyrebeskyttelsen.no/om-oss/>.
- Perkins, David. *Romanticism and Animal Rights*. Cambridge: University Press, 2003.
- Paasche, Marianne, og Ola Søndena. *Inn i Naturen: populærvitenskapelige formidlingshistorier*. Universitetet i Bergen, 2019.
- Quanten, Emil von. «Dyrets natur». *Dyrenes ven* 7, nr. 9 (september 1903): 66–67.
- Rachels, James. *Created from animals: the moral implications of Darwinism*. Oxford: Oxford University Press, 1990.

- Ramberg, Bjørn. «Begrepsoppdrett og spørsmåls(mis)dannelse: Vitenskap, etikk og laksens indre liv». I *Dyreetik*, redigert av Andreas Føllesdal, 246–57. Bergen: Fagbokforlaget, 2000.
- . «Bør dyr ha sjel?» *Arr* 17, nr. 4 (2005): 47–56.
- Red. «Har Fiskene tydelige Smertefornemmelser?» *Dyrenes ven* 5, nr. 11 (november 1901): 82–83.
- Regan, Tom. *Animal rights, Human Wrongs: An introduction to moral philosophy*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2003.
- Ritvo, Harriet. *The Animal Estate: The English and Other Creatures in the Victorian Age*. Cambridge: Harvard University Press, 1987.
- Rogan, Bjarne. *Fra Hidra til nordsjøbankene: et nærbilde av moderne kystfiskere i tradisjonelle fiskerier : en dokumentarisk fremstilling*. Oslo: Novus, 1996.
- . *Kystfisker: med sjarken Havsund fra Agder til Troms*. Oslo: Novus forlag, 2020.
- S. «Slagtet eller levende Fisk». *Dyrenes ven* 1, nr. 2 (mai 1897): 15.
- S. J. «For de Unge: Kraakeben». *Dyrenes ven* 3, nr. 3 (mars 1901): 21–22.
- Sars, Georg Ossian. «Forord». I *Sjæleliv og intelligens hos dyr : I. Pattedyr og fugle*, av Einar Aas, VIII–IX. Kristiania: Jacob Dybwads forlag, 1893.
- Schwach, Vera. *Havet, fisken og vitenskapen: fra fiskeriundersøkelser til havforskningsinstitutt 1860-2000*. Bergen: Havforskningsinstituttet, 2000.
- Singer, Peter. *Animal Liberation*. New York: Avon Books, 1990.
- «Skolens Forhold til Dyrebeskyttelsessagen». *Dyrenes ven* 1, nr. 1 (april 1897): 6–7.
- «Slagtning af vore Husdyr (Fortsættelse.)». *Dyrenes ven* 1, nr. 7 (oktober 1897): 55–56.
- «Smaafugle i Bods fængslet». *Dyrenes ven* 5, nr. 4 (mai 1901): 35–36.
- «Spar vore smaa Sangfugle». *Dyrenes ven* 8, nr. 2 (februar 1904): 9–10.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. «Can the Subaltern Speak?» I *Can the Subaltern Speak? Reflections on the History of an Idea*, redigert av Rosalind C. Morris, 21–80. New York: Columbia University Press, 2010.
- «Straffet for Dyrplageri». *Dyrenes ven* 1, nr. 7 (oktober 1897): 51–53.
- Sverdrup, Georg. «Dyrebeskyttelsen og Straffeloven». *Dyrenes ven* 6, nr. 1 (januar 1902): 1–3.
- . «Korpslæge Jens Jacob Nicolay Theodor Wilse». *Dyrenes ven* 1, nr. 5 (august 1897): 33–34.
- . «Oversigt over Dyrebeskyttelsessagen i Norge». *Dyrenes ven* 1, nr. 1 (april 1897): 1–6.
- . «Vort Program». *Dyrenes ven* 2, nr. 7 (juli 1898): 53.
- Syse, Karen Lykke. «Det er ikkje for hat, det er for mat». *Arr* 32, nr. 3 (2020): 15–30.
- Sætre, Simen, og Kjetil Østlie. *Den nye fisken: om temmingen av laksen og alt det forunderlige som fulgte*. Oslo: Spartacus, 2021.
- Animalia. «Tall og fakta – Norsk fjørfeproduksjon», 7. februar 2020.
<https://www.animalia.no/no/Dyr/fjorfe/tall-og-fakta--norsk-fjorfeproduksjon/>.
- Thomas, Keith. *Man and the natural world: a history of the modern sensibility*. New York: Pantheon Books, 1983.
- Thompson, E. S. «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. I-II.» *Dyrenes ven* 10, nr. 5 (mai 1906): 38–39.
- . «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. III.» *Dyrenes ven* 10, nr. 6 (juni 1906): 46–47.
- . «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. IV-V.» *Dyrenes ven* 10, nr. 7 (juli 1906): 54–55.
- . «En Gadesanger. En Hanspurvs Eventyr. VI.» *Dyrenes ven* 10, nr. 9 (september 1906): 70–71.

- Thorsen, Liv Emma. *Dyrenes by: hover, klover og klør i Kristiania 1859-1925*. Oslo: Forlaget Press, 2020.
- . *Hund!: fornuft og følelser*. Oslo: Pax, 2001.
- . «Hunder, retorikk og klassekamp». *Arr* 17, nr. 4 (2005): 33–41.
- «Til Lærere og Lærerinder». *Dyrenes ven* 7, nr. 3 (mars 1903): 18–19.
- «Transport af levende Fisk». *Dyrenes ven* 5, nr. 11 (november 1901): 83–84.
- Turner, James. *Reckoning with the beast: animals, pain, and humanity in the Victorian mind*. The Johns Hopkins University studies in historical and political science. Baltimore: Johns Hopkins University, 1980.
- «Udryddelsen af Smaaafugle». *Dyrenes ven* 1, nr. 8 (november 1897): 59–60.
- «Udvalgte Dyrearter : V. : En Havets Beboer og hans Arbeide». *Dyrenes ven* 9, nr. 11 (november 1905): 81–82.
- «Venskab blandt Dyr». *Dyrenes ven* 5, nr. 10 (oktober 1901): 75.
- «Virk for, at alle vore Slagtere anskaffer og benytter Slagtemasker». *Dyrenes ven* 1, nr. 1 (april 1897): 8.
- «Virk for at faa Børnene med». *Dyrenes ven* 1, nr. 6 (september 1897): 43.
- «Vort Tidsskrift». *Dyrenes ven* 1, nr. 8 (november 1897): 62.
- Westvik, Rune Schumacher. «Lauritz Smith - dyrenes venn. En analyse av Smiths eksempelbruk som et bidrag til dyrenes økte verdi i naturen», 2021.
- Winther Jørgensen, Marianne, og Louise Phillips. «Diskursanalyse som teori og metode». I *Diskursanalyse som teori og metode*, redigert av Louise Phillips. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 1999.
- Aas, Einar. *Lærebog i Dyrerigets naturhistorie (Zoologi)*. Kristiania: Aschehoug, 1899.
- . *Lærebok i dyrerikets naturhistorie for middelskolen*. Kristiania: Aschehoug, 1915.
- . *Sjæleliv og intelligens hos dyr : I. Pattedyr og fugle*. Kristiania: Jacob Dybwads forlag, 1893.
- . *Sjælelære og undervisningskunst*. Kristiania: Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag, 1907.
- Dyrenes ven* 1, nr. 2 (mai 1897): 10.